

Criminaliteit en gebouwde omgeving

1986/17

Bureau Landelijk Coördinator Voorkoming Misdrijven

Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage
Telefoon 070-600426, Telex 34554 MVJ NL.

Literatuurstudie

**VOORKOMING
MISDRIVEN**

Een zaak van de politie en u.

Bureau
Landelijk Coördinator
Voorkoming Misdrijven

Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage
Telefoon 070-600426, Telex 34554 MVJ NL.

**Criminaliteit
en gebouwde
omgeving**

Literatuurstudie

Bureau Criminaliteitspreventie
Paul van Soomeren
Bram van Dijk
Pauline de Savornin Lohman
Lex de Savornin Lohman

's-Gravenhage, september 1986

**VOORKOMING
MISDRIVEN**
Een zaak van de politie én u.

INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
PLAATS VAN HET LITERATUURONDERZOEK	1
LEESWIJZER	2
1. INLEIDING	3
1.1 De voedingsbodem van het onderzoek	3
1.2 Werkwijze	4
1.3 Probleemstelling	4
1.4 Uitgangspunten: geen kant-en-klare oplossingen	6
2. DE CHICAGOSCHOOL EN HAAR VOLGERS (1920-1960)	9
2.1 Criminele buurten en sociale controle	9
2.2 Consequenties voor preventie	10
2.3 Kritiek op het onderzoek van de Chicagoschool	10
2.4 Verschillen tussen de Verenigde Staten en Europa	11
2.5 Samenvatting: de betekenis van de Chicagoschool	12
3. DE VOORLOPERS VAN DEFENSIBLE SPACE: DE PRAGMATISCHE SCHOOL	13
3.1 Inleiding	13
3.2 De opvattingen van Jane Jacobs	13
3.3 Mevrouw Jacobs ziet het iets te simpel	14
3.4 Samenvatting: wat hebben we aan Jane Jacobs?	16
3.5 De ideeën van Elisabeth Wood	17
3.6 Kritiek op Wood	18
3.7 Samenvatting: wat hebben we aan Elisabeth Wood?	18
4. DEFENSIBLE SPACE: OSCAR NEWMAN EN RAY JEFFERY	20
4.1 De jonge Newman: theorie en onderzoek	20
4.2 Kritiek op de jonge Newman	21
4.3 Verder Defensible Space onderzoek	22
4.4 Zijn de ideeën van de jonge Newman toepasbaar in Nederland?	24
4.5 De gelouterde Newman: de tweede generatie Defensible Space onderzoek	26
4.6 Newmans "belangengemeenschappen"	29
4.7 Wat is de praktische betekenis van de "belangengemeenschappen" voor Nederland?	30
4.8 Defensible Space vereenvoudigd: het begrip toegankelijkheid	32
4.9 Samenvatting van de Defensible Space theorie	35
4.10 Ray Jeffery: Defensible Space is één van de mogelijkheden	36

5. DE SITUATIONELE AANPAK	37
5.1 Onderzoek in de praktijk	37
5.2 Soorten maatregelen	38
5.3 Kanttekeningen bij het begrip "informele controle"	39
5.4 Consequenties voor preventie	40
5.5 Samenvatting: de bijdrage van de Situationele aanpak	43
6. DE GEOGRAFISCHE SCHOOL (1960-HEDEN)	44
6.1 Inleiding	44
6.2 De Brantinghams: de kwetsbare schil	44
6.3 De dader in beeld	46
6.4 Welke omgevingen kent de dader?: het mus-model	46
6.5 Op welke tekenen let de dader: de trechtertheorie	50
6.6 Een praktische uitwerking: Gardeners "criminaliteitsgeneratoren"	54
6.7 Conclusies	58
7. DE KEIHARDE SCHOOL (10.000 V. CHR.-HEDEN)	59
7.1 Technopreventie: is alles te kraken?	59
7.2 Is technopreventie effectief?	59
8. CRIMINALITEIT EN GEBOUWDE OMGEVING: CONCLUSIES	63
8.1 Inleiding	63
8.2 Onderzoeksproblemen	63
8.3 De vertaalslag naar de praktijk	67
8.3.1 Wetenschap en praktijk	67
8.3.2 De valkuil der hoge verwachtingen	68
8.4 Problemen bij de uitvoering van preventieprojecten	71
9. SAMENVATTING VAN HET LITERATUURONDERZOEK	73
9.1 Inleiding	73
9.2 De bijdragen van de behandelde theorieën	73
9.3 Preventologisch model	77
Bijlage 1: Angstgevoelens en gebouwde omgeving	
1 Probleemstelling en definitie	79
2 Angstgevoelens hebben veel te maken met persoonsgebonden factoren	79
3 Onderzoek naar het verband tussen angstgevoelens en de gebouwde omgeving: de verschillende "scholen"	80
4 De Pragmatische school en de Defensible Space theorie	81
5 Onderzoek op buurniveau: het "Quality of Life"-model	82
6 Het "enge plekken" onderzoek	83
7 Samenvatting: welke factoren bepalen of een plek als eng ervaren wordt?	84
Bijlage 2: Gebruikte literatuur	86-90

Opmerking bij de tweede druk

De eerste versie van dit literatuuronderzoek werd vers van de pers op 18 december 1985 op een Voorkoming Misdrijven symposium te 's-Gravenhage aan alle Regionale Bureaus Voorkoming Misdrijven ter beschikking gesteld.

Toen werd reeds aangekondigd dat te zijner tijd een nettere versie zou verschijnen: de tweede druk die u thans voor u heeft.

Naast een nettere lay-out en een grotere oplage zijn in deze tweede druk nog enkele veranderingen ten opzichte van de eerste druk aangebracht. Zo werd een nieuw samenvattend hoofdstuk (uitlopend in een preventologisch model)

toegevoegd, werd er wat gesleuteld aan de conclusies en werden de angstgevoelens in een bijlage teruggedrongen.

Nieuwe literatuur is echter niet opgenomen en in dat opzicht geeft ook deze tweede druk de stand van zaken weer tot eind 1985. Daarbij mag erop gewezen worden dat eind 1985/begin 1986 zich een aantal nieuwe ontwikkelingen op het terrein criminaliteit en gebouwde omgeving voordeden.

- In november stuurde de Minister van VROM een dikke doch relevante brief aan de Tweede Kamer met als bijlage een verkennende studie van de Rijksplanologische Dienst ("Maakt de gelegenheid de dader?"). Later bracht de RPD nog een simpele versie (brochure) van dit rapport uit.
- Op 10 juni 1986 organiseerde het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting in Amsterdam een congres over het onderwerp Sociale Veiligheid. Een van de sprekers op dit congres was de Minister van Justitie. Het Nirov heeft in augustus 1986 een congresbundel uitgebracht.
- December 1985 produceerde de Haagse politie een onderzoeksrapport op het terrein ("Onderzoek naar de relatie criminaliteit-ruimtelijke structuur") en in juli 1986 rondde Bureau Criminaliteitspreventie een in opdracht van het Ministerie van VROM uitgevoerd veldonderzoek af.
- Er verschenen een aantal artikelen in bouw- en planologenbladen en ook in het eindrapport van de Commissie Kleine Criminaliteit wordt wederom aandacht aan de gebouwde omgeving besteed.
- Lest best mag nog vermeld worden dat 1986/1987 nog enkele verrassingen op dit terrein in petto heeft: twee door het Directoraat Generaal van de Volkshuisvesting (VROM) uit te brengen boekjes over het onderwerp gebouwde omgeving en criminaliteit (waarvan een boekje een verdachte overeenkomst zal vertonen met dit literatuur onderzoek) en verder onderzoek verricht in opdracht van de Rijksplanologische Dienst.

Het heeft er veel van weg dat er een steen is geworpen in de vijver criminaliteit - gebouwde omgeving. Wie deze steen ook geworpen moge(n) hebben, het Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven komt de eer toe om als een van de eersten het belang van dit onderwerp gezien te hebben.

juli 1986
Paul van Soomeren

PLAATS VAN HET LITERATUURONDERZOEK

"Weer zo'n pil en ik heb de laatste Kuifje nog niet eens uit!" zal de lezer op het eerste gezicht misschien denken. Maar gelukkig kunt u de pil in kleine hapjes tot u nemen. Anderzijds moet hier dan meteen bijverteld worden dat de pil die voor u ligt er één is uit een doosje van drie. Naast en na dit literatuuronderzoek liggen nog twee andere onderzoeken te wachten:

- Een beschrijving van de procesgang in de bouw.
In dit verhaal wordt een beeld gegeven van de procedures, de betrokkenen en belanghebbenden die bij het plannen, ontwerpen en bouwen van de gebouwde omgeving een rol spelen. Enige kennis van deze zaken is onontbeerlijk voor de VM-functionaris die aan de slag wil met het voorkomen van criminaliteit via de gebouwde omgeving.
- In een derde deel komen de lijnen van het literatuuronderzoek en het verhaal over de procesgang in de bouw samen. In dit praktijkgerichte deel wordt allereerst een overzicht gegeven van de strategieën die bestaan voor criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving. Vervolgens wordt kort ingegaan op een aantal concrete maatregelen die binnen de onderscheiden strategieën passen. Het hoofdmenu van dit derde deel wordt echter gevormd door een paar cases. Bij de beschrijving van deze cases wordt zowel teruggegrepen op het voor u liggende literatuuronderzoek als op het verhaal over de procesgang in de bouw.

LEESWIJZER

In de Inleiding kan de lezer kennismaken met de achtergronden, probleemstelling, begripsafbakening en uitgangspunten die aan deze literatuurstudie ten grondslag liggen.

De hoofdstukken 2 tot en met 7 behandelen de buitenlandse en Nederlandse literatuur met betrekking tot het onderwerp "Criminaliteit en Gebouwde Omgeving". Een hoofdstuk behandelt een bepaalde "school" of "aanpak", terwijl in de paragrafen aan individuele auteurs aandacht wordt geschonken. De opbouw van de meeste hoofdstukken is als volgt: eerst de voornaamste ideeën van de desbetreffende school, dan de kritiek erop, vervolgens de mogelijke toepasbaarheid in Nederland en afsluitend een samenvatting met conclusies.

Hoofdstuk 8 zet de belangrijkste conclusies van de hoofdstukken 2 t/m 7 nog eens op een rijtje, waarbij met name aandacht wordt besteed aan de problemen en valkuilen die voor de criminaliteitspreventie deskundigen mogelijk opdoemen. In hoofdstuk 9 vatten we de bijdragen van de in de hoofdstukken 2 tot en met 7 besproken theorieën kort samen, hetgeen tot slot resulteert in een preventologisch model.

Er is naar gestreefd in de hoofdstuk- en paragraafkoppen zoveel mogelijk duidelijk te maken over de inhoud. De inhoudsopgave geeft zodoende een goed beeld van wat u te wachten staat.

In bijlage 1 gaan we in op de relatie tussen de gebouwde omgeving en angst voor criminaliteit. Over dit moeilijk grijpbare onderwerp is verhoudingsgewijs veel minder literatuur geproduceerd, terwijl de toegankelijkheid (voor niet psychologisch geschoolden) van het gepleegde onderzoek te wensen overlaat; een braaf wetenschappelijk literatuuroverzicht zou voor niet-ingewijden al gauw iets raadselachtigs krijgen. Om deze redenen gaan wij er niet al te uitgebreid op in. Ook zal in deze bijlage regelmatig worden terugverwezen naar de voorafgaande hoofdstukken.

Literatuurverwijzingen zijn opgebouwd uit de auteursnaam of -namen, vervolgens tussen haakjes het jaartal waarin zijn/haar boek of artikel uitkwam en eventueel na een schuine streep een paginanummer. Gewapend met deze gegevens kan u in de literatuurlijst opzoeken om welk boek of artikel het precies gaat.

1. INLEIDING

1.1 De voedingsbodem van het onderzoek

In mei 1985 werd door de Staatssecretaris en de Minister van Justitie de nota Samenleving en criminaliteit uitgebracht. In deze nota onderscheidt men binnen het bestuurlijk preventiebeleid inzake de kleine criminaliteit drie hoofdlijnen:

- De ontwikkeling van een gebouwde omgeving die qua planologische en bouwtechnische kenmerken zo min mogelijk gelegenheid biedt tot het plegen van delicten;
- Het versterken van de binding van de opgroeiende generatie met de maatschappij;
- De versterking van het functionele toezicht door conducteurs, conciërges, winkelpersoneel, sporttrainers, jongerwerkers, e.d. op potentiële wetsovertreders.

Hiermee wordt de gebouwde omgeving dus duidelijk als een zeer belangrijke "ingang" voor criminaliteitspreventie naar voren geschoven. Dit vindt waarschijnlijk zijn oorsprong in Amerikaanse en Engelse studies en experimenten op het gebied van gebouwde omgeving en criminaliteit, die vanaf het begin van de zeventiger jaren worden uitgevoerd. De stelling dat in Nederland alles 50 jaar later gebeurt, gaat dus hier niet op. We lopen slechts een dikke 10 jaar achter.

Dat men in Nederland wat traag reageert op nieuwe ideeën en aanpakken heeft echter ook zo zijn voordelen: de kat kan jarenlang uit de boom gekeken worden, waardoor de onvermijdelijke beginnersfouten vermeden worden.

Enige tijd leek het erop dat men in Nederland wel afwachtte, maar dat men niet bereid was om serieus te kijken naar -en te leren van- de ervaringen die in het buitenland waren opgedaan: in toenemende mate kan men namelijk in de periode 1980-1985 in Nederlandse artikelen en nota's uit de losse pols verwijzingen tegenkomen naar de gebouwde omgeving als een mogelijke oplossing voor veel criminaliteitsproblemen. Soms ging men daarbij zelfs zo ver om -vaak niet gehinderd door veel kennis van de buitenlandse literatuur- naar de gebouwde omgeving als de probleemoplosser te wijzen. De gebouwde omgeving als wondermiddel voor criminaliteitsbestrijding!

Op meerdere plekken werd midden tachtiger jaren gelukkig ingezien dat het allereerst nodig was dat er in Nederland onderzoek werd gedaan naar de relatie tussen criminaliteit en gebouwde omgeving en de toepasbaarheid van strategieën voor criminaliteitspreventie in de Nederlandse situatie. Door verschillende gemeentes, ministeries, universiteiten/hogescholen en onderzoeksinstellingen werden grotere en kleinere onderzoeken of experimenten op stapel gezet.

Was de eerste helft van de tachtiger jaren in dit opzicht een zaai periode, de tweede helft van dit decennium zal duidelijk de oogst periode moeten worden.

1.2 Werkwijze

Begin 1985 kreeg het Bureau Criminaliteitspreventie opdracht van het Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven om een literatuuronderzoek te doen naar de relatie tussen criminaliteit en gebouwde omgeving.

Het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) had aan het Bureau Criminaliteitspreventie eind 1984 al opdracht gegeven om onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en gebouwde omgeving te doen. VROM wilde echter naast een literatuuronderzoek ook een veldonderzoek laten uitvoeren om de buitenlandse ideeën aan de Nederlandse situatie te toetsen. Daarentegen was de VROM-opdracht inhoudelijk beperkter dan de LBVM opdracht: zo bleven bijvoorbeeld onrustgevoelens en daderperceptie in relatie tot de gebouwde omgeving buiten het VROM-blikveld. Het LBVM wilde deze aspecten wel onderzocht zien. Het Bureau heeft vanzelfsprekend de beide opdrachten zo veel mogelijk gecombineerd. Door die combinatie werd het mogelijk beide opdrachtgevers een zeer uitgebreid verhaal te leveren.

Bij het zoeken van literatuur zijn we in 3 stappen te werk gegaan:

- Op basis van literatuurlijsten van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie (WODC), VROM en het Bureau Criminaliteitspreventie werd een eerste selectie van literatuur gemaakt.
- Vervolgens is in verschillende bibliotheken (Binnenlandse Zaken, Justitie, Gemeentelijke en Vrije Universiteit van Amsterdam, Studiecentrum voor Hogere Politie-Ambtenaren en de Recherche School) naar verdere relevante publikaties gezocht.
- In deze stapel publikaties is gekeken naar de literatuurverwijzingen. Veel genoemde publikaties leken ons belangrijk en hebben we trachten te achterhalen. Veelal moesten die uit Amerika overkomen.

Uiteindelijk hebben we meer dan 100 publikaties bij deze literatuurstudie geraadpleegd. Het merendeel van die publikaties is, zoals te verwachten valt, van Angelsaksische origine.

1.3 Probleemstelling

Het onderzoek had de volgende probleemstelling als basis:

Welke -via ontwerp, beheer en bestemming van gebouwen en terreinen manipuleerbare- factoren in een bepaalde gebouwde omgeving zijn van invloed op de aard en ontwikkeling van criminaliteit en angst voor criminaliteit in de desbetreffende gebouwde omgeving?

Vanzelfsprekend behoeven de sleutelbegrippen enige toelichting.

Het begrip **criminaliteit** moet in dit literatuuronderzoek enigszins worden ingeperkt, namelijk tot die vormen van criminaliteit waarvan redelijkerwijs verwacht kan worden dat ze via ingrepen in de gebouwde omgeving manipuleerbaar zijn.

Dan komen we tot de volgende delicten:

- Vandalisme;
- Inbraak;
- Diefstal van/uit auto's;
- Diefstal van (brom)fietsen;
- Zakkenrollerij;
- Bedreiging en geweldpleging voor zover deze delicten op de openbare weg of in semi-openbare ruimten plaatsvinden. Met andere woorden: bedreiging en geweld binnen woonhuizen, café's en andere openbare gelegenheden interesseren ons hier niet, omdat dit niet via de gebouwde omgeving beïnvloed kan worden.
- Sexuele delicten (verkrachting, aanranding, handtastelijkheden en exhibitionisme). Hier geldt dezelfde inperking als bij bedreiging en geweldpleging.

Waar wij in dit literatuuronderzoek over criminaliteit spreken, kan de lezer dit bovenstaande lijstje in het achterhoofd houden. Er zal echter ook vaak over de relatie tussen (kenmerken van) gebouwde omgeving en een of meer specifiek aangegeven delicten (bijvoorbeeld inbraak en vandalisme) worden gesproken.

Bij het begrip **gebouwde omgeving** kunnen we allereerst een onderscheid aanbrengen naar de functie van een bepaald deel van de gebouwde omgeving: het hoofdonterscheid hierbij is dat tussen woonbebouwing en overige bebouwing. In dit literatuuronderzoek zal de nadruk liggen op de woonbebouwing, omdat de meeste bebouwing nu eenmaal woonbebouwing is en er (bijgevolg) het meeste onderzoek naar gedaan is.

Naast het onderscheid naar functie onderscheiden we een drietal schaalniveaus:

- Micro-omgeving: een aaneengesloten gebouw of bouwblok inclusief de eventueel aanpalende en bij dat gebouw behorende boxen, garages, aanplant, trottoirs e.d.. Binnen de micro-omgeving zijn voor ons alleen interessant:
 - .de (semi-) openbare ruimten zoals bijvoorbeeld hal, trappen, liften, galerijen;
 - .de vanuit deze (semi-) openbare ruimten direct bereikbare delen van het gebouw en de wooneenheden zoals bijvoorbeeld voordeur, ramen, muren e.d..Een voorbeeld van een micro-omgeving: de (voormalige) Gliphoeve.
- Meso-omgeving: een samenhangend aantal gebouwen of bouwblokken inclusief de tussengelegen openbare ruimten. Hierbij wordt men "samenhangend" bedoeld dat er sprake is van eenzelfde bouwwijze (bouwtijd) en architectuur. Een voorbeeld van een meso-omgeving: Het G deel van de Bijlmer.
- Macro-omgeving: een groter bebouwd gebied bestaande uit tenminste twee meso-omgevingen. Het betreft hier bijvoorbeeld een plangebied, buurt of wijk.

Een concreet voorbeeld van een macro omgeving: de Bijlmer. We zijn ons ervan bewust dat het onderscheid tussen de verschillende schaalniveau's in de praktijk soms moeilijk aan te brengen zal zijn. Met dit onderscheid is echter een eerste indeling van bijvoorbeeld de literatuur mogelijk (op welk niveau heeft een boek of artikel betrekking?). In de leeswijzer is er al op gewezen dat het onderwerp "Angstgevoelens en Gebouwde Omgeving" in hoofdstuk 9 behandeld zal worden. Hier kan al vast worden verklaard dat angstgevoelens moeilijk te definiëren en te meten zijn.

Voor wat betreft de factoren in een bepaalde gebouwde omgeving die van invloed zijn op criminaliteit, maken we een voorbehoud tot "via ontwerp en beheer van gebouwen -manipuleerbare factoren". Deze toevoeging is noodzakelijk omdat anders het literatuuronderzoek alras tot te abstracte hoogten zou kunnen stijgen. Zo wordt bijvoorbeeld niet gekeken naar (zeer) lange termijn effecten die een gebouwde omgeving op het ontstaan van een mogelijk criminele ziel kunnen hebben. Een voorbeeld van dit type lange termijn (Sint-Juttemis?!) effecten is de theorie dat een bepaalde gebouwde omgeving (met name hoogbouw, of bouw in hoge dichtheden) een fnuikende invloed heeft op de psyche van het opgroeiende kind -bijvoorbeeld door het gebrek aan normale speelgelegenheid- waardoor dat kind jaren later tot crimineel gedrag komt. Dit type lange termijn effecten is zeer moeilijk toetsbaar, maar nog belangrijker is dat deze theorieën te ver van het bed van de auteurs van dit boek staan. Criminaliteit wordt dan immers gezien als een of ander psychisch defect, waarbij de oorzaak van die gestoordheid gezocht wordt in de gebouwde omgeving. Een dergelijke visie op daders van met name kleine criminaliteit is ons inziens achterhaald.

1.4 Uitgangspunten: geen kant-en-klare oplossingen

We zien dit literatuuronderzoek een startpunt voor VM-functionarissen (met name op landelijk en regionaal niveau), die geïnteresseerd zijn in het onderwerp en die een overzicht willen krijgen van hetgeen over het onderwerp bekend is.

De naam zegt het al: een literatuuronderzoek is niet in de eerste plaats bedoeld voor praktische aanbevelingen. Hier en daar wijden we aandacht aan de "toepasbaarheid voor Nederland", "consequenties voor preventie", maar de vertaalslag naar de praktijk krijgt pas gestalte in de Delen 2 (procesgang) en 3 (strategieën, maatregelen, cases; te verwachten najaar 1986).

Natuurlijk zou iedere lezer op de volgende pagina's de definitieve oplossing van zijn specifieke probleem willen aantreffen. Om twee redenen kunnen we niet aan deze verwachting voldoen:

- Ten eerste omdat het gewoon onmogelijk is om binnen normale beperkingen qua omvang zoveel tips aan te dragen dat er voor iedereen in elke situatie een bruikbare oplossing bij zit. Zelfs een uitgever van een 99 delige encyclopedie blijkt hier nog te falen. Ook deze literatuurstudie over criminaliteit en gebouwde omgeving

zal niet meer aandragen dan een eerste terreinverkenning.

- Ten tweede blijkt dat over het onderwerp "criminaliteit en gebouwde omgeving" in feite nog vrij weinig bekend is. Dat is ook niet zo verwonderlijk als men beseft hoe breed het onderwerp is: zoals we al eerder stelden, kunnen de begrippen gebouwde omgeving en criminaliteit ieder voor zich weer in talloze partjes gedeeld worden. Er zijn vele "soorten" gebouwde omgeving en er zijn verschillende typen criminaliteit. Maar dat is nog niet alles.

Zelfs als we ons beperken tot de relaties die zouden bestaan tussen één partje gebouwde omgeving (bijv. de naoorlogse meergezins complexen in de woningwetsector van het type lift met galerij, bewoond dooretc.) en één partje criminaliteit (bijv. inbraak) dan blijkt nog dat deze relaties zelden direct te leggen zijn. De invloed van de desbetreffende fysieke omgeving blijkt over meerdere (tussen)schijven te lopen.

Desondanks zullen misschien lezers blijven roepen dat ze "alleen maar" concrete handvatten nodig hebben: "geef me 'even' een checklistje, dan rooi ik het verder zelf wel". Deze terreur van de checklist doet vaak onderzoekers en schrijvers overhaast overstag gaan, met alle gevaar van kapseizen: men schrijft in een lange lijst alle mogelijke maatregelen onder elkaar op. Dat lijkt op het eerste gezicht een lekker concreet handvat, maar iemand die al die maatregelen wil gaan uitvoeren zal al snel merken dat alleen een multimiljonair met dictatoriale bevoegdheden iets aan die checklist heeft. Alles doen kan gewoon niet en er moet dus gekozen worden maar wat moet je kiezen uit de 100 punten omvattende checklist? Zo'n keuze kan pas gemaakt worden als je ongeveer weet onder welke voorwaarden een maatregel iets uithaalt. Zo kan men op menige checklist de maatregel vinden "beter slot op deur van centrale ingang flatgebouw". Dat is een prachtige -en lekker concrete- aanbeveling. Maar uitvoering ervan betekent pure geldverspilling als de daders in het flatgebouw wonen. Met andere woorden: deze aanbeveling is pas bruikbaar onder de voorwaarde dat de daders extern zijn. Ons inziens is elke ongeconditioneerde checklist op dit terrein dus simpel boerenbedrog. We gaan er vanuit dat het nuttiger is om juist in te gaan op die voorwaarden, oftewel de achtergronden. De uitvoerder van praktische maatregelen zal vervolgens moeten trachten de voor zijn specifieke situatie beste oplossing te kiezen.

Er is nog een reden om niet mee te willen hollen in de populaire checklitrace: het blijkt dat heel veel punten uit de bestaande checklisten gefundeerd zijn op drijfzand. Dat werkt als volgt: persoon 1 verzint een aantal punten door gewoon eens rustig en logisch na te denken, hij presenteert die punten met daarbij -zeer terecht- erg veel relativeringen ("of het werkt weet ik ook niet"), hij wordt geciteerd door persoon 2, die al die relativeringen weglaat, en persoon 2 wordt vervolgens weer geciteerd door persoon 3, waarbij de laatste stelt dat persoon 2 "overtuigend heeft aangetoond dat deze maatregelen effectief zijn". En zo hebben we er dan weer een aantal "harde" punten op de checklist bij.

We hebben bij deze literatuurstudie dit soort inteelt willen vermijden en zullen dan ook steeds proberen aan te geven waar een bepaald punt nu precies vandaan komt* en hoe hard de bewijzen zijn. Terug naar de bron, is in dit opzicht dus ons credo en waar dit niet mogelijk is, geven we dat aan.

*- We hebben steeds getracht zo veel mogelijk de originele bronnen te raadplegen. Waar dat niet gelukt is, of waar het ons minder relevant leek, vermelden we in enkele gevallen de indirecte informatiebron. Bijvoorbeeld: (Vermeer (1962) in Van Dijk (1982/13)).

2. DE CHICAGOSCHOOL EN HAAR VOLGERS

2.1 Criminele buurten en sociale controle

De eerste criminologische beschouwingen verschenen in de 19e eeuw. Ze zijn voor ons niet van belang, omdat er nog geen verband werd gelegd tussen kenmerken van de gebouwde omgeving en criminaliteit.

De eersten die daaraan aandacht gingen besteden waren een aantal sociologen uit de Verenigde Staten, die bekend zijn geworden als de "Chicagoschool". Een en ander speelt zich af in de twintiger jaren van deze eeuw; grote namen zijn Park (1925), Burgess (1925) en vooral Shaw (1929) en Shaw en McKay (1931, 1942 herzien 1969).

Op basis van gegevens die zij in diverse steden verzamelden over de plekken waar delinquenten* in de stad wonen, toonden ze aan dat de buurten met de meeste delinquenten rond het centrum van de stad lagen. Hoe verder je vanaf het centrum naar buiten ging, des te geringer het aantal delinquenten. De hoog scorende ring van buurten rond het centrum (men sprak van "slums") bleek tevens op andere -ellendige- factoren hoog uit de bus te komen: armoede, ziekten en sterk wisselende bevolking bijvoorbeeld. Maar ondanks die sterk wisselende bevolking bleven deze gebieden over zeer lange periodes (1900-1960) "hoge delinquentie gebieden" (Shaw en McKay (1969)).**

De verklaring die de onderzoekers hiervoor gaven was tweeledig.

Ten eerste veronderstelden ze dat jongeren binnen de buurt het criminele vak leerden (door de buurjongen kwam je op het slechte pad). Een eenmaal crimineel geworden buurt produceert op die manier telkens weer nieuwe generaties delinquenten. Dit deel van de theorie dat zich afspeelt op het niveau van de individuele dader werd verder uitgewerkt door Sutherland (1947).

Ten tweede besteden de Chicagoschool onderzoekers veel aandacht aan het begrip **sociale controle*****. In bepaalde buurten bleken de organisaties en instituten, zoals bijvoorbeeld de kerk en de school, niet meer in staat om de mensen respectabel (= niet crimineel) gedrag aan te leren, of om dat gedrag af te dwingen:

*= We spreken gemakshalve over delinquenten, terwijl het onderzoekswerk echter merendeels betrekking had op jeugdige delinquenten.

**= Waarbij men overigens de voorspelling uitsprak dat deze slums zich langzaam -gelijk vuile was in een centrifuge- richting stadsrand zouden verplaatsen, omdat ze als het ware in de rug geduwd werden door het centrale zaken en diensten middelpunt van de stad. Dit proces van slumbewoners-invasie in de omringende betere buurten werd inderdaad ook in de zestiger jaren geconstateerd (Shaw en McKay (1969)).

***= Duidelijk zal zijn dat we de Chicagoschool theorieën hier wel erg kort en daardoor ook enigszins ongenueanceerd samenvatten. Uitgebreidere Nederlandstalige samenvattingen zijn o.a. te vinden van Van Dijk en Van Soomeren (1980) en (1981).

"Met het ontstaan van de grote steden, de uitgebreide arbeidsverdeling die de opkomst van de industrie met zich mee heeft gebracht, en de mobiliteit en verandering die de stormachtige toename van de vervoers- en communicatiemiddelen mogelijk maakte, zijn de oude vormen van sociale controle van veel minder betekenis geworden... vanuit maatschappelijk gezichtspunt is er sprake van sociale desorganisatie" (Park (1925/106-107)).

Interessant is dat de Chicagoschool verklaringen zich vooral richten op de motivatie van de delinquent: hoe komt het dat hij crimineel is of wordt? De basisgegevens van het onderzoek en het ingenomen perspectief zijn nog steeds dat van de dader, net als in de 19e eeuw. Het slachtoffer van criminaliteit, de plek van het delict en de gelegenheid tot het plegen van delicten, het zijn allemaal zaken die nog op hun ontdekking wachten.

2.2 Consequenties voor preventie

Vooralsnog veranderden de Chicagoschool theorieën weinig aan de bestaande 19e eeuwse ideeën over de beste vorm van criminaliteitspreventie: dat was en bleef de armoedebestrijding, beter onderwijs en krotopruiming, te combineren met correctie en reclassering achteraf voor hen die de fout ingingen. Toch heeft zich daarbij al voorzichtig het begrip sociale controle (met name binnen een buurt) gevoegd: kennelijk spelen ook sociale relaties tussen mensen onderling en tussen mensen en instellingen een belangrijke rol. Hier ligt dan ook een mooie taak voor hetgeen men het buurtgerichte opbouwwerk zou gaan noemen.

2.3 Kritiek op het onderzoek van de Chicagoschool

Uit de wetenschappelijke discussies, die losbarstten naar aanleiding van de nieuwe theorieën van de Chicagoschool, kwamen een aantal methodologische problemen naar voren die ook heden ten dage nog relevant blijken*:

- Ten eerste is er het verschil tussen de woonplaats van de dader en de plek waar hij zijn delict pleegt (pleegplaats). In veel gevallen liggen woonplaats en pleegplaats vrij dicht bij elkaar. Men mag ze desondanks echter nooit als synoniem beschouwen.
- Ten tweede stuit men op het probleem dat het heel moeilijk en uitermate gevaarlijk is om op basis van cijfers of gegevens over buurten of gebouwen/complexen uitspraken te doen over de mensen die in die buurten, gebouwen of complexen wonen.
- Ten derde zit men met het probleem dat de gegevens, waarop men zich bij veel onderzoeken baseert, nogal wankel zijn. Het betreffen immers meestal rechtbank en/of politiegegevens en er zijn nogal wat daders en

*• Zie voor een samenvatting van deze problemen ook: Brantingham en Brantingham (1981/17). Een vergelijkbare Nederlandstalige samenvatting is te vinden in: Van Dijk en Van Soomeren (1980/39-49).

delicten waar deze instanties helemaal geen weet van hebben.

Bij deze essentiële problemen zullen zich in de komende pagina's nog een aantal extra problemen voegen, onder andere:

- Het verwijt van fysisch determinisme, oftewel de overschatting van de invloed die de gebouwde omgeving op menselijk gedrag heeft
- Het probleem van het schaalniveau: hebben we het over steden, buurten, gebouwen of woningen, en hoe beïnvloedt het ene niveau het andere?

Hiermee hebben we een aantal problemen opgesomd, die niet alleen relevant zijn voor onderzoekers: ook bijvoorbeeld een ontwerper die een goede inval dacht te hebben, of een beleidsmaker die een keiharde conclusie dacht te kunnen trekken, kunnen door deze problemen flink in de luren gelegd worden. Om die reden staan we in hoofdstuk 8 nog uitgebreid stil bij deze (en andere) problemen en de praktische consequenties die ze hebben.

2.4 Verschillen tussen de Verenigde Staten en Europa

Speelde deze discussie zich met name in de VS af, ook in Europa (en met name in Engeland) zat men niet stil. Het grappige was dat hier de Chicagoschool modellen meestal niet bleken te kloppen. Criminelen bleken in Engeland op heel andere plekken in de stad te wonen dan waar ze volgens mensen als Shaw en McKay zouden behoren te wonen. De "slum" ring rond het centrum scoorde helemaal niet zo hoog qua aantal daders, juist de randen van de stad en verspreide plukjes overal in de stad scoorden hoog. Dit verschil tussen Europa en de VS werd hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt door het verregaande overheidsingrijpen op de woningbouwmarkt en -distributiemarkt.

In vergelijking met de VS is de overheid in Engeland en Nederland een soort super ruimtelijk ordenaar op elk niveau. Dat loopt van planologische modellen (groene hart, groeikernen, compacte steden) en planologische procedures (streek-, structuur- en bestemmingsplannen), tot de zeer concrete invulling van de gebouwde omgeving (woningwetbouw, woningdistributie). Logisch dus dat de overheid daarmee ook -vaak onbewust en onbedoeld- een verschijnsel als criminaliteit, of de daarmee samenhangende factoren, ruimtelijk ordent. Terwijl het vrije spel van de sterke economische krachten in Amerikaanse steden de criminelen de slums induwde, bleek in West Europa de overheid (inclusief woningbouwcorporaties) daders van criminaliteit uit bepaalde gebieden "weg te saneren" en te doen "verhuizen" naar public housing (vergelijkbaar met woningwetwoningen) op heel andere plekken in de stad. Mannheim (1948) en Morris (1958) kwamen tot deze conclusie voor Engeland. Voor Nederland bleek iets dergelijks uit Gronings onderzoek (Hartholt (1981)). Meer aandacht voor dit verschijnsel zou echter zeker geen luxe zijn.

Het blijkt weer eens dat Amerikaanse ideeën niet zomaar overgeplant kunnen worden naar de Europese (Nederlandse) situatie. Helaas wordt deze fout toch keer op keer gemaakt.

2.5 Samenvatting: de betekenis van de Chicago-school

De onderzoekers van de Chicagoschool ontdekten dat in de VS buurten rond het centrum van steden het grootste aantal delinquenten bleken te herbergen. De oorzaak daarvan was in hun visie sociale desorganisatie op buurtniveau: de "sociale controle" wordt door moderniseringsprocessen (industriële ontwikkeling, arbeidsverdeling) uitgehold. Deze gedachten steken tot in deze tijd telkens weer de kop op. Dat daarbij het begrip sociale controle een bijna magische klank heeft gekregen kan de Chicago-school niet verweten worden.

De Chicago-school onderzoeken (plus nasleep) hadden tot gevolg dat een fundamentele discussie ontstond over de geografische (dadergerichte) aspecten van het verschijnsel criminaliteit. Daaruit kwamen een aantal methodologische problemen naar voren (zie 2.3) die tot op de dag van vandaag relevant zijn.

Doordat de overheid in de Nederlandse situatie op het gebied van ruimtelijke ordening een veel belangrijker rol speelt dan in de VS, (2.4) kunnen we de ideeën van de Chicagoschool over de lokalisatie van criminaliteit echter niet zonder meer overnemen; dit nog afgezien van de onterechte identificatie van woonplaats en pleegplaats.

3. VOORLOPERS VAN DEFENSIBLE SPACE: DE PRAGMATISCHE SCHOOL

3.1 Inleiding

In 1961 gooien Jane Jacobs (journaliste) en Elisabeth Wood (lange tijd werkzaam bij de Chicago Housing Authority) een steen in de vijver, die na de soms hoogoplaaiende discussies van de Chicagoschool volgers en hun critici net weer enigszins tot rust begon te komen. De aanpak van Jacobs (1961) en Wood (1961) is zonder meer verfrissend: zonder zich al te druk te maken over lastige theoretische beschouwingen over daders richten ze zich heel pragmatisch op de pleegplaats van criminaliteit en de kenmerken van de direct om die pleegplaats heenliggende omgeving. En juist op die omgeving schieten zij hun pijlen af: "Het is idioot om stadswijken te bouwen, waar het plegen van een misdaad een fluitje van een cent is; toch is dat precies wat we doen", zoals Jacobs opmerkt.

3.2 De opvattingen van Jane Jacobs

Voorals Jacobs schopt hard aan tegen de moderne stedenbouw en architectuur. De essentie van haar theorie is in feite simpel. We laten Jacobs aan het woord:

"Dit is iets dat iedereen al weet: een intensief gebruikte stadsstraat is al gauw een veilige straat. Een verlaten straat is dikwijls onveilig. Maar hoe werkt dit nou in de praktijk? En hoe komt het, dat de ene straat vol met mensen is en de andere straat verlaten? (....). Een stadsstraat moet drie hoofdeigenschappen hebben: In de eerste plaats moet er een duidelijke afscheiding tussen openbare ruimte en privé-ruimte zijn. Openbare en privé-ruimten kunnen niet in elkaar overlopen zoals dat typisch het geval is in forenzengemeentes ("suburbs") en nieuwe projecten.

In de tweede plaats moeten er ogen op de straat gericht zijn, de ogen van diegenen die we de "natuurlijke eigenaren" van de straat zouden kunnen noemen. De gebouwen waar buitenstaanders komen en die de veiligheid van zowel buurtbewoners als buitenstaanders moeten garanderen, moeten op de straat georiënteerd zijn. Het kan niet zo zijn dat dergelijke gebouwen met hun achterkant of een blinde muur naar de straat toe staan. En in de derde plaats moeten de trottoirs min of meer continu door voetgangers gebruikt worden, zodat het aantal "ogen op straat" groter wordt en omdat het dan voor omwonenden leuker wordt om naar de straat te kijken. Niemand vindt het leuk om vanaf een stoep of een uit een raam naar een lege straat te kijken. Bijna niemand doet zoiets, maar er zijn heel wat mensen die zich zo nu en dan vermaken met het kijken naar wat er zich allemaal op straat afspeelt." (Jacobs (1961))

Wat betreft de eerste twee punten zijn de aanbevelingen wel globaal duidelijk en geeft Jacobs ze ook ongeveer (bijvoorbeeld ingangen en ramen van gebouwen naar de straatzijde). Het derde punt (drukte op straat) is echter het belangrijkste, omdat het een voorwaarde is voor de eerste twee punten. De vraag voor Jacobs wordt daarmee dus: hoe krijg ik mensen op straat die op natuurlijke wijze in de gaten houden wat er gebeurt, mensen die "informeel toezicht houden"*. Haar hoop heeft ze vooral gevestigd op winkels (avondwinkels), restaurants, café's, bars e.d.:

"De voornaamste voorwaarde voor zulk toezicht is een behoorlijk aantal winkels en openbare gelegenheden aan de trottoirs, vooral bedrijven en openbare gelegenheden die 's avonds en 's nachts bezocht worden. Winkels, bars en restaurants, als de belangrijkste voorbeelden daarvan, zorgen er op allerlei manieren voor dat het veiliger is op de trottoirs" (Jacobs (1961)).

Wat Jacobs voorstaat is een qua functies, bestemmingen en bewoners gedifferentieerd opgebouwde buurt. In Nederland spreekt men van functiemenging en differentiatie. Wonen, verschillende soorten werk en recreatie zijn naast en door elkaar aan te treffen. Oude en jonge bewoners, dito huizen, arm en rijk, kortom: alles in de mixer en dan zijn we er. We zullen nog uitgebreid terugkomen op de informele controle die gewone burgers uitoefenen (of niet uitoefenen!), maar we kunnen een zeer kritische noot niet langer voor ons houden: het idee dat bijvoorbeeld gebieden met veel winkels, café's, restaurants e.d. relatief veilig zouden zijn, is té bespottelijk. De simpele gedachtengang: "hoe meer mensen op straat, hoe veiliger" blijkt niet op te gaan.

3.3 Mevrouw Jacobs ziet het iets te simpel

De omschrijving van volgens Jacobs veilige gebieden komt nog het meeste overeen met de drukkere delen van stadscentra, maar in dat type gebieden blijken vandalisme, inbraak en geweld juist meer plaats te vinden dan elders. Zo wordt naar aanleiding van een vandalisme-onderzoek in Amsterdam opgemerkt:

"In het centrum van Amsterdam (...) constateren we, in vergelijking met andere stadsdelen, veel vernielingen. (...).

Wanneer we nu vervolgens kijken in welke buurten van het centrum de meeste vernielingen plaatsvinden, valt op dat het aantal vernielingen het hoogst is in die buurten die qua rijkheid van het straatleven een wereldfaam genieten (de Wallen en de Jordaan). Dit zijn dus juist de buurten in Amsterdam waar het -tot verdriet van (sommige!) buurtbewoners- zo ongeveer 24 uur per dag druk is op straat. En over de stedenbouwkundige lay-out en de bouwwijze (... valt ...) ook weinig te klagen: het stikt in deze buurten van de ramen en vensters met uitzicht op straat." (Van Dijk en Van Soomeren (1981/40)).

*= In het Engels gebruikt men hier het begrip "surveillance", of "natural surveillance", moeilijk te vertalen termen. De term "informeel toezicht" wordt ook gebruikt door de Commissie Kleine Criminaliteit (Roethof (1984)).

Maar niet alleen voor vandalisme* blijken Jacobsiaanse buurten slecht uit de bus te komen. Zo blijkt uit enquêtes onder de Amsterdamse bevolking dat:

"in de Oude stad en in de oudere stadsdelen daaromheen relatief meer agressieve criminaliteit werd gemeld (...)." (Graeve (1985/11)).

Met Jacobs' ideeën strijdige onderzoeksresultaten bestaan ook voor wat betreft het delict inbraak (Hough en Mayhew (1983/18); Davidson (1984/68)).

In een onderzoek in Southampton (Engeland) werd zelfs een direct verband gelegd tussen (verschillende vormen van) criminaliteit en de door Jacobs om hun veilige werking geroemde café's, winkels en andere publieke voorzieningen (Ramsay (1982/38-39)). In dit onderzoek worden een aantal onveilige plekken opgesomd, die zo lijken op Jacobs' "veilige" plekken, dat maar één conclusie mogelijk is: Jacobs moet ergens de verkeerde afslag genomen hebben. Dat belooft weinig goeds voor de grote groep Jacobs-volgelingen. Onder hen zijn mensen als Schlomo Angel (what's in a name?), die de nadruk legt op "evening squares": vrolijke pleinen waar het ook 's avonds zindert van activiteit in en om de op die pleinen geconcentreerde, tot in de late uurtjes opengestelde, winkels, restaurants e.d.. (Angel (1968), in Newman (1973/128-132)).

Een grote groep mensen met dezelfde ideeën -die grotendeels op Jacobs doorborduren- treffen we ook in Nederland aan. Ze zijn eenvoudig herkenbaar doordat hun werk altijd resulteert in een pleidooi voor functiemenging: wonen, werken, recreëren (café's en restaurants) en winkelen moet in dezelfde buurt mogelijk zijn.

Hoe sympathiek en gezellig dergelijke aanbevelingen misschien op het eerste gezicht ook mogen klinken, de theoretische onderbouwing van deze ideeën is meestal niet veel meer dan een citaat van Jane Jacobs. Bovendien blijft het functiemengingspleidooi alleen "sympathiek en gezellig" zolang de lezer maar denkt dat het om alle andere buurten gaat dan zijn eigen woonbuurt. Wonen ingeklemd tussen een snackbar links, een nachtcafé rechts en een kleinschalige leerlooierij achter, blijkt in de praktijk opeens een stuk minder gezellig.

Gelukkig zijn de kritische geesten niet geheel uitgestorven. Zo stelt Gans (1968) bijvoorbeeld dat Jacobs' betoog op drie aannames is gebaseerd:

- Mensen willen differentiatie.
- Differentiatie doet steden leven.
- De gebouwen, straten en planningsprincipes waarop steden gebaseerd zijn, "vormen" het menselijk gedrag.

Gans merkt op dat de eerste twee punten niet worden gesteund door de feiten in de gebieden die Jacobs in haar boek beschrijft. Het derde punt komt overeen met de aannames van de planologen, stedenbouwers en architecten die door Jacobs aangevallen worden.

*- Strikt genomen bedreigt vandalisme natuurlijk niet de "veiligheid van mensen" waar Jacobs het over heeft. Wel "bedreigt" vandalisme waarschijnlijk het veiligheidsgevoel van veel mensen.

Bij dit derde punt vergeet Jacobs de culturele, sociale en economische factoren die al dan niet steden en straten "vitaliseren" (levendig en drukbevolkt maken). Hierdoor ziet Jacobs niet de werkelijke oorzaken van de stadsproblemen (terwijl Gans die natuurlijk wel ziet). Gans komt in zijn artikel met enkele tegenvoorbeelden van buurten die qua bevolking en bebouwingwijze niet gedifferentieerd zijn, maar wel een rijk straatleven kennen. Volgens Gans vindt dat zijn oorzaak in de daar heersende "arbeiderscultuur".

Gans' ernstige beschuldiging aan het adres van Jacobs komt luid en duidelijk over: fysisch determinisme, het overschatten van de invloed van de gebouwde omgeving op het menselijk gedrag. Dit verwijt van fysisch determinisme is nogal fundamenteel. Het raakt in feite veel meer auteurs die relaties onderzoeken tussen de (fysieke!) gebouwde omgeving en criminaliteit. We zullen het probleem "fysisch determinisme" daarom in 8.3 opnieuw aankaarten.

3.4 Samenvatting: wat hebben we aan Jane Jacobs?

Samengevat stelt Jacobs dat veilige straten aan drie voorwaarden moeten voldoen:

- 1) Er moet een duidelijk onderscheid zijn tussen publiek terrein en privé-terrein. Duidelijkheid over de functie van een terrein is een voorwaarde voor "territorialiteit": het gevoel van bewoners dat een bepaald terrein "van hun" (onder hun controle) is.
- 2) De mogelijkheid moet aanwezig zijn om vanuit de gebouwen op straat te kijken. Deze voorwaarde noemen we "zichtbaarheid".
- 3) Er moeten zoveel mogelijk mensen op straat zijn, met het effect dat er naast passantenogen ook bewonersogen op de straat gericht zijn; dit noemt Jacobs "informele controle".

Zij trekt hieruit de conclusie dat naast woningen een maximum aan openbare of semi-openbare voorzieningen, zoals winkels en horecagelegenheden geboden is: functie-differentiatie. Helaas blijkt uit empirisch onderzoek in Nederland en andere landen dat straten met veel winkels en horecagelegenheden nou juist niet veilig zijn.

Daarnaast is een bezwaar van Jacobs' redenering dat zij de invloed van de gebouwde omgeving op menselijk gedrag overschat (fysisch determinisme), terwijl het ook maar de vraag is of die functie-differentiatie vanuit bewonersoogpunt gewenst is.

Niettemin heeft Jacobs' werk de aandacht gericht op een niveau, dat tot dusverre in de discussies maar magertjes aan bod was gekomen: de straat, oftewel de meso-omgeving. Door haar scherpe formuleringen is de knuppel duidelijk in het hoenderhok terecht gekomen.

Ook de micro-omgeving komt bij Jacobs enigszins aan de orde, maar dat gebeurt explicieter in het werk van Elisabeth Wood, waaraan de volgende paragrafen gewijd zijn.

3.5 De ideeën van Elisabeth Wood

Elisabeth Wood (1961) richt zich sterker dan Jane Jacobs op de micro-omgeving en dan met name op de public housing-sector in de VS.* Woods startpunt is de stelling dat de managers van public housing projects nooit genoeg politieagenten, conciërges, reparateurs e.d. kunnen inhuren om een vijandig gezinde of onverschillige horde huurders criminaliteitspreventief onder de duim te houden.

Men zal de huurder "tegemoet" dienen te komen waardoor deze meer betrokken worden bij zijn/haar directe woonomgeving. Dat kan volgens Wood door veranderingen aan te brengen in het tot dan toe gebruikelijke ontwerp en de lay-out van gebouwen. Bij de voorstellen die Wood voor die verbeteringen doet valt sterk de nadruk op de factor zichtbaarheid:

- Kinderspeelplaatsen en zitplekken voor volwassenen (babbel/roddel plaatsen) in het zicht vanuit de woningen aanleggen;
- Als ontsluiting in hoogbouw liever een galerij met gezellige zitjes van waaruit de omgeving bekeken kan worden, dan een ontsluiting met een binnencorridor;
- De entrees van grote woongebouwen zouden ook een functie moeten krijgen als lobby, receptie en ontmoetingsruimte (met zitjes, koffiemachines e.d.). Zo'n ontmoetingsruimte moet dan van buitenaf goed zichtbaar zijn en dient 's-avonds goed verlicht te zijn.

Veel aandacht besteed Wood ook aan de teenager. Ze gaat er daarbij vanuit dat jongeren door gebrek aan goede speelplekken als het ware wel gedwongen worden om maar wat rond te hangen en te slopen in hal, lift, galerij en portiek. Ze stelt daarom voor om veel meer speelgelegenheid voor teenagers te creëren. Eventueel buiten het zichtveld van woningen, maar in dat geval moeten het wel onslooptbare plekken zijn. Zo doet Wood bijvoorbeeld het voorstel om onder (delen van) woongebouwen op maaiveld niveau speelruimte te plannen.

Daarnaast komt Wood met een, nu alweer modern aandoende, gedachte: ze stelt voor om een bewoner van een hoogbouwcomplex als conciërge te benoemen. De belangrijkste functie van zo iemand zou moeten zijn**

- het vormen van een verbindingsschakel tussen de woningbouwvereniging en de bewoners
- het initiëren en coördineren van bewonersactiviteiten.

*=Daarbij moeten we dan meteen beseffen dat deze sector in de USA slechts 3% uitmaakt van de hele woningmarkt. Dit percentage ligt in Engeland (+Wales) op 30 % (in 1976; Bottoms en Xanthos (1981/204)) en in Nederland ligt het zelfs nog boven de 40%.

In de USA huisvesten de public housing projects dan ook over het algemeen de zeer kansarmen. Een vertaling naar de Nederlandse situatie, of naar de Nederlandse woningwetsector is dus een erg gevaarlijke aangelegenheid.

Toch ziet men vreemd genoeg dat dit nog wel eens klakkeloos gebeurt.

**=Een zekere strijdigheid van deze twee taken lijkt ons overigens aanwezig.

De ideeën van Wood zijn op verschillende fronten in praktijk gebracht. Zo startte men bijvoorbeeld in het midden van de zeventiger jaren een "huurders als conciërge project" in een hoogbouwcomplex (12 verdiepingen) in Jersey City (VS).

Een van de activiteiten die in het kader van dit project uitgevoerd werden was "lobby sitting" (of ook "lobby-monitoring"): kleine groepjes bewoners (vrijwilligers) hielden 's-avonds de toegang van het gebouw in de gaten. De groepjes losten elkaar af (Rigby (1982), in Priemus (1984)). Het blijkt dat dit "lobby-sitting" vaak een soort kristallisatiepunt wordt bij de opbouw van een bewonersorganisatie*.

Deze aanpak is echter toch duidelijk heel wat "harder" en meer geformaliseerd (duidelijke taakomschrijving/contacten met politie/etc.) dan Wood voor ogen had. Het informele toezicht dat Wood en Jacobs propageerden is in deze opzet veranderd in een soort semi-formeel toezicht.

We moeten Woods ideeën zien tegen de juiste achtergrond: het begin van de zestiger jaren, de kazerne-achtige public housing voor de allerarmsten in de USA. In dit licht bezien waren haar ideeën in feite broodnodig.

3.6 Kritiek op Wood

Het verwijt dat Gans aan het adres van Jacobs maakte (zie 3.3) geldt in nog sterkere mate voor Wood. Haar gedachten zijn sterk fysisch deterministisch gekleurd: (fysieke) veranderingen in de gebouwde omgeving zouden een directe invloed hebben om het menselijk gedrag. Wood hanteert een twijfelachtige gedachtengang: als er door architectonische en planologische ingrepen maar aan de voorwaarden voor "informele controle" is voldaan, dan zal die ook vanzelf op gang komen. Deze erg optimistische visie blijkt niet reëel.

3.7 Samenvatting: wat hebben we aan Elisabeth Wood?

De ideeën van Wood doen denken aan die van Jacobs: de sleutelbegrippen informele controle en territorialiteit, waarbij ze het laatste begrip praktisch uitwerkt door te pleiten voor gemeenschappelijke ruimtes voor bewoners. Het verschil is dat Wood sterk de nadruk legt op de micro-omgeving, en dan met name de factor zichtbaarheid. Empirisch weerlegd is Woods gedachtengang (nog) niet. Theoretisch is er, opnieuw, het bezwaar van fysisch determinisme: ze overschat de invloed van de gebouwde omgeving op menselijk gedrag.

*= Zie Kolodny (1980), in Priemus (1984). Hiermee zijn we echter zeer dicht in de buurt gekomen van een preventiestrategie die indirect relaties heeft met de gebouwde omgeving: neighbourhoodwatch, oftewel buurtpreventie. We gaan hier niet verder op deze strategie in en volstaan met een verwijzing naar onze literatuurstudie op dit terrein (Van Dijk en Van Soomerem 1985).

Niettemin is Woods werk om twee redenen nog steeds bruikbaar:

- Haar boek ademt een zeer pragmatische en concrete sfeer, het is als het ware "direct vanuit het gebouw gedacht". Het is vreemd dat het werk van Wood in Nederland eigenlijk nooit bekend geworden is, terwijl het werk van Jacobs hier nog steeds hoge ogen gooit.
- Betrokkenheid en zichtbaarheid, zijn ook tegenwoordig nog centrale begrippen. Zij zullen de basis vormen van de tien jaar later door Oscar Newman geformuleerde Defensible Space theorie.

4. DEFENSIBLE SPACE: OSCAR NEWMAN EN RAY JEFFERY

4.1 De jonge Newman: theorie en onderzoek

In 1972 presenteerde de Amerikaan Oscar Newman zijn Defensible Space theorie (Newman (1972) en (1973)). Vanaf dat moment wordt Newman daarmee de belangrijkste auteur en onderzoeker op het terrein "criminaliteit en gebouwde omgeving". Zijn produktie en doorzettingsvermogen kunnen met enig ontzag bekeken worden. Voor de resultaten die hij direct of indirect boekt, geldt hetzelfde. Zelf schuwt hij het onderzoekswerk niet, maar daarnaast brengt hij door de erg concrete uitwerkingen van zijn ideeën, en bovendien door de enigszins provocerende wijze waarop hij deze ideeën presenteert, een stapel onderzoek en experimenten aan het rollen. In de fundamenteën van Newmans theorie herkennen we duidelijk de ideeën van Jacobs en Wood. Begrippen als zichtbaarheid en territorialiteit spelen ook bij Newman een doorslaggevende rol. Hij stelt (in 1972!; in 1975 en 1980 brengt hij ingrijpende nuanceringen aan) dat architectonische en stedenbouwkundige eigenschappen van gebouwen of complexen van gebouwen direct van invloed zijn op de aard en hoeveelheid criminaliteit ter plekke: "Ons werk in de afgelopen twee jaar, dat zich concentreerde op (...) de ruimtelijke organisatie van stedelijke gebieden, heeft tot de conclusie geleid dat de gebouwde omgeving het criminaliteitsniveau significant beïnvloeden (Newman (1973/xii)). Newmans centrale begrip is Defensible Space. In het Nederlands wordt dit vaak vertaald als "verdedigbare ruimte", al is "controleerbare ruimte" misschien een betere vertaling (Kentie 1984/53). In het begrip Defensible Space zitten vier verschillende ontwerp-ingrediënten, die afzonderlijk en in combinatie hun bijdrage leveren tot een veilige omgeving (Newman (1972/9); Newman (1973/xv en 2)):

1) Territorialiteit

Door het gebruik van echte of symbolische barrières kan een bepaalde woonomgeving opgedeeld worden in voor de bewoners beheersbare zones, waardoor die bewoners ten opzichte van die zones een houding aannemen van "dat is mijn gebied, mijn territorium".

2) Zichtbaarheid

Er moeten mogelijkheden zijn voor de bewoners om te kunnen zien wat er rond en in de openbare ruimten binnen het gebouw gebeurt. Dit is een van de voorwaarden voor territorialiteit.

3) Stigmatisering

Door een goed materiaalgebruik, architectonisch ontwerp en leest best een goede stedenbouwkundige opzet, kan de situatie ontstaan dat de bewoners uit een bepaald gebouw of complex gezien worden als kwetsbaar en/of gestigmatiseerd en geïsoleerd worden.

4) Aangrenzende gebieden

De veiligheid van aangrenzende gebieden wordt mede bepaald door de "strategische geografische lokatie van intensief gebruikte gemeenschappelijke voorzieningen".

Het bewijs dat Newman voor zijn theorie aandraagt, stoelt op twee poten.

Ten eerste een analyse die betrekking heeft op 133 New York City public housing complexen. Aan de basis hiervan liggen de cijfers van de New York City Housing Authority Police Department.* Voor een aantal delicten laten deze cijfers precies zien op welke plekken in of rond een complex een delict plaatsvond.

Het bleek dat binnen het gebouw de lift het gevaarlijkste gebied was, op (duidelijke) afstand gevolgd door de hal en de lobby, met op de vierde plaats de trap (merendeels aan de achterzijde van het gebouw geplaatste brandtrappen). Ongeveer twee derde van de delicten vond in het complex plaats en een derde buiten het complex.

Newman merkt naar aanleiding van deze cijfers op:

"De gegevens vormen een aanwijzing dat die ruimten, die door mensen gebruikt moeten worden om van het openbare gebied buiten naar de veiligheid van het eigen appartement te komen, in het bijzonder gevaarlijk zijn als er niet sprake is van óf onbewuste ("unconscious") observatie óf toezicht door daarvoor aangewezen personen. Zo is de lift weliswaar openbaar gebied, maar uiteraard volstrekt afgesloten van observatie van buiten (Newman 1973/7)".

Controle -toezicht- geeft dus volgens Newman de doorslag: waar deze ontbreekt, blijkt het onveilig te zijn.

Na deze directe interpretatie van de cijfers, laat Newman vervolgens een aantal statistische procedures op het materiaal los. Hij komt vervolgens tot de conclusie dat de "relaties tussen fysiek ontwerp en criminaliteitspatronen (zoals door Newman verwacht, red.) uit de analyse naar voren komen" (Newman 1972/234).

Newman timmert echter in zijn boek nog een tweede bewijs onder zijn Defensible Space theorie door twee dicht bij elkaar gelegen complexen te vergelijken. Een daarvan scoort volgens Newman hoog op de Defensible Space ladder, de ander juist heel laag. Zoals te verwachten blijkt in het goede complex de criminaliteit gering en blijkt in het slechte complex de criminaliteit hoog. Volgens Newman kunnen deze verschillen niet weggewuifd worden door verschillen in de bewonerskenmerken van de twee complexen (Newman 1972/49).

4.2 Kritiek op de jonge Newman

We bespreken eerst de kritiek die geleverd kan worden op een aantal van Newmans begrippen; daarna gaan we in op de kritiek op zijn onderzoeksmethoden.

De twijfelachtige begrippen "stigmatisering" en "aangrenzende gebieden"

Het begrip "stigmatisering" blijft bij Newman in het vage. Wat hij bedoelt gaat waarschijnlijk in veel sterkere mate op voor de VS dan voor Nederland. De stigmatisering van

*- In de VS is het heel normaal dat de woningbeherende instantie een eigen privé politie legertje heeft dat in haar complexen werkzaam is.

bewoners uit een bepaald gebouw ("oh...die komt uit die asociale woontoren...daar moet je je niet mee inlaten"), omdat dat gebouw op een bepaalde manier gebouwd is (kazernebouw, super goedkope afwerking van de huisvesting voor de armeren, omdat die toch alles maar stuk maken e.d.), speelt in de Nederlandse situatie naar onze mening veel minder een rol.

Ook de interpretatie van het begrip "aangrenzende gebieden" levert problemen op. Het is dan ook grappig om te zien hoe diverse commentatoren elk hun eigen interpretatie geven. Waarschijnlijk verwijst Newman met dit punt naar een hoger schaalniveau: de omringende buurt of wijk. Daarmee sluit hij dan wel aan op het werk van Jacobs ("hoe krijg ik veel mensen op straat") en we zullen dit punt ook weer tegenkomen bij de bespreking van de Geografische School (hoofdstuk 6), met name bij Gardener (zie 6.6). Doordat de bovengenoemde twee begrippen zo zwak onderbouwd zijn is het niet verwonderlijk dat veel schrijvers (Mawby 1977; Van Dijk en Van Soomeren 1980; Hajonides en Lodder 1985) Newmans theorie toespitsen op twee hoofdbegrippen: territorialiteit en zichtbaarheid.

Technische kritiek op onderzoeksmethoden

De kritiek op Newmans onderzoekswerk spitst zich toe op het verwaarlozen van bepaalde variabelen, met name de aanwezigheid van (potentiële) daders. Zo blijkt, dat in de statistische analyse van de 133 public housing complexen het percentage huishoudens dat gebruik maakt van sociale voorzieningen (welfare) de beste voorspeller is van het aantal berovingen binnen de complexen. Ook worden de door Newman toegepaste statistische methoden op puur technische gronden aangevallen. Volgens Patterson (1977) en Taylor (1981/8) gebruikte Newman technieken, die voor het beschikbare cijfermateriaal niet toegepast mogen worden.

Deze kritiek kan door het volgende citaat worden samengevat:

"Newman heeft, om kort te gaan, onze aandacht op een belangrijk thema gevestigd, maar door zijn al te simpele behandeling loopt hij het risico het belang van dit thema te ondermijnen (Bottoms 1974/206)".

De teneur van de kritiek is, dat de invloed van de gebouwde omgeving op criminaliteit gering is, en eigenlijk ook nauwelijks te onderzoeken, omdat er zoveel sociale, culturele, economische en demografische factoren doorheen spelen.

4.3 Verder Defensible Space onderzoek

Newmans werk wordt vooral in de USA razend populair. Dat valt te verklaren omdat in de USA in het midden van de zestiger jaren criminaliteit in de public housing sector, maar ook in andere stedelijke woongebieden, dramatische vormen aannam, terwijl de meeste woonomgevingen waren ontworpen zonder rekening te houden met de factor veiligheid.

Zo ontstaat er -met Newman zelf aan het hoofd- een eerste generatie Defensible Spacers. Daaronder vallen enerzijds onderzoekers die bekijken in hoeverre Newmans ideeën en aannames kloppen. Zij leveren in de volgende jaren een aantal nuanceringen, uitwerkingen en kritieken op. Anderzijds storten zich een aantal pragmatische uitvoerders (m.n. architecten) op Newmans werk: ze gaan aan de slag om Newmans ideeën uit te voeren. In sommige gevallen worden deze probeersels geëvalueerd en ook dat levert weer meer kennis op.

Het resultaat van deze eerste generatie (1973-1979) kan als volgt samengevat worden:

"De eerste generatie onderzoek heeft een verband aangetoond tussen Defensible Space ontwerpfactoren (in het bijzonder wat betreft de factor zichtbaarheid) en criminaliteit. Dit verband wordt echter heel vaak overschaduwd door verbanden tussen sociale variabelen en criminaliteit. Het merendeel van de studies is niet in staat gebleken de werking van territoriale houdingen en gedrag (essentiële factoren die de tussenliggende schijven vormen waarover het verband tussen enerzijds ontwerp en anderzijds criminaliteit loopt) te verduidelijken. De Defensible Space theorie kent twee grote zwaktes: verkeerde toepassingen van, en onduidelijkheid over, het begrip territorialiteit* en daarnaast een veel te zware aandacht voor het fysieke ontwerp, waardoor sociale factoren onderschat worden." (Taylor e.a. 1981/8).

We willen hier zelf nog drie zwaktes aan toevoegen:

- 1) De Defensible Space theorie onderschat niet alleen sociale factoren, maar ook enkele vrij simpele demografische factoren. Zo bleek bijvoorbeeld uit een Engels onderzoek naar vandalisme in een groot aantal Londense woningwetcomplexen dat het percentage in een complex wonende jongeren doorslaggevend was voor het aantal vernielingen aan dat complex. Pas als dit percentage jongeren constant gehouden werd, kwam er een zwak verband bovendrijven tussen slechte zichtbaarheid en veel vandalisme (Wilson 1978).
- 2) Daarnaast blijkt uit bijna elk onderzoek dat je onderscheid moet maken naar de soort criminaliteit: per delict blijken er verschillen te bestaan in het verband met de gebouwde omgeving, in ieder geval tussen geweldsdelicten (bedreiging, mishandeling, verkrachting), vermogensdelicten (inbraak, diefstal) en

* Taylor e.a. (1981/6) vatten de kritiek op Newmans gebruik van het begrip territorialiteit als volgt samen:

- Ten eerste definieert Newman dit begrip niet duidelijk, hij springt er nogal losjes mee om.
- Ten tweede leert recent onderzoek naar menselijke territorialiteit ons dat men dit begrip niet mag zien als een allesoverheersend en ongedifferentieerd instinct. Hoogstens gaat het om een aantal -per situatie verschillende- gedragingen en houdingen van mensen.
- Ten derde varieert territoriaal gedrag enorm tussen verschillende groepen mensen.

tenslotte het delict vandalisme (dat vaak een wat speciale positie inneemt door zijn soms "speelse" karakter).

- 3) Ook het begrip gebouwde omgeving is te ruim gedefinieerd. Ten eerste zijn er verschillen tussen de woningwetsector en de rest van de woningsector. Zo bleek bijvoorbeeld uit een Engels onderzoek naar vandalisme aan telefooncellen in Londen, dat deze een hoger risico hadden om aan vandalisme ten offer te vallen als er veel woningwetwoningen in de buurt stonden (Clarke e.a. 1978). Ten tweede bleken er ook verschillen naar woningtype. Zo vond men in Canadees onderzoek (in Toronto) voor wat betreft het aantal inbraken geen verband tussen de mate van territoriale controle over de direct omringende ruimtes bij appartementen. Wel bleek echter dat de mate van sociale cohesie tussen bewoners samenhang met inbraak in eengezinswoningen (maar niet bij appartementen) en ook bleek dat eengezinshuizen waar ingebroken was slechter zichtbaar waren dan eengezinshuizen waar niet ingebroken was. Dit soort uitkomsten impliceert dat preventieve maatregelen moeten verschillen tussen appartementen en eengezinswoningen. (Waller en Okihiro (1978)).
- Ten derde zijn er dan nog enorme verschillen tussen de huisvestingssector enerzijds en overige objecten anderzijds (scholen, stations, etc.).

4.4 Zijn de ideeën van de jonge Newman toepasbaar in Nederland?

Newman heeft zijn ideeën ontwikkeld op basis van de indertijd bestaande situatie in de Noord Amerikaanse binnensteden (met veel criminaliteit) en nog specifiek in de public housing complexen in die binnensteden. Dit type complexen heeft heel specifieke eigenschappen (vergelijk onze eerdere opmerkingen hierover bij Jacobs en Wood). Daardoor komen we in Nederland voor de vraag te staan in hoeverre men de Defensible Space theorie eigenlijk wel mag importeren. Een opmerking die Newman hier zelf over maakt, doet ons het ergste vrezen. Naar aanleiding van een volgens Newman qua Defensible space eigenschappen zeer goed geslaagd project dat in New York gebouwd werd, merkt Newman op dat "dit vertegenwoordigt, wat in West-Europa mogelijk het meest gebruikelijke ontwerptype is voor de sociale woningbouw. Vooral Engeland en Nederland hebben van oudsher bijna uitsluitend dit soort bouw met een hoge dichtheid voor het huisvesten van gezinnen gehanteerd (Newman (1973/142))".

Newman geeft hiermee impliciet het goedkeuringsstempel van de Amerikaanse bond van Defensible Spacers aan het merendeel van de Nederlandse woningwetsector.

Gezien dit feit bevreemdt het ons om te zien hoe men in Nederland Newmans ideeën of zonder meer afdoet, of deze ideeën presenteert als kant en klare recepten die zondermeer in Nederland toegepast kunnen worden. Onderzoek naar de mogelijke vertaling en toepassing van de ideeën van Newman is er in Nederland nooit gedaan. Hierdoor rest ons weinig meer dan bij onze naaste ooster- en westerburen te

rade te gaan.

Enkele Engelse onderzoekers kwamen we al in het voorgaande tegen en er zullen er op de volgende pagina's nog meer volgen (Situationele aanpak). De Engelse uitkomsten ondersteunen de kritiek op Newman: sociale en demografische factoren zijn overheersend, zichtbaarheid is niet onbelangrijk, maar bij de invloed van het begrip informele controle past terughoudendheid. De meeste Engelse onderzoeken betreffen echter het delict vandalisme. De reden daarvoor is simpel: alleen vandalisme komt in zo'n grote mate voor dat het binnen redelijke randvoorwaarden (qua onderzoekstijd en -budget) onderzoekbaar is. Andere delicten vinden binnen een onderzoeksgebied zo weinig plaats dat er al snel zeer langdurig of omvangrijk onderzoek nodig is.

Bij een groot Duits onderzoek (gehouden in 8 gebieden in München en 4 gebieden in Regensburg) bleek men niet in staat een verband aan te tonen tussen Defensible Space eigenschappen en de -via een slachtofferenquête achterhaalde- hoeveelheid criminaliteit. Bij dit onderzoek werd voor een groot aantal variabelen gecontroleerd (o.a. interactie tussen bewoners, woonsatisfactie, angst voor criminaliteit en vermijdingsgedrag), opdat deze het gezochte verband niet zouden verstoren.

Dat er desondanks geen verband tussen Defensible Space-factoren en criminaliteit boven kwam drijven, werd waarschijnlijk vooral veroorzaakt door enerzijds de zeer geringe verschillen in Defensible Space eigenschappen van de onderzochte gebouwen (qua Defensible Space echt ellendige complexen waren in München en Regensburg gewoon niet te vinden), anderzijds was er ook hier het onderzoekstechnische probleem dat er eigenlijk veel te weinig criminaliteit plaatsvond in de onderzoeksgebieden. Overigens kwam bij dit Duitse onderzoek (Rolinski (1980), in Kube (1982)) ook naar voren dat de gepleegde delicten (al waren dat er weinig) anders dan in de USA niet in het gebouw plaatsvonden, maar meestal daarbuiten (uitgezonderd de woninggebonden delicten zoals bijvoorbeeld inbraak, maar dat is nogal logisch).

Met name deze Duitse onderzoeksuitkomsten maken het mogelijk om de vertaalbaarheid van de ideeën van Newman naar de Nederlandse situatie flink te relativiseren:

- Qua Defensible Space eigenschappen slechte complexen of gebouwen komen in Europa (en zeker Nederland: zie Newman eigen opmerkingen hierover) waarschijnlijk nauwelijks voor.
 - Criminaliteit komt in Nederland sowieso veel minder voor dan in de gebieden die Newman bekeek, hetgeen ook tot gevolg heeft dat relaties tussen gebouwde omgeving en criminaliteit zeer moeilijk onderzoekbaar zijn.
- Bovendien vinden bepaalde delicten -met name geweldsdelicten waarbij dader en slachtoffer elkaar niet kennen- in West Europa (in vergelijking tot de USA) waarschijnlijk op heel andere plekken plaats (meer buiten dan in de gebouwen).

4.5 De gelouterde Newman: de tweede generatie Defensible Space

Als de eerste generatie Defensible Space onderzoekers zich net uitgebreid op het hoofd begint te krabben, omdat men tot de conclusie is gekomen dat de verwachtingen waarschijnlijk veel te hoog gespannen waren en omdat blijkt dat de zaak toch iets ingewikkelder in elkaar zit dan men aanvankelijk dacht, neemt Oscar Newman zelf wederom het voortouw. Hij herformuleert zijn theorie enigszins en geeft veel meer aandacht aan sociale factoren. De bewoner wordt in het zonnetje gezet, of -zoals Newman het zelf zegt- ze worden de sleutelfactor:

"Defensible Space is een term die gebruikt wordt om een woonomgeving te beschrijven waarvan de fysieke eigenschappen (...) zodanig functioneren dat **bewoners zelf sleutelpersonen worden** voor het verzekeren van hun eigen veiligheid" (Newman 1975/4)."

Het tussenvoegen van de bewoners in de theorie heeft enkele belangrijke gevolgen.

- Sleutelen aan de gebouwde omgeving ter verhoging van de Defensible Space vereist dat bewoners dat soort veranderingen steunen en positief waarderen.
- Het Defensible Space gesleutel vereist (o.a. daardoor) ook enige vorm van management, organisatie en planning. Inspraak, voorlichting aan bewoners, analyse van de bewonerswensen e.d. zijn taken die verricht moeten worden, voordat de timmerlieden en electriciëns aan de slag kunnen. Deze voorbereidende taken komen bijna onvermijdelijk op het bord te liggen van de instantie die de woningen beheert.

CPTED-projecten

Newmans herformulering van de Defensible Space theorie kan gezien worden als het startpunt voor een tweede generatie onderzoeken en experimenten. In de USA spreekt men van **Crime Prevention Through Environmental Design** projecten (CPTED). Er werd en wordt een groot aantal van deze projecten opgezet en uitgevoerd. Enkele daarvan worden zeer uitgebreid geëvalueerd*.

Daarbij moet men beseffen dat deze projecten niet voor de lol van de onderzoekers werden opgezet, maar dat het doel was de preventie van criminaliteit en van de angst voor criminaliteit. In die projecten werden **tegelijkertijd** een groot aantal preventieve maatregelen uitgevoerd: andere surveillance methoden van de politie, betere sloten op de deuren, buurtpreventie-achtige activiteiten, het merken van goederen, en lest best ook een aantal Defensible Space maatregelen. In feite schiet men dus een schot hagel af en de effecten zijn ernaar.

*- In de tekst wordt het Hartford-project behandeld; zie Fowler (1979), Hollander (1980) en Fowler (1982). Zie voor een project in een overwegend commercieel gebied te Portland: Lavrakas (1978a/b).

Zo leverde een project in Hartford (Fowler (1979)) onder andere de volgende resultaten op: doorgaand autoverkeer nam af (door straatafsluitingen, doodlopende straten e.d.), bewoners gingen de buurt meer als wandelgebied gebruiken, ze vonden dat het makkelijker geworden was om vreemden te herkennen, de woonomgeving werd in zijn algemeenheid positiever gewaardeerd door bewoners.

Een effect op de hoeveelheid criminaliteit was er ook: het aantal inbraken en berovingen nam af. Daarnaast veranderde het criminaliteitspatroon aanzienlijk: er trad een flinke verschuiving op. In de rustige -nu afgesloten of doodlopende straten- werden naar verhouding minder mensen de dupe van berovingen (inclusief tasjesdiefstal) dan op de drukke doorgaande wegen.

We hebben al gewezen op een probleem van dit type "hagelschot" project: de kritische onderzoeker blijft zitten met de vraag welke maatregel welk effect heeft. Om het beeldend uit te drukken: nadat het hagelschot afgevuurd is, zie je de fazant dood ter aarde liggen, maar welk van de vele kogeltjes die dood nu precies veroorzaakt heeft en hoeveel kogeltjes totaal niets geraakt hebben (en dus eigenlijk pure verspilling waren) daar kom je niet meer achter.

Desondanks mag opgemerkt worden dat de resultaten van veel CPTED projecten redelijk indrukwekkend zijn. Het Hartford project loopt daarbij -mede door zijn uitgebreide en uitstekende evaluatie- voorop. In ieder geval werd hiermee aangetoond dat een pakket maatregelen iets kon opleveren bij de preventie van criminaliteit. Onder die maatregelen waren er vrij veel die betrekking hadden op de gebouwde omgeving. En juist die maatregelen (straatafsluitingen e.d.) bleken ook in hun tussenliggende effecten (mensen meer op straat, betere herkenning van vreemden) aantoonbaar. Maar -'t zal niet!- ook bij het Hartford project wacht ons nog een behoorlijke adder onder het gras: enkele jaren later werd het hele project wederom geëvalueerd. De criminaliteitsverminderende effecten bleken bij deze tweede evaluatie weggeëbt. De verschillende vormen van criminaliteit (inbraak/beroving en tasjesdiefstal/vandalisme) waren weer terug op een niveau dat normaal verwacht had kunnen worden als er geen project gehouden was (Fowler (1982/16-18)). Alleen de angstgevoelens voor criminaliteit bleken gunstig af te steken ten opzichte van de angst voor criminaliteit zoals die zich in de rest van de stad ontwikkeld had. Het vreemde bij dit alles was wel dat het informele toezicht dat bewoners uitoefenden significant hoger was dan bij de eerste evaluatie. Voorts werden de straten nog steeds gebruikt als wandelgebied door bewoners (ongeveer in dezelfde mate als bij de eerste evaluatie) en men herkende (in nog sterkere mate dan bij de eerste evaluatie) vreemden. Deze uitkomsten relativiseren de oorspronkelijke effecten in bepaalde opzichten behoorlijk, met name daar waar het de criminaliteitsverminderende effecten van dit project betreft. Anderzijds moet men wel degelijk rekening houden met het feit dat "de inhoud" van het project na al die jaren ook flink veranderd was: met name veranderingen bij het politieapparaat bleken hier een essentiële rol te

spelen. De politie inzet was in de loop der jaren flink verminderd in de projectbuurt. De onderzoekers stellen dan ook dat als de politie inzet niet verminderd zou zijn er hoogstwaarschijnlijk wel van een verdere criminaliteitsvermindering sprake geweest zou zijn (en van een nog veel sterkere angstvermindering dan nu al het geval was). Bepaalde zaken -zoals bijvoorbeeld arrestaties verrichten, controle op openbare dronkenschap en het verspreiden van rondhangende groepen of bendes- kunnen nu eenmaal alleen door de politie verricht worden, de bewoner staat daarin machteloos (Fowler (1982/26)).

Verder onderzoek

Naast de Hartford en andere CPTED experimenten wordt echter ook nog door andere onderzoekers werk verricht. Onder hen -wie anders- Newman. Dit keer richt Newman zich niet alleen op public housing. Hij onderzoekt 44 complexen met een middenklasse-bevolking en 29 public housing complexen in Newark, St Louis en San Fransisco.

Hij bekeek welke fysieke, sociale en organisatorische factoren goede voorspellers waren voor criminaliteit, angst voor criminaliteit en instabiliteit in een complex (mutatiegraad). De analyse eenheden waren 73 complexen, waar in totaal maar liefst 2655 bewoners geïnterviewd werden.

Dit keer hield Newman duidelijk wél rekening met tussenliggende variabelen. Hij koppelt dus een fysieke factor (bijv. de grootte van het gebouw) of een sociale variabele (bijv. het percentage jongeren) niet direct aan (bijv.) het aantal inbraken, maar schuift daartussen zaken als "ruimtegebruik door bewoners", "sociale interactie tussen bewoners" en "de mate waarin bewoners de ruimte controleerbaar achten" (Newman en Franck (1980)). Hierin is Newman zijn critici dus te slim af. Maar -och arme Newman- ook naar aanleiding van dit onderzoek krijgt hij toch weer enige (grotendeels erg technische) kritiek. De toegepaste onderzoeksmethode (pad analyse) is zeer gevoelig: een keihard verband kan door kleine afwijkingen in de ingevoerde getalletjes opeens boterzacht worden (Motoyama 1980). Ter ondersteuning van Newman mogen we echter opmerken dat dit soort technische kritiek op bijna elke statistische methode te geven is.

De hardste uitkomsten van het onderzoek van Newman en Franck zijn (volgens Motoyama (1980/C128)) het directe (!) verband tussen toegankelijkheid (van het gebouw/complex) en inbraak en het indirecte verband tussen de grootte van het gebouw en slachtofferschap van een tegen de persoon gericht delict. Vooral op het begrip **toegankelijkheid** willen we hier alvast de aandacht vestigen. Ons inziens vormt toegankelijkheid (hoe makkelijk komen potentiële daders een gebied, buurt of gebouw in) één van de sleutelbegrippen. Iets dergelijks bleek ook al in het Hartford project (de straatafsluitingen).

De eindconclusie die Motoyama naar aanleiding van dit Newman onderzoek trekt luidt als volgt:

"Dit is een van de meest ambitieuze pogingen om de Defensible Space theorie te ondersteunen. (...)

Wat betreft het directe verband tussen de gemeten criminaliteit en angstgevoelens met de gebouwde

omgeving, is de studie aan de zwakke kant. Anderzijds laat de studie zien dat er wel degelijk relaties bestaan tussen de gebouwde omgeving en het gebruik van ruimte, het toezicht op ruimte, sociale interactie en instabiliteit, allemaal tussenliggende factoren die volgens de Defensible Space theorie een rol spelen in het verklaren van criminaliteit" (Motoyama (1980/C131)).

4.6 Newmans belangengemeenschappen

Ongeveer tegelijkertijd met het voorgaande onderzoek publiceert Newman in 1979 zijn boek "Community of Interest*". In dat boek bepleit Newman een segregatie naar leeftijd en "leefstijl": ongeveer dezelfde mensen (qua leeftijd, gezinsfase, vrijetijdsgedrag e.d.; n.b. niet qua ras en inkomen) kunnen volgens hem het beste in plukjes (micro omgevingen) bij elkaar wonen. Dat zou positief werken op de contacten die men onderling heeft, omdat het nu eenmaal makkelijker praat vanuit een zelfde achtergrond en belevingswereld. Er ontstaat zo een

"Belangengemeenschap": een gemeenschapje met globaal dezelfde achtergronden. Zo'n belangengemeenschap (een sociaal verschijnsel!) zal de directe omgeving rond de woningen gaan gebruiken en er toezicht op houden.

Het uitgangspunt van de ruimtelijke planning van de afgelopen 30 jaar om in dezelfde omgeving verschillende leeftijds- en leefstijlgroepen bijeen te brengen verwerpt Newman totaal. Hier breekt Newman dus fundamenteel met de ideeën van Jane Jacobs. Newman zou het liefste

"voorzien in gebieden buiten de woning die bestemd zijn voor contacten tussen buurtbewoners. Naar mijn mening kan dit het best bereikt worden door groepen in dezelfde leeftijdsklasse en met vergelijkbare levensstijlen bij elkaar te huisvesten".

De gebieden waar Newman het overigens over heeft zijn zeer klein: enkele straten of blokken.

Opvallend is dat Newman direct al de invloed van de gebouwde omgeving op criminaliteit zeer sterk relativeert:

"Hoewel de sociaal-economische eigenschappen van de bevolking een grotere invloed hebben op het aantal misdrijven, kan een goede inrichting van de gebouwde omgeving er voor zorgen dat er in sociaal problematische omgevingen toch minder criminaliteit optreedt (...).

(Newman (1979/94)).

Newman denkt zijn belangengemeenschappen-model verregaand door en komt dan op de propen met een aantal gebouw/woning typen die het beste passen bij de verschillende leefstijlgroepen (Newman 1980, hfst 7). Hij onderscheidt er drie:

Gezinnen met kinderen:

Hoe minder woningen gezamenlijk een collectieve ruimte binnen of buiten het gebouw moeten gebruiken, hoe beter. Liefst eengezinswoningen, maar als de bebouwingsdichtheid dit vereist eventueel portiekflats onder de liftgrens.

*= "Community of Interest" is moeilijk te vertalen, omdat het Engelse woord "interest" zowel "belang" als "belangstelling" kan betekenen.

Meer dan 15 woningen aantakend op een centrale entree of ontsluiting moet volgens Newman afgeraden worden en meer dan vier woningen per etage is uit den boze. Galerij en corridor zijn dus ongewenst.

Oudere leeftijdsgroepen (waarvan de kinderen het huis uit zijn):

ook deze groep ziet Newman het liefst in eengezinswoningen. Eventueel -als de bebouwingsdichtheid dit vereist- mag het ook hoogbouw met lift zijn. Er moeten in ieder geval in het gebouw veel mogelijkheden zijn voor het leggen van contacten (bijvoorbeeld zitjes in de lobby en op de verdiepingen bij elke liftingang).

Een- en tweepersoonshuishoudens (een- en tweeverdieners):

Newman schrijft hen hoogbouw voor met een centrale ingang die 24 uur per dag door een conciërge bewaakt wordt. Dat laatste is nodig omdat dit volk nogal uithuizig is met alle risico's vandien, met name voor inbraken.

Kritiek op het belangengemeenschappen-model

Bij deze ideeën kunnen we opmerken dat Newman in veel opzichten een erg statisch beeld schetst.

Ten eerste lijkt het wel of hij gemakshalve vergeet dat mensen ouder worden. Waarschijnlijk moeten volgens Newman de ouders (moet de ouder) van wie de kinderen het huis verlaten ook verhuizen. Gebeurt dat niet, dan ontstaat er immers al snel een volgens Newman ongewenste leefstijl mix, een Community of Desinterest.

Ten tweede gaat Newman niet in op de mogelijkheid om de verschillende leefstijlgroepen binnen één gebouw toch te combineren en dáár een dichtheidswinst te boeken.

Bijvoorbeeld gezinnen met kinderen in grotere woningen op de onderste verdiepingen en kleinere één en twee persoonseenheden daarboven. Eventueel -Newmans territorialiteits uitgangspunt consequent volgend- kunnen deze bovenverdiepingen apart ontsloten worden (galerij, centrale ingang, conciërge).

Daarnaast is het natuurlijk zeer de vraag of de verschillende categorieën mensen wel willen wonen daar waar Newman ze hebben wil.

4.7 Wat is de praktische betekenis van de "belangengemeenschappen" voor Nederland?

Naast de bovengenoemde kritiek kunnen we echter ook nu weer de vraag stellen wat we in Nederland hebben aan de zeer concrete uitwerkingen in Newmans laatste boek (overigens geeft Newman nog veel meer gedetailleerde uitwerkingen in zijn boek). Een belangrijk punt bij Newman is dat hij vaak moet woekeren met de bebouwingsdichtheid, waardoor hij -schoorvoetend overigens- een oplossing moet zoeken in hoogbouw in hoge dichtheden. De winst die hij daarmee boekt, kan hij vervolgens gebruiken in een aangrenzend gebied (met ook weer een eigen leefstijlgroep als bewoners) dat dan in lagere dichtheid of laagbouw uitgevoerd kan worden. Natuurlijk kent ook iedere Nederlandse planoloog dit probleem. Toch speelt het in Nederland veel minder sterk, waardoor vaker een volgens Newman optimale situatie ontstaat: eengezinshuizen, of hoogstens vier lagenbouw.

Hiermee geven we nog slechts één voorbeeld van de vertaalproblemen waar men mee zit als men de ideeën uit Community of Interest in Nederland wil toepassen. Zo'n vertaalprobleem zal de lezer zeker niet onbekend voorkomen. Ook naar aanleiding van eerdere ideeën van Newman stuitte we al op dit probleem.

Privatisering van straten

We willen de bruikbaarheid van het boek Community of Interest dan ook in een andere richting zoeken. Als goed voorbeeld van een Community of Interest voert Newman de geprivatiseerde straten van St. Louis op. Mede gezien de in Nederland op gang gekomen discussie over privatisering van delen van de woonomgeving (vooralsnog meestal beperkt tot delen van een gebouw en de gemeenschappelijke tuinen) lijkt het nuttig om bij dit onderdeel even langer stil te staan. Aan de rand van St. Louis werden tussen 1870 en 1910 enkele privé straten met duurdere woonhuizen gebouwd. De bewoners waren eigenaar van de straat en waren verantwoordelijk voor het onderhoud. Na verloop van tijd werden de straten gedeprivatiseerd, maar in de vijftiger jaren begonnen de bewoners (middle class gezinnen) zich opnieuw in verenigingen van straateigenaren te organiseren. Zo'n vereniging kreeg van de gemeente (weer) het eigendom van de straat. Dat viel vrij eenvoudig te regelen, omdat in de gemeentelijke wetten en verordeningen iets dergelijks gezien de historie al opgenomen was. Met de juridische eigendomswisseling veranderde men ook het gezicht van de straat.

De straten werden aan één kant geblokkeerd om doorgaand (auto)verkeer te verhinderen, terwijl bij de straat-entree een vernauwing, of soms zelfs een poortachtig iets gemaakt werd. De verenigingen van straateigenaren bestaan merendeels uit eigenaar-bewoners van de vrijstaande eengezinswoningen die aan één straat zijn gelegen; er zijn echter ook verenigingen die meerdere blokken omvatten. De vereniging van straateigenaren onderhoudt de straat op eigen kosten. Naast een geringe belastingheffing door de gemeente, is er voor wat betreft de huizen nog de restrictie dat deze niet opgesplitst mogen worden. Interessant is dat deze geprivatiseerde straten sinds de vijftiger jaren globaal hetzelfde type bewoners kennen: middenklasse gezinnen (wit én zwart). De veranderingen in de omringende niet-geprivatiseerde straten zijn in dit opzicht sociaal en economisch veel groter geweest*.

*- Ook hier geldt weer dat het overheidsingrijpen in Nederland aan dit soort, veelal door speculatie in gang gezette processen van buurtachteruitgang, veel meer dan in de VS grenzen stelt. Overigens kan men in Nederland op gebouw- en complexniveau soms wel overeenkomstige processen waarnemen.

De geprivatiseerde straten blijken met name aantrekkelijk voor jonge gezinnen die in een ouder huis in een rustige buurt dicht bij het stadscentrum willen wonen. Mede door de ligging aan een geprivatiseerde straat is zo'n huis waardevast. Op deze wijze ontstaat er een homogeen buurtje: een belangengemeenschap van huis- (en straat-!) eigenaren.....een Community of Interest.

Dit verklaart volgens Newman waarom bepaalde vormen van criminaliteit en de angst voor criminaliteit minder voorkomen in deze geprivatiseerde straten. Met name typische "straatdelicten" zoals beroving, bedreiging en autodiefstal, zijn duidelijk ondervertegenwoordigd. Voor inbraak zijn de verschillen minder groot, waarvoor Newman twee redenen geeft:

- Straatafsluitingen en straat-woningbezit zorgen er weliswaar voor dat bewoners oplettender zijn en dat vreemden eerder opvallen (vergelijk ook het Hartford project), maar dat helpt weinig tegen indringers die er natuurlijk wel voor zorgen niet opgemerkt te worden door bijvoorbeeld aan de achterzijde van de woningen gelegen brandgangen en stegen te benutten. Ons inziens deelt Newman zelf(!) hier tussen neus en lippen de nekslag uit aan zijn eigen basisbegrip "informele controle", althans waar het inbraak betreft: de daders zijn zo slim om zich eraan te onttrekken (de boeven!).
- Door het type bewoners (middenklasse), is er in de geprivatiseerde straten meer buit te halen voor inbrekers in vergelijking tot de omringende gebieden.

Newmans geprivatiseerde straten onderzoek kan gezien worden als een uitwerking van zijn oorspronkelijke Defensible Space theorie. De kritiek die Newman krijgt is vergelijkbaar: "weer een aardig stukje werk Oscar, maar je vergelijkt door middenklasse gezinnen bewoonde geprivatiseerde straten, met een (controle) gebied dat qua bewoners toch iets anders is". Onderzoekstechnisch is deze kritiek 100% correct, maar er valt onmogelijk aan te ontkomen. Immers volgens Newman hebben de geprivatiseerde straten hun middenklasse gezinsbewoning juist weten te behouden omdat ze geprivatiseerd zijn, terwijl nabijgelegen vergelijkbare straten een ander type bewoners hebben gekregen omdat ze niet geprivatiseerd zijn.

4.8 Defensible Space vereenvoudigd: het begrip toegankelijkheid

Er is al heel wat water onder de brug gevloeid, maar de dader komt in het stuk tot nu toe eigenlijk niet voor. We kunnen ons de vraag stellen in hoeverre men het zich hiermee niet veel te moeilijk maakt.

Uit de recente onderzoeken van Newman, maar ook bijvoorbeeld uit het Hartford project, komt één begrip duidelijk naar voren: **toegankelijkheid (voor daders)**. Men denke aan de straatafsluitingen in Hartford en St. Louis en aan het verband tussen toegankelijkheid van een complex en het delict inbraak uit het onderzoek van Newman en Franck. Let wel: toegankelijkheid is iets anders dan Target Hardening (technopreventieve maatregelen zoals sloten, grendels en tralies).

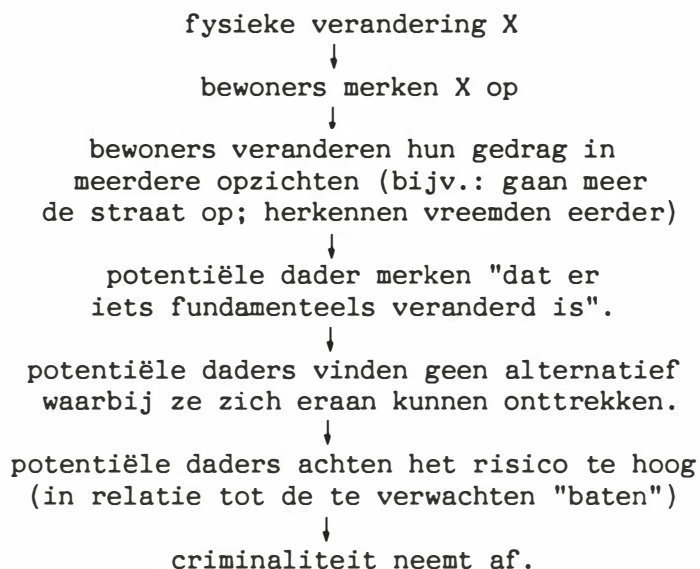
Via target hardening probeert men het de dader fysiek onmogelijk te maken een delict te plegen (hij krijgt de deur niet open, er zit onbreekbaar glas in het raam, etc.). Toegankelijkheid impliceert dat een potentiële dader in principe best op een bepaalde plek kan komen, maar dat hij dit om uiteenlopende redenen niet doet. Die redenen kunnen onder andere zijn dat hij de desbetreffende buurt, of het gebouw, gewoon niet kent, of dat hij een bepaalde plek "te link" vindt om een delict te plegen.

Naast het begrip zichtbaarheid (de fysieke mogelijkheid om te zien wat er op een bepaalde plek gebeurt), hebben we met dit begrip toegankelijkheid een tweede essentiële gebouwde omgevingsfactor te pakken. Op deze twee factoren kunnen we een tweeledige strategie bouwen voor criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving: gericht op het potentiële slachtoffer en op de potentiële dader. Het is een vrij fundamentele keuze om het begrip toegankelijkheid als waardevol te zien. Deze keuze heeft twee achtergronden:

- Toegankelijkheid van een bepaald gebied, buurt of gebouw voor een dader van criminaliteit is voor een groot deel fysiek te manipuleren. De toegankelijkheid kan via fysieke maatregelen beperkt worden, al spelen natuurlijk ook andere factoren een rol (woningdistributie bijvoorbeeld).
- Het begrip toegankelijkheid heeft in veel opzichten betere perspectieven dan begrippen als territorialiteit en controle. Daarmee verzinkt men immers -zoals we in het voorgaande zagen- al snel in een soort sociologisch moeras (wat is het, werkt het, hoe werkt het, is de werking belangrijk, etc.). Dat moeras ontstaat vooral doordat gewerkt wordt met het begrip territorialiteit. Dit begrip is gekoppeld aan bewoners (die moeten immers een "dit is van ons" gevoel hebben), terwijl de invloed van territorialiteit zijn uitwerking moet hebben in de richting van de daders: een dader moet dat territorialiteitsgevoel van bewoners voelen, bespeuren, ruiken of zien en moet daardoor afgeschrikt worden. Het begrip toegankelijkheid laat dit moeras voor wat het is, omdat er nu vanuit de dader geredeneerd kan worden: een dader gaat een bepaald gebied niet in, punt uit. Of dat nou komt omdat er in dat gebied objectief een hoge mate van informele controle aanwezig is of niet, is niet interessant. Het gaat erom wat de dader denkt, wat hij "percipieert". Je kan dus een dader min of meer voor de gek houden door -via fysieke maatregelen- te suggereren dat "opereren binnen dit gebied een linke zaak is"*.

*- Dat is ook precies wat de in de USA toegepaste borden met daarop "Pas op, neighbourhoodwatch" aan de rand van een buurt doen.

Door deze "draai" naar daderperceptie ontstaan onderzoekstechnisch ook nieuwe perspectieven. Onderzoekers die daderperceptie buiten de deur houden (o.a. Jacobs en Newman dus) moeten immers de volgende keten van verschijnselen zien te bewijzen:

Legt men de nadruk op daderperceptie dan kan de onderzoeker direct onderaan deze keten beginnen ("waarom doet de dader het daar niet")*.

In essentie is dit ook wat een aantal onderzoekers recentelijk zijn gaan doen. Deze daderperceptie invalshoek blijkt vaak tot aardige uitkomsten te leiden en we komen er dan ook nog op terug.

Toch moet men ook weer niet de fout maken om alle kaarten op de dader perceptie te zetten: potentiële daders zijn net mensen..... ze kunnen leren. Zoals de snelheidsmaniak na tien keer voor een hardboard agent op de rem te zijn gaan staan ook bij zichzelf denkt "die kerel doet toch nooit wat (heeft zeker een hardboard plaat voor zijn platte pet)", zo zal ook een potentiële dader zelf merken -of van anderen horen- dat "opereren in die buurt bij nader inzien helemaal niet zo link is". Toegankelijkheid is met andere woorden primair, maar zal op langere termijn gezien toch een objectief redelijk sterke back up in de vorm van sociale controle (informele, semiformele of formele controle) moeten hebben**.

*- Interessant is hierbij het volgende: onderzoek je de werkelijke criminaliteit in relatie tot de gebouwde omgeving dan kan je eenvoudig niet om die dader heen. De hele Pragmatische school en de Defensible Space theorie falen hier flink! Richt je je echter op de angst voor criminaliteit dan kan je het in principe best zonder de dader stellen. Newman, Wood en Jacobs maken zowel criminaliteit als angst voor criminaliteit tot hun onderzoeksobject. Men kan zich ernstig de vraag stellen of dit een "efficiënte" combinatie is.

**= Een tip met name voor de politie, maar ook b.v. voor een beheerder van woningen is dan ook: pak het eerste delict in een tot dan toe "rustige buurt" (c.q. complex) extra hard en intensief aan!

4.9 Samenvatting van de Defensible Space theorie

De Defensible Space theorie richt zich vooral op de micro-omgeving (m.n. de gemeenschappelijke ruimten van flats) en ook op de meso-omgeving: de ruimtes tussen woonblokken.

De centrale begrippen zijn:

- Territorialiteit: het gevoel van bewoners dat een bepaald gebied "van hun" is, oftewel door hen controleerbaar.
- Zichtbaarheid: controle is alleen mogelijk als de betreffende gebieden zichtbaar zijn.

De centrale stelling is enerzijds dat territorialiteit en zichtbaarheid het criminaliteitsniveau (duidelijk) beïnvloeden, anderzijds dat deze factoren door ingrepen in de gebouwde omgeving te manipuleren zijn.

Het bovenstaande is de "naïeve" versie van de theorie, zoals verwoord door de jonge Newman (4.1) en zijn navolgers (4.3). De kritiek hierop was (4.2 en 4.3) dat hiermee sociale en demografische factoren verwaarloosd werden. Wat betreft de toepasbaarheid voor Nederland (4.4) is er het bezwaar dat qua Defensible Space "slechte" complexen in Nederland weinig voorkomen, mede door het ingrijpen van de overheid (ook een specifiek Nederlands element).

In reactie op deze kritiek verfijnde Newman zijn theorie (4.5) door rekening te houden met sociale en demografische variabelen en tussen de centrale Defensible Space begrippen en het criminaliteitsniveau factoren te schuiven als ruimtegebruik door bewoners, sociale interactie tussen bewoners en subjectieve controleerbaarheid. Daarmee werd het grootste gedeelte van de kritiek weggenomen (zie Motoyama in 4.5), maar het verband tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit werd er -zoals Newman ook zelf toegaf- wel mee verzwakt.

Een aantal van de ideeën van Newman werden -niet zonder succes- in praktijk gebracht in de zgn. CPTED-projecten (4.5), maar omdat in die projecten ook maatregelen van een andere soort werden toegepast kunnen ze niet als toetssteen van de Defensible Space-theorie gezien worden.

Uiteindelijk werkte Newman zijn theorie uit in het belanggemeenschappen-model (4.6), waarin hij pleit voor het creëren van qua levensstijl homogene woonomgevingen, waardoor de contactfunctie van tussenliggende gebieden op micro- en meso-niveau beter tot zijn recht kan komen. In 4.7 wordt aangegeven dat dit concept mogelijkserwijs door de privatisering van straten in Nederland uitgewerkt kan worden.

In 4.8 tenslotte wordt een mogelijkheid behandeld om de Defensible Space theorie, die toch wel mank gaat aan een overmaat van niet geheel duidelijke begrippen, te vereenvoudigen door uit te gaan van het perspectief van de dader. Deze draad zal bij de bespreking van de Geografische School (hoofdstuk 6) weer opgepakt worden.

In de nu volgende paragraaf wordt een auteur behandeld, die weliswaar in de Defensible Space-traditie past, maar die door een ruimer perspectief in feite de sleutel geeft voor de Situationele aanpak, die in hoofdstuk 5 behandeld wordt.

4.10 Ray Jeffery: Defensible Space is één van de mogelijkheden

De Amerikaan Jeffery publiceerde nog net voor Newman zijn boek "Crime Prevention Through Environmental Design" (Jeffery (1971)).

Zijn ideeën overlappen op tal van punten met die van Newman: "criminaliteit kan met stedenbouwkundige middelen in de hand worden gehouden, door met het aspect veiligheid rekening te houden bij het ontwerpen van straten, gebouwen en parken. Onze steden zijn onveilig, omdat ze gelegenheden bieden om misdaden te begaan".

Over hoe dat dan allemaal zijn beslag moet krijgen treedt Jeffery veel minder in detail dan Newman. Toch is Jeffery's boek om twee redenen als een bruikbare aanvulling op Newmans ideeën te zien.

Ten eerste is Jeffery's perspectief veel breder dan dat van Newman. Hij onderscheidt vier criminaliteitspreventieve strategieën.

- Technopreventie; bouwkundige en elektronische beveiliging in de vorm van toeters, bellen sloten, grendels en gesloten TV-systemen.
- Stedenbouwkundig/planologisch en architectonisch ontwerp; dit punt is door Newman uitgewerkt in zijn Defensible Space theorie. Jeffery's bespreking blijft veel oppervlakkiger en hij leunt zeer zwaar op de ideeën van Jane Jacobs.
- Omgeving en gedrag; Jeffery gaat bij dit punt zeer diepgaand in op de kosten-baten afweging van een dader die zijn inziens aan een delict ten grondslag ligt: wat kost het me in termen van moeite, risico, tijd e.d. en wat levert het me op in termen van geld, spanning, status en lol.
- Burgerparticipatie; de beste beveiliging zijn volgens Jeffery nog altijd mensen/buren, tenminste als het mensen zijn die kunnen zien wat er gebeurt (zichtbaarheid) en die bereid zijn te helpen. Dit laatste punt verwijst naar iets dat we al eerder noemden: neighbourhoodwatch/buurtpreventie.

Door deze vierdeling zijn we beter in staat om te zien dat Newman in feite vooral de tweede strategie uitwerkt, waarbij hij soms wat leent van de andere punten.

Er is echter een tweede reden om hier kort aandacht te besteden aan Jeffery. Het aardige van zijn boek is namelijk dat hij het probleem precies van de andere kant benadert dan Newman. Terwijl Newman zich de vraag stelt hoe de gebouwde omgeving een bijdrage kan leveren aan de preventie van criminaliteit, behandelt Jeffery de vraag hoe criminaliteit voorkomen kan worden, waarbij hij één van de mogelijkheden in de gebouwde omgeving vindt. Eenzelfde aanpak steekt enkele jaren later in Engeland de kop op: de Situationele aanpak.

5. DE SITUATIONELE AANPAK

5.1 Onderzoek in de praktijk

Vanaf het midden van de zeventiger jaren worden door het Engelse Home Office meerdere studies naar criminaliteit verricht die een vergelijkbare aanpak en theoretische onderbouwing hebben. Het betreft kortlopend, praktisch en beleidsgericht onderzoek, gericht op de vraag hoe bepaalde vormen van criminaliteit voorkomen kunnen worden.

Veel van dit onderzoek bestaat uit evaluaties van crime prevention projecten. Nadat er een aantal van deze studies verschenen zijn* ontstaat er langzamerhand een soort theorie; een model voor de aanpak van criminaliteit op de plek waar die criminaliteit zich manifesteert.

Men omschrijft deze aanpak in het boek *Disigning out Crime*** (Clarke en Mayhew (1980/1)) als volgt:

"Bij situationele preventie worden maatregelen toegepast die:

- gericht zijn tegen zeer specifieke vormen van criminaliteit (bijv. vandalisme aan bussen);
- betrekking hebben op het aanbrengen systematische en permanente veranderingen in het beheer en ontwerp van de onmiddellijke omgeving waarin deze criminaliteitsvormen plaatsvinden;
- het doel hebben om de -door de potentiële daders gepercipieerde- mogelijkheden (de gelegenheid) voor de criminaliteitsvormen te verminderen."

Een van de interessante aspecten van deze aanpak is dat zij een aantal valkuilen, waar de Newmanianen invielen, weet te vermijden. Heel sterk is ons inziens bijvoorbeeld de inhoudelijke inperking die men zich steeds weer oplegt: men spreekt over vandalisme in bussen (niet over "het" vandalisme), of over berovingen in de Londense ondergrondse. Een tweede sterk punt is dat men een relatie legt naar de potentiële dader (hoe percipieert hij de mogelijkheden voor het plegen van criminaliteit). Een derde voordeel is dat de uitkomsten van de studies een aantal maatregelen en direct bruikbare "tips" opleveren.

*= Studies naar onder andere:

- Stuursloten op auto's (Mayhew e.a. (1976))
- Vandalisme in het openbaar vervoer (Mayhew e.a. (1976))
- Vandalisme en gebouwde omgeving (Wilson (1978))
- Vandalisme aan telefooncellen (Clarke e.a. (1978))
- Gesloten t.v.systeem in de Londense ondergrondse (Mayhew e.a. (1978))
- Organisatorische problemen bij het opzetten van een vandalisme preventieproject op enkele scholen (Gladstone (1980). Hope (1984)).

**= In dit boek zijn de eerder gepubliceerde studies samengebracht, voorzien van een theoretische introductie.

5.2 Soorten maatregelen

In de Situationele school worden 8 soorten maatregelen onderscheiden:

- 1) **Target hardening (object versteviging):** steviger sloten, deuren en ramen tegen inbraak; steviger materialen tegen vandalisme.
- 2) **Object verwijdering:** bijvoorbeeld het maandelijks loonzakje vol baar geld dat vervangen werd door een giro-overschrijving, maar ook de te vaak vernielde telefooncel die gewoon weggehaald wordt.
- 3) **Criminele middelen reductie:** bijvoorbeeld het plastic drinkbekertje in het voetbalstadion dat ter vervanging dient voor de fles die je zo goed (en hard!) het veld op kon gooien, of het weghalen van de losliggende stenen (grind!) die rond de fraai beglaasde school liggen, of lest best het weghalen van de ladder in de tuin (die ladder waar je zo makkelijk als dader het balkon mee kan opklimmen).
- 4) **Baten reductie:** bijvoorbeeld het merken van waardevolle goederen met een ingegraveerde postcode + huisnummer waardoor de gestolen waar voor de dader moeilijker af te zetten wordt.
- 5) **Formele controle:** politie en private bewakingsdiensten.
- 6) **Informele controle:** de door Jacobs, Wood en Newman vergaand uitgewerkte controle die passanten en bewoners uitoefenen.
- 7) **Semi-formele controle:** een tussenvorm; geen politie, geen buurtbewoner, maar een functionaris of personeelslid die met een duidelijk omschreven doel ergens aanwezig is zonder dat dit doel betrekking heeft op het voorkomen van -of optreden tegen- criminaliteit; de conciërge in een flatgebouw, winkelpersoneel, de conducteur in de tram.
- 8) **Ruimtelijk beheer:** de scheiding van voetbalsupporters in vakken in het stadion, maar ook woningdistributie maatregelen vallen hieronder, zoals het vermijden van een te hoog percentage kinderen in een complex (i.v.m. vandalisme). Tenslotte vinden de Engelse onderzoekers het een voorbeeld van slecht ruimtelijk beheer dat het openbaar vervoer niet meer rijdt als de pubs sluiten: "waardoor sommige klanten met een glaasje teveel op stranden -een recept voor vandalisme, fietsen- en autodiefstal enz.". Weliswaar een fraaie zin (Clarke e.a. (1980/10)), maar het is de vraag of de Nederlandse chauffeurs van nachtbussen deze zin niet met enig cynisme zullen bekijken (welbeschouwd zou Justitie hun overwerk moeten betalen).

We willen iedereen die overweegt maatregelen te nemen om een bepaalde vorm van criminaliteit te verminderen aanraden om eerst dit lijstje even door te lopen. Vaak zal dan blijken dat allereerst relatief simpele en goedkope maatregelen maar eens uitgeprobeerd moeten worden. De eerste vier groepen maatregelen -die allen betrekking hebben op het "aangevallen object" en de wijze waarop/ waarmee dat object aangevallen wordt- bieden met name voor inbraak en vandalisme goede mogelijkheden. De trap in de tuin goed opbergen, een beter slot op de deur waarom moeilijk gedaan als het makkelijk kan?

5.3 Kanttekeningen bij het begrip "informele controle"

De Situationele aanpak is heel precies in het uitdiepen van het (veel misbruikte) begrip "controle". Naast de Newmaniaanse informele controle onderscheidt men de formele (politie) controle en semi-formele controle. Het interessante hierbij is dat de Engelse onderzoekers nogal wat bedenkingen hebben bij het effect van informele controle. Er moet daarbij namelijk aan erg veel voorwaarden voldaan worden:

- Ten eerste moet men zien dat een delict plaatsvindt. Dit betekent allereerst dat er mensen moeten zijn die de mogelijkheid hiervoor hebben (dus ramen, 's avonds geen gesloten gordijnen, etc.). Helaas blijkt aan deze eerste voorwaarde veelal niet voldaan te worden: men ziet gewoon niet dat een delict plaatsvindt, bijvoorbeeld omdat men in gedachten verzonken of in gesprek verwickeld is. Ten tweede moet het delict zichtbaar zijn en helaas, sommige daders -van die hele gemene- zorgen er wel voor niet gezien te worden.
- Ten tweede zullen de mensen die een delict wél zien, moeten begrijpen dat hier iets ergs gebeurt: "is dat een inbreker die daar over de schutting van dat huis klautert, of is het misschien zoonlief die wat laat thuiskomt en liever niet gezien wil worden?". Zo werd in 1964 een vrouw in New York vermoord terwijl de 38 belangstellend toekijkende getuigen dachten dat het om een ruzie tussen geliefden ging (Rosenthal (1964), in Mayhew e.a. (1979/2)). Maar laten we er van uitgaan dat in dit stadium een klein groepje ziet en begrijpt dat er iets plaatsvindt waarbij ingrijpen noodzakelijk is.
- dan komt alsnog de domper: uit diverse onderzoeken blijkt dat verbazend weinig mensen ook werkelijk reageren/ingrijpen. Angst, ongemak en de vraag of het slachtoffer wel wil dat er ingegrepen wordt, noemt men meestal als belangrijkste redenen. Voor vandalisme willen we hieraan nog het argument "desinteresse" toevoegen ("dat is toch van niemand"). Nu hoeft de begrijpende toeschouwer natuurlijk niet altijd zelf in de grijpen. Men kan ook de politie waarschuwen. Dat vereist echter ten eerste dat er een -werkende!- telefoon bij de hand is en ten tweede dat de politie snel wil en kan reageren. Nog los van deze eisen, blijkt overigens het enthousiasme van omstanders om de politie ook inderdaad in te schakelen niet groot. Zeker niet als -desnoods vage- bekenden bij het delict betrokken lijken (vandalisme, vechtpartijen e.d.).

Mocht men naar aanleiding van deze wat trieste opsomming denken "ja, maar dat baseren ze allemaal op buitenlands onderzoek de Nederlander is niet zo", dan kan verwezen worden naar een veldexperiment dat in de regio Den Haag* ooit uitgevoerd werd.

*= In het centrum van Den Haag, de dorpskern van Leiderdorp en 7 kleinere dorpjes in de regio. Het ging steeds om relatief drukke plekken (Roëll e.a. (1982/24)).

Daarbij ging een -zeer onguur uitziende- onderzoeker op klaarlichte dag fietssloten doorknippen met een betonijzerschaar. In een aantal gevallen hadden de onderzoekers enkele tientallen meters verderop een echte politieman geposteed, zodat het voor de toeschouwer een fluitje van een cent was om even de politie te waarschuwen. De uitkomst was onthullend: nog geen 3% van de voorbijgangers deed iets (zelf, of via politie). Overigens speelde hier zowel het tweede als het derde punt (hierboven) een rol: een aantal mensen interpreteerden het niet als een diefstal (en dat wás het ook niet!), sommigen interpreteerden het wel als diefstal, maar wilden niet reageren. (Roëll (1981)).

Gezien het voorgaande is het eigenlijk vreemd dat daders kennelijk toch nog zoveel rekening houden met de risico's die verbonden zijn aan gezien worden. Enigszins speculatief stellen Mayhew e.a. (1979/3) dat dit waarschijnlijk komt, omdat daders zelfs dat kleine risico om gezien te worden door die enkele idioot die ook iets zal doen, niet willen nemen. Samenvattend blijkt volgens de Engelse onderzoekers dat informele controle langs een directe weg (ingrijpen van burgers) nauwelijks werkt. Alleen omdat de dader zo vriendelijk is zelf rekening te houden met de mogelijkheid dat hij wordt gezien, werkt informele controle nog redelijk effectief.

5.4 Consequenties voor preventie

In de Situationele aanpak worden controle-maatregelen wel toegepast, maar er gaat enig denkwerk aan vooraf. Uit de voorafgaande paragraaf volgt dat er wat dit betreft twee wegen bewandeld kunnen worden.

In de eerste plaats kan men trachten de controle objectief te verbeteren. De Engelse onderzoekers -en in hun voetspoor in Nederland de Commissie Kleine Criminaliteit (Roethof 1984)- gokken daarbij vooral op de **semi-formele** controle: de conducteur of een spiksplinternieuwe VIC terug op de bus en tram, de bewaker (met camera's) in de ondergrondse, de conciërge in het flatgebouw, meer winkelpersoneel.

Men gaat er daarbij vanuit dat deze functionarissen wél zullen zien en begrijpen dat er een delict plaatsvindt en dat ze vervolgens ook in staat zijn om op te treden. Deze aanname lijkt ons in veel gevallen terecht, maar is dat zeker niet altijd (bijv. bij winkelpersoneel). In ieder geval neemt men hiermee impliciet wel een extra functionele eis op in de taakomschrijving van elke semi-formele controleur, die daarop dus ook getraind zal moeten worden: "....de functionaris is in staat om te zien en begrijpen dat een delict plaatsvindt of dreigt plaats te vinden en is bereid om dienovereenkomstig naar bewind van zaken te handelen....".

Een tweede weg kan echter ook, eventueel tegelijkertijd, gevolgd worden: het verhogen van de door de dader gepercipieerde controle. Op dit punt zijn we al eerder ingegaan. Je suggereert controle door bij afwezigheid het licht te laten branden (of een cassette bandje met "huisgeluiden" op te zetten), door een bord op te hangen dat er in een winkel camera's zijn aangebracht enz. enz.

Daarnaast heeft de Situationele aanpak ook een aantal concrete tips met een (stede)bouwkundig karakter opgeleverd. Het zeer concrete en fraai geïllustreerde, boek van Barry Poyner (1983) vormt hiervan een voorbeeld. Hij komt bijvoorbeeld voor scholen (ter vermindering van inbraak en vandalisme) tot de volgende zes tips (in steekwoorden)*:

1. Netjes/goed onderhouden
2. Dichtbij druk gebied
3. Goed zichtbaar vanaf de straat of vanuit omringende huizen
4. Compact
5. Onbeklimbaar dak
6. Voor conciërge goed te overzien.

Toch zit er een niet onbelangrijk nadeel aan dit soort tips. Algemener gesteld kleeft dat nadeel aan veel meer Engelse situationele studies. Het is namelijk nog een open vraag in hoeverre de uitkomsten algemeen toepasbaar zijn. Iemand als Poyner trappelt ons inziens te makkelijk over deze vraag heen als hij zijn tips (hij spreekt over patronen) presenteert als wetenschappelijk bewezen en (dus) altijd en overal geldig. Let wel: hiermee willen we per sé niet suggereren dat dit soort onderzoeksuitkomsten dus maar terzijde geschoven moet worden. We zien duizend keer liever de Engelse (en Amerikaanse) situatie dan de huidige Nederlandse toestand waarin men nog steeds de algemene verhalen van Jane Jacobs nababbelt. Met name van de Engelsen kunnen we leren dat relatief kleine brokjes onderzoek en misschien enigszins "in den blinde" uitgevoerde experimenten (die echter goed geëvalueerd worden) tenminste enig houvast kunnen geven.

Naast de in het voorgaande genoemde winstpunten die de Engelsen in de afgelopen jaren via hun Situationele studies gescoord hebben, mag nog aan twee punten aandacht besteed worden.

- Ten eerste een punt dat we al naar aanleiding van Newman noemden: de situationele onderzoeken maken scherp duidelijk dat Amerikaanse situaties en ideeën niet zonder meer overzetbaar zijn naar Europa. Er zal energie gestoken moeten worden in evaluaties van -en studies naar- de te nemen maatregelen. De Engelse wijze van onderzoek (specifiek per delict, kortlopend en praktisch) is hier o.i. een lichtend voorbeeld.
- Ten tweede is er een, nog niet besproken, aspect dat uit de Engelse onderzoeken van de afgelopen jaren steeds sterker naar voren komt: de te doorlopen procedures. Zo schetst bijvoorbeeld Hope (1984) hoe het afliep met een door het Home Office geïnitieerd anti vandalisme project rond 11 scholen. In 1980 geeft Gladstone nog een vrij enthousiaste beschrijving van dit project en de plannen.

*- Poyner baseert zich daarbij op Pablant en Baxter (1975) en Hope (1982). Interessant is dat uit Amsterdams onderzoek naar brandstichting in scholen ook de punten 3 en 4 als belangrijk naar voren kwamen (de Savornin Lohman en van Dijk (1985)).

Enkele jaren later toont Tim Hope ons de modder waarin het project is vastgelopen: trage ambtelijke molens, die in hun onderlinge belangenstrijd slechts in staat bleken om enkele leuke krenten uit de pap van voorgestelde maatregelen te pikken en vervolgens de zaak dan ook nog bijzonder stompzinnig uit te voeren. Een verhaal van onkunde, maar vooral een verhaal van onwil en vrolijk langs elkaar heen werken.

Oplossingen voor dit essentiële probleem kunnen ten eerste gezocht worden in technisch-organisatorische richting (stroomlijning van de procedures, projectorganisatie), maar daarnaast zal ook overleg en met name onderhandelen tussen de betrokken partijen nodig zijn. Tim Hope zoekt met name in deze richtingen naar oplossingen.

Een probleem daarbij zal altijd zijn dat criminaliteitspreventie minder zwaar zal wegen dan andere belangen (bijv. brandpreventie, lage huren, wooncomfort, etc.). En daarbij komt dan nog iets dat de Engelse onderzoekers meestal gemakshalve even over het hoofd zien: de verschillende ruimtelijke schaalniveau's. Zo kunnen bijvoorbeeld alle mooie en slimme criminaliteitspreventieve maatregelen die een architect in zijn -in een woonbuurt geplande- gebouw verwerkt heeft, waardeloos worden omdat voor het stedelijk niveau besloten wordt een voetbalstadion vlak naast dit gebouw neer te zetten. Het grappige is dat beide beslissingen, zelfs uit criminaliteitspreventief oogpunt, elk op hun eigen niveau zeer rationeel kunnen zijn. Het hogere schaalniveau (gemeente) gooit echter hier (t.z.t. zelfs letterlijk) de glazen in van het lagere schaalniveau (het gebouw/de architect).

Beseffen we nu dat bij het voorkomen van criminaliteit altijd meerdere "kokers" betrokken zullen moeten worden -in ieder geval de "bouwkoker", van VROM tot en met de aannemer, en de politie als criminaliteitsspecialist- terwijl elke koker weer bestaat uit aparte onderdelen en partijen, en dat daarbij nog het gegeven komt dat criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving zich bijna altijd afspeelt op meerdere schaalniveau's (onderdelen van een gebouw/het gebouw/de buurt/de stad/het land) dan ontwaren we hiermee een stevige kluif. We hebben -met de Home Office onderzoekers- steeds sterker de indruk dat het hier waarschijnlijk om het meest essentiële probleem gaat bij het uitvoeren van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving. Waarschijnlijk is het verzinnen van preventieve maatregelen die in de Nederlandse gebouwde omgeving toegepast zouden kunnen worden, nog een peuleschil vergeleken met de feitelijke uitvoering van die maatregelen*. Een Nederlands proefexperiment zou ook in dit procedurele opzicht (naast de inhoudelijke kennisvermeerdering die zo'n experiment zou geven) zeer nuttig zijn.

*- Vergelijk voor de "organisatie" en planning van een gemeentelijk vandalisme project of -beleid: Van Dijk en Van Soomeren (1985).

5.5 Samenvatting: de bijdrage van de Situationele aanpak

De Situationele aanpak heeft laten zien dat met duidelijk op specifieke delicten, beperkt opgezette projecten, resultaten kunnen worden geboekt. Belangrijk is daarbij het daderperspectief: om te beoordelen of bepaalde maatregelen een preventief effect zullen hebben kruipt men in de huid van de dader.

Handig is het in 5.2 gegeven lijstje van soorten maatregelen. Het is aan te bevelen dit lijstje in de praktijk even af te lopen, al was het maar om de meest voor de hand liggende maatregelen niet te vergeten.

De Situationele aanpak heeft enige helderheid gebracht in het begrip controle; daarbij twijfelt men aan de waarde van informele controle en vertrouwt meer op semi-formele controle. Daarnaast heeft de Situationele aanpak de aandacht gevestigd op het zeer belangrijke procedurele aspect. Hoeveel projecten zijn er bij gebrek aan organisatie en afstemming niet in de goede bedoelingen blijven steken!

6. DE GEOGRAFISCHE SCHOOL

6.1 Inleiding

Min of meer tegelijkertijd met de ontwikkeling van de ideeën van Newman en de Situationele aanpak, krabbelen een aantal geografen uit het gat dat geslagen werd toen de Chicago-school volgers en critici elkaar in de decennia na de tweede wereldoorlog in de haren zaten (zie 2.3.). Terwijl de exponenten van de Pragmatische school en de Defensible Space richting studies en experimenten verrichten binnen één micro- of meso-omgeving (een gebouw, buurt) heeft de Geografische school een andere invalshoek. De essentie van de vraag waar geografen mee worstelen is in één zin samen te vatten: "Waar vindt iets plaats?". Bij het stellen en beantwoorden van deze vraag moet men verschillende schaalniveau's onderscheiden: landen, regio's/provincies, steden, buurten, buurtjes (micro-omgevingen waar de Pragmatische school mee werkt). Is zo'n onderverdeling eenmaal gemaakt, dan spelen geografen verder een thuiswedstrijd: op elk van deze niveau's kunnen ze nu de spreiding van een bepaald verschijnsel (in dit geval criminaliteit) bekijken en trachten te verklaren.* Het werk van de Geografische school speelt op een ander, meer macro-niveau dan dat van de Pragmatische school en de Defensible Space richting. Je zou kunnen zeggen dat de Pragmatische school en de Defensible Space benadering met name relevant zijn voor architecten, terwijl de Geografische school relevant is voor planologen en stedenbouwkundigen. Hiermee is zeker niet gezegd dat de onderzoeksuitkomsten van de Geografische school onbelangrijk zijn voor architecten. Integendeel: het zijn nog altijd de planologen die bepalen waar de architect mag bouwen; het is met andere woorden de Geografische school die zou kunnen bepalen waar een architect veel en waar hij weinig rekening met criminaliteitspreventief bouwen heeft te houden.

6.2 De Brantinghams: de kwetsbare schil

Centraal in de Geografische school staat het werk van Patricia en Paul Brantingham. Geheel volgens de regels onderzochten zij de spreiding van het verschijnsel inbraak op de verschillende schaalniveau's: het hele land, de staat Florida, de stad Tallahassee, buurten binnen die stad en leest best de spreiding van de inbraken binnen hele kleine buurtjes (enkele blokken) (Brantingham en Brantingham (1975)).

*- Voor ons zijn de eerste twee schaalniveau's (land en regio) hier nauwelijks interessant. Hoogstens kan men via landelijke en regionale criminaliteitscijfers (of via de cijfers naar urbanisatiegraad), enig idee krijgen over "hoe het er gemiddeld voorstaat met betrekking tot delict X". Dat geeft dan tenminste een ijkpunt waaraan men kan afmeten of de eigen situatie beter of slechter is dan het gemiddelde.

De Brantinghams deden een paar belangrijke vondsten. Ten eerste toonden ze duidelijk aan dat de voor een schaalniveau opgetelde cijfers soms meer verhullen dan onthullen. Het blijkt dat je er met een opsplitsing naar regio of (in hun geval) stad er niet bent.

Binnen de stad die de Brantinghams onderzoeken (Tallahassee) blijken er namelijk aanmerkelijke verschillen te bestaan tussen buurten wat betreft het aantal inbraken, maar -en dat is misschien nog interessanter- ook binnen die buurten blijken er weer spreidingsverschillen te zijn. In de laatste trap van hun onderzoek hebben de Brantinghams allereerst een groot aantal homogene buurtjes binnen de stad afgebakend*. Vervolgens bekijken ze waar binnen die buurtjes inbraken plaatsvinden. Daarbij brengen ze een onderscheid aan tussen de woonblokken die aan de randen van elk homogeen buurtje liggen en de woonblokken die meer naar binnen liggen. Het blijkt dan dat de grensblokken (de "schil" van een buurtje) relatief veel meer last van inbraken hebben dan de achter die schil gelegen woonblokken. De verklaring voor dit gegeven zoeken de Brantinghams in het zoekgedrag van de dader. Hij zal het binnenste gebied van een buurt niet ingaan, omdat het vreemd gebied is. Hij valt meer op, met name omdat de bewoners middenin de buurt zich meer bewust zijn van het feit wie wel en wie niet in de buurt thuishoort**.

De implicaties van deze onderzoeksuitkomsten zijn direct praktisch bruikbaar:

- Zo geven de Brantinghams zelf al aan dat de stedenbouwkundige lay-out van een buurtje kennelijk consequenties heeft voor aantal en verdeling van de in dat buurtje gepleegde inbraken (Brantingham en Brantingham (1975/1980)). Als een buurt (hoe dan ook afgegrensd) bestaat uit twee naast elkaar liggende rijen bouwblokken, dan ligt ieder bouwblok op de "schil". Zijn de blokken in een carré (vierkant) gerangschikt, dan zijn er een aantal blokken die veilig binnenin liggen.
- Een punt dat de Brantinghams naar aanleiding van deze onderzoeksuitkomsten niet aanroeren, is ons inziens minstens even relevant. Als je weet dat een grensblok van een buurtje (de schil) een verhoogd inbraak risico heeft, kan je daar natuurlijk rekening mee houden.

*- Deze buurtafbakening baseren ze op per bouwblok verzamelde gegevens over huur of koopprijs van de woningen, percentage een/meergezinshuizen (waarbij het laatste type nog verder opgedeeld wordt naar grootte) en ras. Op elkaar lijkende blokken vormen in hun onderzoek vervolgens een buurt(je). Binnen zo'n buurtje onderscheiden de Brantinghams dan grensblokken en binnenblokken.

**= Veronderstellenderwijs willen we naast deze verklaring die de Brantinghams geven voor de gevonden verschillen tussen grens- en midden-blokken nog aantekenen dat de Brantinghams vergeten op te merken dat daders niet hun eigen buurtje als werkterrein kiezen (te grote kans op herkenning). Een dader gaat dus zijn eigen buurtje uit en pakt dan (zie de Brantingham verklaring) de grensblokken van het aangrenzende buurtje. Let wel: een "buurtje" kan heel klein zijn, misschien zelfs een verdieping in een flatgebouw.

Je kan de woningen die de rand van een buurtje vormen extra beveiligen met betere sloten e.d.; als je dus technopreventie gaat toepassen doe het dan eerst en vooral daar! Je kan ook de "middeleeuwse" strategie toepassen: je bouwt een extra schil om het buurtje heen, bijvoorbeeld in de vorm van een gracht of singel. Het doorgaande verkeer gaat dan aan de andere kant voorbij (rustig en veilig voor de bewoners).

6.3 De dader in beeld

Op basis van hun onderzoeksuitkomsten bouwen de Brantinghams ook een meeromvattende theorie op.

- Daarbij gaan ze er ten eerste van uit dat achter een delict verschillende motieven bij de dader kunnen schuilgaan. Het belangrijkste onderscheid is dat tussen emotionele/impulsieve delicten (verkrachting, bedreiging) en instrumentele, op geldelijk gewin gerichte delicten (zoals inbraak en beroving).
- Ten tweede nemen de Brantinghams aan dat -gegeven de motivatie van de dader- het feitelijke delict het eindresultaat is van een ingewikkeld keuze-proces waarbij de dader het voor hem beste slachtoffer zoekt. Bij emotionele/impulsieve delicten zal dit zoekproces over het algemeen beperkter zijn dan bij de meer geplande instrumentele delicten*.
- Ten derde duiken de Brantinghams vervolgens dieper in dit zoekproces. Ze gaan er daarbij vanuit dat daders als het ware tekenen (signalen) oppikken uit de omgeving: dit is een goed doel, dat is een slecht doel. Dat brengt de Brantinghams op twee vragen:
 - .welke omgevingen kent de dader (binnen welk gebied opereert de dader)? Hierop gaan wij nader in in 6.4.
 - .op welke tekenen (signalen) let de dader tijdens zijn zoekproces? In 6.5 zullen we zien dat hierop heel goed een "trechtermodel" kan worden losgelaten.

6.4 Welke omgevingen kent de dader?: het mus-model

Onderzoek naar deze vraag kent een vrij lange traditie, waarbij men zich met name gericht heeft op enerzijds de woonplaats van de dader en anderzijds de plaats waar hij zijn delict pleegt (pleegplaats). Dit woonplaats-pleegplaats verschil kwam vooral door de Chicago-school onderzoeken opeens in het midden van de belangstelling te staan.

*- Dit is waarschijnlijk ook de reden voor het feit dat de Geografische-school verreweg de meeste aandacht richt op instrumentele delicten (en met name inbraak). Dit type delicten is voor de onderzoekers van de Geografische school gewoon veel interessanter, omdat het hierbij om een (in vergelijking tot geweldsmisdrijven) rationeel en vrij langdurig zoekproces van de dader gaat. Jammer is wel dat hierdoor delicten als (sexueel) geweld onderbelicht blijven. De ideeën van de Geografische school lijken voor deze delicten vooralsnog minder toepasbaar.

Over de afstand woonplaats-pleegplaats kan allereerst heel algemeen het volgende opgemerkt worden:

- De kans dat een dader zijn directe bureu in het eigen woonblok pakt, is geringer dan de kans dat hij verderop zijn slag slaat.

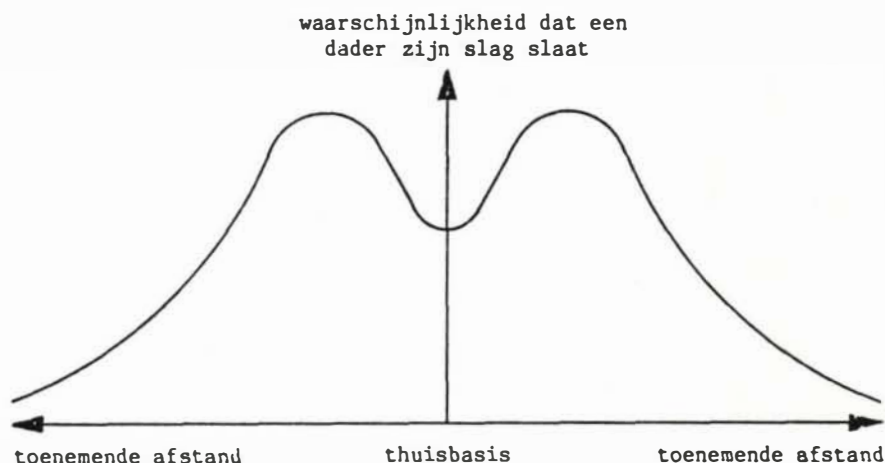
Immers: de kans op herkenning is erg groot als een dader te dichtbij zijn eigen honk opereert. Er is dus sprake van een zone van verminderde activiteit rond de thuisbasis, iets dat Turner (1969) inderdaad aantoonde in zijn studie onder delinquenten in Philadelphia.

- De kans dat een dader ergens zijn slag slaat wordt minder naarmate de afstand tot de thuisbasis groter wordt.

Immers: afstand afleggen kost tijd, geld en moeite; bovendien (en dat is waarschijnlijk nog belangrijker) wordt met het toenemen van de afstand de kans steeds groter dat de dader in voor hem onbekende gebieden terecht komt.

Beide principes worden in figuur 1 gecombineerd samengevat (de figuur is gebaseerd op Brantingham en Brantingham (1981)).

Figuur 1 Waarschijnlijkheid doelselectie van een dader

Figuur 1 is vanzelfsprekend een enorme simplificatie die naar verschillende kanten verfijnd kan en moet worden. Een eerste verfijning ligt in het uitzoeken van de woonplaats-pleegplaats afstand per delict, daarbij rekening houdend met de leeftijd van de dader. Dan blijkt dat daders van meer geplande delicten verder van huis opereren; jongeren, die zich meer met "impulsieve" delicten bezig houden, zoeken het niet ver van huis. Hiervoor bestaan aanwijzingen vanuit Amerikaans, Nederlands en Duits onderzoek.

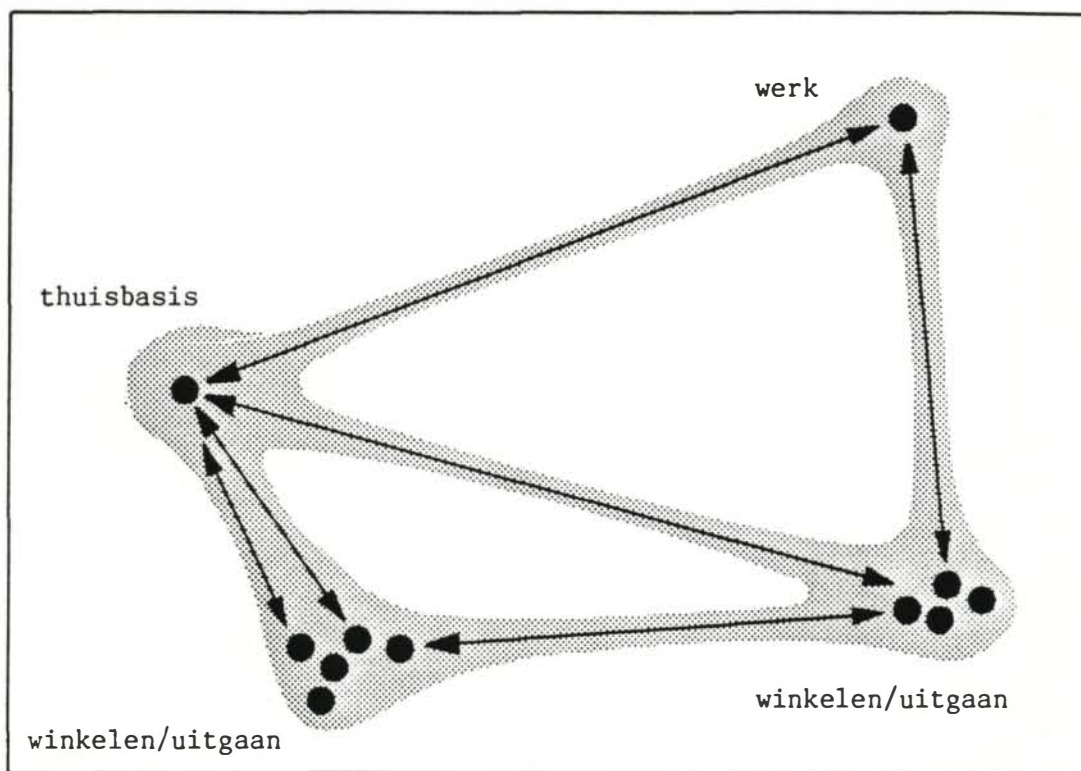
Zo vond Turner (1969) bijvoorbeeld dat 75% van alle door jongeren gepleegde delicten (geweldpleging, diefstal/inbraak, vernieling) plaatsvindt binnen 1,6 kilometer van de woonplaats van de daders. Voor vandalisme vond Turner een nog hoger percentage.

Uitkomsten van een Amsterdams (deel-) onderzoek laten voor vandalisme vergelijkbare uitkomsten zien. Op basis van politiegegevens (processen verbaal en voor de lichtere gevallen de z.g. summier rapporten) komt men tot de conclusie dat 65% van de lichtere vormen van vandalisme binnen een straal van één kilometer van huis plaatsvinden. Voor de zwaardere gevallen lag dit percentage veel lager (30%), omdat veel hiervan zich in de binnenstad afspeelde. Het aantal zwaardere gevallen was echter te gering om harde uitspraken te doen (Van Dijk en Van Soomeren (1980/137)). In Rhodes en Conly (1981/179) wordt van 2000 gepakte daders voor verschillende delicten nagegaan hoe groot de afstand tussen woon- en pleegplaats was. De daders van het delict **beroving** zijn het meest reislustig: de gemiddelde afstand woonplaats-pleegplaats is 3,4 km. De **inbreker** blijft iets dichterbij huis, gemiddeld 2,6 km. De **verkrachter** doet het bijna op zijn eigen stoep: gemiddeld komt hij niet verder dan 1,8 km van huis. De helft (50%) van de verkrachtingen vond op minder dan 800 meter van het huis van de dader plaats.

Een vergelijkbaar verschil tussen enerzijds de verderweg plaatsvindende meer geplande delicten (beroving/inbraak) en anderzijds de impulsievere delicten, die dichterbij de daderwoning plaatsvinden (waar men in de literatuur meestal verkrachting en ook vandalisme toe rekent), komt ook naar voren uit Duits onderzoek, namelijk Kube (1982/54). Afrondend kunnen we stellen, dat daders door de bank genomen niet ver van huis opereren, waarbij daders van geplande delicten nog de grootste afstanden naar de pleegplaats afleggen.

Nu is het nogal naïef om alleen van de thuisbasis van een dader uit te gaan. Een dader wil ook wel eens de deur uitgaan, bijvoorbeeld naar zijn werk (school), of naar zijn recreatieplek. Hij weet ook daar wat er te halen valt en welke mogelijkheden en onmogelijkheden er daar bestaan. De Brantinghams werken in deze richting een aantal theoretische modellen uit; zie voor een vereenvoudigde weergave van enkele van deze modellen Figuur 2.

Figuur 2 Zoekgebied dader

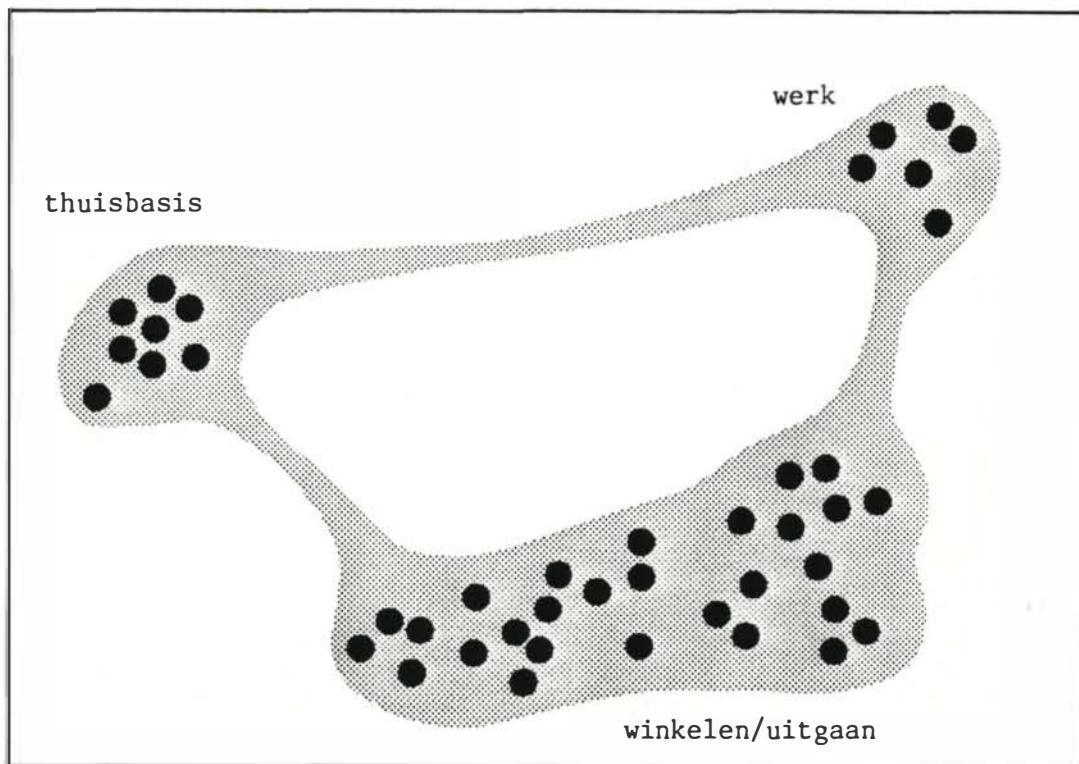

Individuele dader

verplaatsing

zoekgebied

Groep daders

zoekgebied

Op zich zijn dit soort kaartjes niet veel meer dan "gewoon even logisch doordenken" over de vraag waar daders in een bepaald gebied regelmatig komen. Die gebieden kennen dus een verhoogd risico: de woon-, werk- en recreatieplaats van de dader en de diverse verbindingen daartussen. Uit verschillende onderzoeken komt inderdaad naar voren dat bij uitstek openbare gebieden als winkelcentra, uitgaanscentra, verbindingswegen e.d. een criminaliteits "uitstralend" effect hebben (Brantingham en Brantingham (1981/36)).

Met andere woorden: een dader heeft wat weg van een mus die dichtbij zijn huis blijft, vliegt hij echter uit dan beperkt hij zich tot de drukke openbare gebieden van de stad.

Het zal de oplettende lezer duidelijk zijn dat we hiermee in feite een theoretische onderbouwing getimmerd hebben onder het begrip "toegankelijkheid"; een begrip dat naar aanleiding van Newmans geprivatiseerde straten onderzoek en het Hartford project (de straatafsluitingen) boven kwam drijven.

6.5 Op welke tekenen let de dader: de trechtertheorie

Na in 6.4 te zijn ingegaan op de vraag "welke omgevingen kent de dader", concentreren wij ons nu op de vraag: Wat zijn de tekenen en signalen die voor een dader van belang zijn voor de keuze tussen stoppen en wegwezen of doorgaan?

Brown en Altman (1981/65) presenteren een viertraps(keuze)raket.

Een inbreker* staat vier keer voor een keuze:

- Zal ik deze buurt ingaan?
- Zal ik deze straat ingaan?
- Zal ik dit complex, terrein, portiek ingaan?
- Zal ik dit huis ingaan?

Overigens stelt een inbreker zich volgens Brown en Altman ook elke keer tegelijkertijd de vraag die Oliver Hardy c.q. Olivier B. Bommel zich altijd te laat stellen: "als ik er inga, hoe kom ik er weer uit?"**.

*- De hier gepresenteerde ideeën zullen waarschijnlijk vooral opgaan voor instrumentele delicten zoals beroving en inbraak. Misschien enigszins voor vandalisme en seksueel geweld. Niet-seksueel geweld past o.i. niet in deze ideeën. Verder kan nog gesteld worden dat dit viertrapsmodel voor sommige daders (gelegenheidsdaders) eerder een drie- of misschien zelfs tweetrapsmodel zou moeten zijn: dit type daders bevindt zich immers al in de buurt (interne dader). Voor de professional geldt ook een relativisering: hij zal de diverse keuzen waarschijnlijk al dagen te voren maken (verregeande planning van de inbraak). Tenslotte moet opgemerkt worden dat men hier praat over buurten die overwegend een woonbestemming hebben.

** Oliver Hardy: "This is another fine mess you've gotten me in Stan."
Olivier B. Bommel: "Jonge vriend, verzin toch een list."

De keuze tussen doorgaan of stoppen hangt volgens Brown en Altman af van vier factoren:

- zichtbaarheidsrisico (kans op herkenning/ontdekking)
- tekenen van aanwezigheid van bewoners of buren
- echte (fysieke) barrières
- sociaal klimaat (de feitelijke reacties van andere mensen)

Deze vier factoren kunnen nu met de vier niveaus (buurt/straat/terrein/huis) gecombineerd worden tot schema 1. In de zo ontstane $4 \times 4 = 16$ hokjes hebben we enkele voorbeelden van voor de dader belangrijke keuzecriteria opgenomen.

Schema 1 Kwetsbaarheidfactoren (naar Brown en Altman (1981/65))

Factor	Buurt	Straat	Terrein om huizen	Huis
Betrappingskans	Zie Straat	Kronkelend of recht Afstand huizen-straat Straatverlichting Posities deuren/ramen t.o.v. straat	Struikgewas, bomen, muren Inkijk in huis: poeltie deuren/ramen, gordijnen	Zichtbaarheid deuren, ramen voor buren/vanaf straat Aanwezigheid "uitkijkrans" i.v.m. terugkerende bewoners
Werkelijke barrières	Gracht	Gesloten poorten, schut- tingen, bewakers	Gesloten poorten, schut- tingen, bewakers Kunnen goederen weggesleept van terrein?	Sloten op ramen, deuren Alarmsysteem Kunnen goederen weggesleept uit huis?
Tekenen van aanwezigheid	Zie Straat	Geparkeerde auto's Post, kranten in post- boxen of op straat	Tekenen van onderbroken activiteit: grasmaaiers e.d. Verlichting rondom huis Melkflessen e.d. op stoep Verkende grasproeiers	Geluid van TV, radio, sterven, telefoon Verlichting binnenshuis Kookgeuren
Sociaal klimaat	Neighbourhood Watchborden Zie Straat	Reacties voorbijgangers: Ondervragen, aankijken, negeren	Zie Straat	Zie Straat

Schema 1 heeft zo zijn sterke en zwakke kanten. De zwakke kant is dat er wel een hoop criteria in de hokjes staan, maar dat vooralsnog niet duidelijk is wat de dader meer of minder belangrijk vindt. Het is een weegschaal zonder gewichten. Dit probleem is slechts ten dele oplosbaar: slechts op sommige onderdelen (met name het "huisniveau") is bekend waar een dader op let. We komen hier direct nog op terug. De sterke kant is dat we nu een "trechter-theorie" ontwikkeld hebben, die veel verder gaat dan de directe omgeving van een gebouw. De trechtermond wordt gevormd door de buurtingangen, dan volgen de straatingangen, etc. Van belang hierbij is -en daarom spreken we van een trechter- dat als de inlaatopening meer geblokkeerd wordt, dit ook voor de volgende niveaus gevolgen heeft. Natuurlijk zijn we ons ervan bewust dat hier de zaken iets simpeler voorgesteld worden dan ze feitelijk zijn. Zo gesteld gaat de trechter theorie immers alleen op als alle daders extern zijn. Bij een buurt met veel interne daders kan je de buurtgrens zo "hard" maken als je wilt, maar dat zal niets veranderen om de eenvoudige reden dat de daders al binnen de buurt zijn. Deze verstoring zal met name gelden voor binnensteden* (ten eerste zijn deze niet afsluitbaar, ten tweede zijn de daders hier thuis en dus intern) en saneringsbuurten* (daders zijn hier thuis). Derhalve lijkt het afsluiten van buurtingangen eigenlijk alleen een effectieve strategie bij buurten met merendeels externe daders: middenklasse buurten en goudkusten*. Straatafsluitingen** lijken een goede strategie voor wederom middenklasse buurten en goudkusten, maar ook voor saneringsbuurten, omdat daders -zoals we eerder zagen- zelden in hun eigen directe omgeving opereren. Terrein- en gebouwafluiting lijken zowel in middenklasse buurten/goudkusten als in saneringsbuurten en binnensteden een zinvolle strategie.

Ondersteuning voor de trechter-theorie

De trechtertheorie is nog maar heel weinig via onderzoek getoetst. Welbeschouwd is dat heel vreemd, want in feite vormt deze trechter-theorie het fundament onder de ideeën van Newman en zijn volgers. De oorzaak van deze omissie is waarschijnlijk gelegen in het feit dat Newman c.s. de dader enigzins over het hoofd zien in hun theorie. Gelukkig is de trechtertheorie qua onderzoek nog net geen zwart gat. Reppetto (1974) en Waller en Okihiro (1978) gingen als onderdeel van hun inbraakonderzoeken te rade bij een (overigens) gering aantal gepakte en veroordeelde daders. De Engelsen Bennett en Wright (1983) komt echter de eer toe dit type daderperceptie-onderzoek echt diepgaand uitgevoerd te hebben.

*- Bij de hier gegeven driedeling "binnenstad", "saneringsbuurt" en "middenklassebuurten"/"goudkust" gaat het om een ideaaltypisch onderscheid van drie typen buurten met een verhoogd inbraak risico. Dit hogere risico ontstaat enerzijds de hoeveelheid buit die in een buurt te halen valt (veel in een goudkust) en anderzijds door het aantal aanwezige daders (veel in saneringsbuurten en binnensteden).

** - Bij grote flatgebouwen mogen we ons inziens de galerij/corridor zien als een straat.

Hoe origineel ook, toch zijn al deze daderperceptie onderzoeken in twee richtingen nogal beperkt:

- Men richt zich alleen op het delict inbraak en wel in het bijzonder de inbraken die gepleegd werden door de wat oudere professionele inbreker. Meer onderzoek naar andere typen daders en andere delicten is hier dan ook zeer gewenst.
- Men richt zich alleen op de tuit van de trechter theorie. Men vraagt -bij Bennett en Wright via verschillende hoogst ingenieuze technieken- de dader eigenlijk niet veel meer dan: "staande voor dit (of dat) huis, breek je hier in of niet en waarom dan wel (of niet)?" De buurt-entree door de dader (als er tenminste sprake is van een entree) en de straat-entree blijven buiten beschouwing.

Desondanks zijn de onderzoeksuitkomsten dermate interessant dat we ze kort memoreren. We beperken ons daarbij tot het meest recente onderzoek, dat van Bennett en Wright (1983). Zij ondervroegen 128 (gepakte en veroordeelde) inbrekers met behulp van meerdere technieken (gestructureerde en open interviews, video- en foto-opnames). Globaal gesproken vonden zij drie hoofdfactoren die volgens hun respondenten belangrijk waren bij de beslissing om ergens wel -of niet!- in te breken.

We hebben deze hoofdfactoren in het onderstaande schema samengevat.

Schema 2: Volgens inbrekers belangrijke redenen om in een bepaald huis wel of niet in te breken (naar Bennett en Wright (1983))

Reden:	Zou ik hier inbreken?	
	JA	NEE
-Risico	50%	64%
-Opbrengst (buit)	25%	20%
-Gemak (sloten/ramen e.d.)	25%	6%

Risico, oftewel de kans om betrapt te worden, bleek dus verreweg de belangrijkste factor te zijn. Deze hoofdfactor bleek in verschillende onderdelen uiteen te vallen. De belangrijkste -onder de factor risico vallende- redenen om ergens wel in te breken waren:

- er is bescherming/dekking, bijvoorbeeld in de vorm van bosjes, schuurtjes e.d.

- de achterzijde van het huis is bereikbaar

Als belangrijkste redenen om ergens niet in te breken werden opgegeven:

- er is onvoldoende bescherming/dekking
 - er zijn bewoners thuis (auto voor de deur, of er brandt licht), of er zijn burens dichtbij die me zouden kunnen zien
- Tenslotte waren er nog drie andere -onder de hoofdfactor risico vallende- redenen die meespeelden:
- afstand tot de straat
 - zichtbaarheid vanaf de overzijde (zowel aan voor- als achterzijde)
 - vluchtroutes.

Deze onderzoeksuitkomsten passen in het model dat Brown en Altman aandroegen (zie schema 1) en ze verfijnen het model, in de zin dat risicofactoren (met name gezien/ontdekt kunnen worden door bewoners, burens of passanten) doorslaggevend blijken te zijn*.

6.6 Een praktische uitwerking: Gardeners criminaliteitsgeneratoren

Een praktische uitwerking van het voorafgaande ontleen wij aan het werk van Gardener (Gardener (1978)). Hij spreekt over "criminaliteitsgeneratoren": publieksaantrekkende voorzieningen zoals scholen, ziekenhuizen, bioscopen, jongerencentra e.d. Deze voorzieningen trekken publiek aan en dus ook daders. Als men nu deze voorzieningen enigszins ongelukkig projecteert**, kan dat ellende geven. We geven ter verduidelijking een (ten dele door Gardener geïnspireerd) voorbeeld.

Voorbeeld: de vandalisme/inbraak probleebuurt.

De probleebuurt (zie figuur 3) ligt ingeklemd tussen drie drukke doorgaande wegen en een gracht. Het betreft een woonwijk (middenklasse, rijtjes woningen) met enkele winkels. De problemen in deze buurt bestaan uit veel vandalisme en veel inbraken.

Kijken we alleen naar deze buurt zelf dan zijn de criminaliteitsproblemen onverklaarbaar. Dat wordt anders als we weten dat:

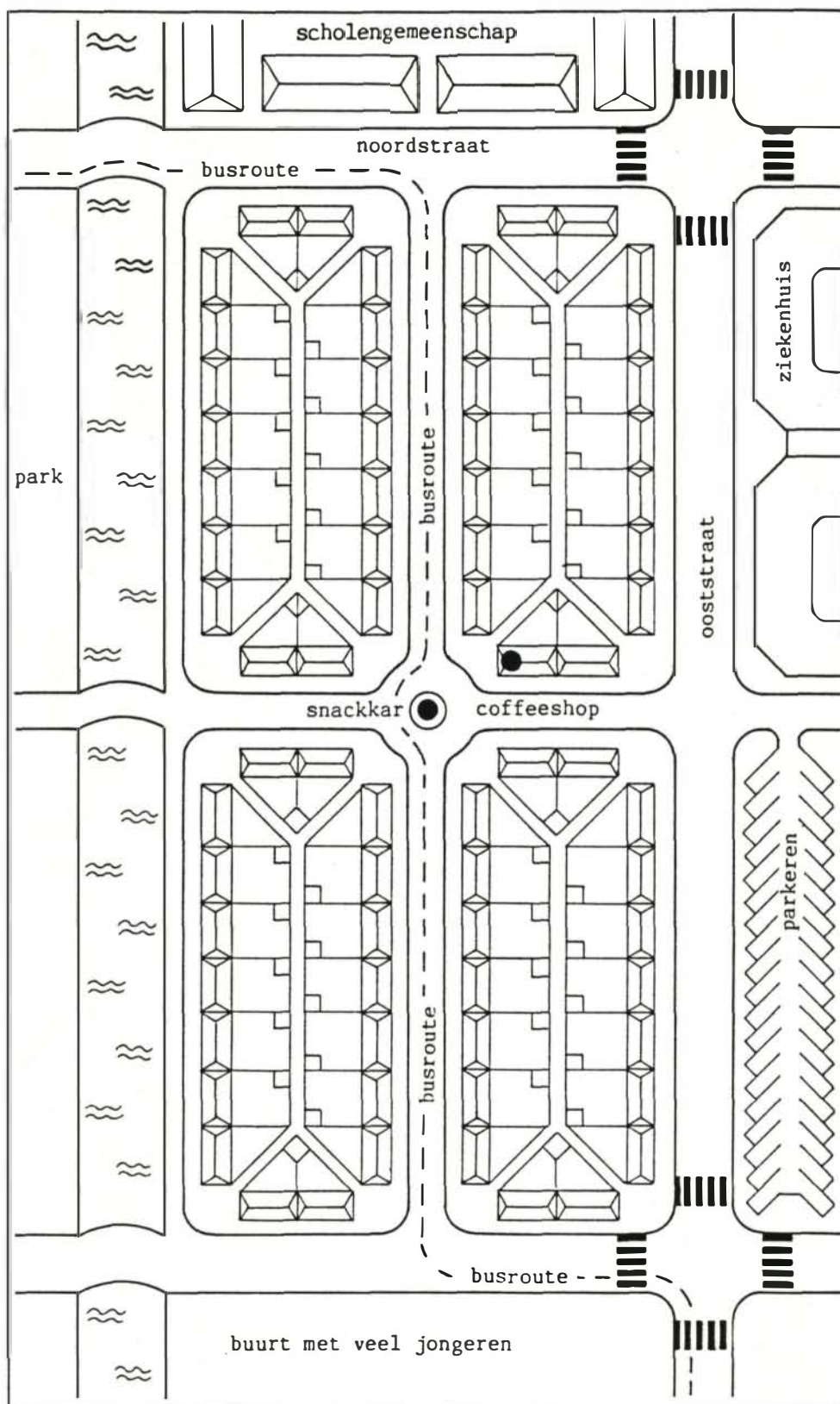
- De scholengemeenschap "Noord" vooral jongeren uit de buurt ten zuiden van de probleebuurt aantrekt.
- Er daardoor twee keer per dag een stroom jongeren door de buurt trekt.
- 's Middags in de lunchpauze de snackkar op het middenin de buurt gelegen plein, alsmede de aanpalende coffeeshop (ja, ja) scholieren aantrekt (ook na schooltijd overigens).

*- Geheel in lijn met deze uitkomsten blijken enkele Engelse slachtofferonderzoeken:

- Onderzoek in suburbane gebieden (bijvoorbeeld Winchester en Jackson (1982)) duidt erop dat de huizen die niet goed zichtbaar zijn vanaf de weg, waarvan de achterzijde makkelijk bereikbaar is en/of die met de achterzijde aan een park of ander openbaar gebied grenzen, een hoger inbraakrisico kennen.
- De nationale Britse slachtofferenquête toonde aan dat hoekhuizen een hoger inbraak risico hebben (Hough 1983).

** - Met de meeste nadruk willen we hier opmerken dat bij de vraag of een voorziening wel of niet gecreëerd moet worden het aspect criminaliteit beleidsmatig nimmer enig gewicht in de schaal mag leggen ("geen jongerencentrum, want dat doet de criminaliteit stijgen"). Zo'n interpretatie is immers onzin: het gaat om de daders, niet om een gebouw. Wel relevant is de plaats waar men een voorziening projecteert. Midden in een rustige woonbuurt is -alleen uit criminaliteitspreventief oogpunt- ongelukkiger dan aan de rand van een buurt aan een doorgaande weg.

Figuur 3 Vandalisme/inbraak probleembuurt

- De buurt als afsnijroute gebruikt wordt door automobilisten die het stoplicht op de hoek van de Noordstraat/Ooststraat willen ontlopen (deze afsnijroute is overigens tevens een busroute).
- Het ziekenhuis Oost door gebrek aan parkeerruimte in een deel van de probleebuurt parkeeroverlast bezorgt.
- De brandgangen tussen de rijtjeswoningen gebruikt worden door jongere scholieren om in te spelen.

Kortom deze buurt wordt ongeveer platgelopen (en gereden) door mensen die er slechts op doorreis zijn. Zou men nu Oscar Newman met Elisabeth Wood deze buurt injagen om een advies uit te brengen dan zouden we aan hun tips waarschijnlijk weinig hebben, omdat beiden een te sterke micro-omgevingsbril op hebben.

Een beter advies zou er zo uit kunnen zien (zie figuur 4).

- omleggen busroute
- afsnijroute blokkeren, of iets positiever: verkeersdoorstroming voor verkeer dat uit de Noordstraat de Ooststraat inslaat, verbeteren
- snackkar en coffeeshop verplaatsen ten westen van de gracht
- parkeergelegenheid direct bij het ziekenhuis uitbreiden
- toegangswegen bij buurtentree versmallen (drempels?)
- sommige wegen dood laten lopen
- de Westbrug afsluiten voor doorgaand verkeer
- brandgangen (zeker aan de "buurtbuitenkant") afsluiten
- de aan de buitenkant van de buurt gelegen huizen voorzien van goede sloten e.d., doorgang naar achtertuin met name bij deze huizen afschutten

De meeste van deze aanbevelingen zitten op een stedenbouwkundig niveau. Newman-achtige verbeteringen (zeker van de jonge Newman) zouden hier weggegooid geld zijn: de problemen ontstaan immers op een hoger schaalniveau dan de micro-omgeving en zullen dus ook daar aangepakt moeten worden. Zodra een preventoloog het pand verlaat om zich op meso- en macro-niveau te gaan bewegen, worden zijn/haar problemen echter nog groter dan ze al waren: voor de busroute moet het Gemeentelijk (en/of Streek) Vervoerbedrijf ingeschakeld worden, voor de straatafsluitingen de Dienst Openbare Werken (afdeling Straten), voor een eventuele afsluiting van de brug moet men bij de afdeling Bruggen zijn, een verkeerscirculatieplan blijkt al snel nodig, de vergunning van de snackkar en de coffeeshop valt direct onder Burgemeester en Wethouders (of heeft men dat misschien toch aan de Korpschef der Gemeentepolitie gedelegeerd) en het afsluiten van brandgangen....., parkeren bij het ziekenhuis, school- en ziekenhuis besturenenfin, dat kost wel enkele jaren vergaderen. Daarbij durven we nu in ieder geval al te voorspellen dat als een bepaalde maatregel alleen een criminaliteitspreventief doel dient, de kans op implementatie uiterst gering geacht kan worden in verband met de kosten en de tegengestelde belangen (van de brandweer, de middenstand, de verkeersdoorstromers, etc.). Een voordeel is echter dat veel van de in het voorbeeld genoemde maatregelen ook op grond van andere overwegingen zinvol lijken (verkeers- en parkeeroverlast bijvoorbeeld).

The diagram illustrates a residential block layout with various safety and security measures indicated by labels and lines pointing to specific areas:

- verkeersdrempels** (Traffic thresholds) at the top entrance.
- afsnijroute blokkeren** (Blocking the cut-off route) at the top entrance.
- aan de buitenkant van de buurt gelegen huizen voorzien van goede sloten e.d.** (Houses on the outside of the neighborhood provided with good locks, etc.) at the top right.
- omleggen busroute** (Changing the bus route) on the left side.
- brandgangen afsluiten** (Closing fire exits) at the top right.
- doorgang naar achtertuin afschutten** (Securing the passage to the back garden) at the top right.
- snackkar en coffeeshop verplaatsen** (Moving the snack cart and coffee shop) on the left side.
- parkeergelegenheid uitbreiden** (Expanding parking opportunities) on the right side.
- doorgang naar achtertuin afschutten** (Securing the passage to the back garden) at the bottom left.
- verkeersdrempels** (Traffic thresholds) at the bottom entrance.
- brandgangen afsluiten** (Closing fire exits) at the bottom left.
- aan de buitenkant van de buurt gelegen huizen voorzien van goede sloten e.d.** (Houses on the outside of the neighborhood provided with good locks, etc.) at the bottom right.

Other labels within the diagram include: **schoolgebouwen** (School buildings), **busroute**, **noordstraat**, **ooststraat**, **snackkar**, **coffeeshop**, **park**, **achtertuin**, **buurt met veel jongeren** (Neighborhood with many young people), and **parkeer** (Parking).

6.7 Conclusies

De conclusies die we naar aanleiding van de Geografische school kunnen trekken, zijn de volgende:

- Het feit dat daders binnen een ruimtelijk beperkt operatieterrein hun werk doen is van belang. Het geeft een theoretische onderbouwing van een begrip dat we al eerder als doorslaggevend naar voren schoven: toegankelijkheid. Praktisch houdt dit in dat op buurt, straat, terrein en huis niveau fysieke of psychologische barrières opgeworpen kunnen worden.
- De aandacht die de Geografische school schenkt aan het zoekproces van de dader (en de keuzes die hij daarbij maakt) zet het begrip "gelegenheid" in een wat ander licht. Zeker in Nederlandse publikaties wordt dit begrip vaak simplistisch bekeken. De gelegenheid maakt de dief roept men dan. Maar zo passief zijn niet alle dieven: de gelegenheid maakt niet de dief, de dief zoekt de gelegenheid* en heeft hij die gevonden dan maakt hij er gebruik van. Daarbij geldt dat de meer geroutineerde dief stelselmatig op zoek gaat naar de beste gelegenheid, terwijl een niet geroutineerde dief slechts een beperkt zoekproces doorloopt. Die onervaren dief zou dan ook wellicht via het verkleinen van de gelegenheid van stelen worden afgehouden.
- De ruimtelijke ordening van dader aantrekkende voorzieningen (Gardeners "criminaliteitsgeneratoren") biedt perspectieven die Pragmatici en Newmaniakken laten liggen. Criminaliteitsproblemen kunnen buiten de buurt (op een hoger schaalniveau) hun oorsprong vinden en zullen daar dan ook aangepakt moeten worden. Dit impliceert dat men bijvoorbeeld op bestemmingsplan-niveau voorzichtig moet omspringen met de projectering van publieke voorzieningen, zeker waar het voorzieningen betreft voor mannen in de leeftijdsgroep van 10-25 jaar. Hierbij dienen ook de aan- en afvoerroutes die een voorziening bedienen in de beschouwing betrokken te worden. Een en ander heeft natuurlijk de nodige procedurele consequenties, zoals we in het voorbeeld in 6.6 al aangaven. Verwaarlozing van het hogere schaalniveau kan echter betekenen dat micro-oplossingen weggegooid geld zijn.

*- Gelegenheid hier gedefinieerd als: een situatie met voor de dader veel baten (geld, spanning, lol) en weinig kosten (risico, ongemak).

7. DE KEIHARDE SCHOOL

7.1 Technopreventie: is alles te kraken?

De ideeën van één school zijn in het voorgaande nog nauwelijks aan de orde gekomen. En dat terwijl deze school verreweg de langste geschiedenis en de meeste aanhangers heeft. Het betreft hier de Keiharde school. De theorie van deze school is redelijk simpel, recht voor zijn raap en effectief: ik zorg door het nemen van fysieke beveiligingsmaatregelen dat daders niet aan mijn lijf en goed kunnen komen. De Engelse term "target hardening" (versteviging/beveiliging van het doel waar de dader het op heeft voorzien) wordt in Nederland ook wel gebruikt; een ander veel gebruikt begrip is technopreventie. Nu weten de aanhangers van deze school ook wel dat tenslotte alles te slopen, open te breken, in elkaar te slaan, of af te dwingen is. Al wat de dader immers moet doen is net iets meer kracht of middelen bij de aanval inzetten dan er in de verdediging gestoken is. De thermische lans contra de kluisdeur, de bulldozer contra de vandalismeproof gemaakte betonnen abri, het pistool tegen de gevolgde karatecursus. Het verweer van de Keiharde school tegen deze kritiek is echter -wie had dat anders gedacht- ijzersterk: de mate van beveiliging moet gelijke tred houden met de opbrengst voor de dader. De kosten (moeite, risico) moeten voor de dader dus altijd net iets hoger zijn dan de opbrengst. Daarmee wordt het dus voor de dader een simpele kosten-baten afweging. Daarbij merken de beveiligers nog op dat er altijd sprake is van de essentiële factor tijd. Voor een dader kost het overwinnen van een zware beveiliging gewoon meer tijd dan het overwinnen van een lichte beveiliging. Meer tijd betekent meer risico op ontdekking en een reactie. Waar de kans op ontdekking en een reactie gering is, moet dat dan ook opgevangen worden door elektronische ontdekking (signaleringsystemen) en elektronische reactie (alarm) en/of een menselijke reactie.

7.2 Is technopreventie effectief?

Vreemd genoeg zijn er heel weinig studies verricht naar de effectiviteit van technopreventie. De maatregelen zijn zo evident en logisch dat ze wel effectief moeten zijn. Volgens een overzichtsartikel over inbraak van Mayhew (1984) zijn ze dat ook op individueel niveau; er zou echter sprake zijn van verschuivingseffecten. Interessant in dit artikel (en in Nederland verder te onderzoeken) is een argument voor de effectiviteit van technopreventie: het relatief grote aantal pogingen tot inbraak dat halverwege de poging afgebroken wordt*. Natuurlijk zijn er ook andere

*- De Britse nationale slachtofferenquête laat zien dat in 1981 2,2% van de Britse huishoudens het slachtoffer werd van een echte inbraak en dat 1,4% van de huishoudens slechts een poging tot inbraak te verwerken kreeg (Hough 1983/22). Landelijke Nederlandse cijfers over het aantal pogingen zijn niet bekend.

zaken die van invloed zijn op het afbreken van een inbraak (bewoners blijken toch thuis, burens gaan gillen, etc.), toch lijkt ons dat we met Pat Mayhew mogen stellen dat "het plausibel lijkt dat het in veel gevallen de technische beveiliging was die de inbraak in de knop smoorde" (Mayhew (1984/35)).

Wat betreft vandalisme wijzen we op de evaluatie van een technopreventief anti-vandalisme experiment dat in het kader van een Amsterdams actie-onderzoek naar jeugd-vandalisme werd uitgevoerd. Het betrof hier de plaatsing van steviger lantaarnpalen op een plek waar lantaarnpalen over het algemeen geen lang leven beschoren was. De steviger lantaarnpalen bleken bij de evaluatie van het experiment nog steeds niet vernield (Walop e.a. (1984))^{*}.

Er zijn dus een aantal duidelijke indicaties dat technopreventie helpt.

Vreemd genoeg hebben de tegenstanders van de Keiharde-school meestal alleen zeer abstracte en theoretische tegenwerpingen:

- "Technopreventie is lelijk".
O.i. is dit een onzin argument. Technopreventie kan lelijk zijn, maar dat hoeft niet. Trouwens: wat is lelijk?
- "Technopreventie werkt fnuikend op het gevoel voor collectiviteit, het werkt individualisering in de hand; iedereen sluit zich op in zijn eigen vesting".
Wie zal het zeggen Misschien is het proces van individualisering inderdaad gestart door de introductie van het eerste slot op aarde. Dit lijkt ons echter voer voor historische macro-sociologen. In ieder geval vermoeden we wel dat hier een relatie tussen een bepaald gedrag/proces (individualisering) en technopreventie iets te direct gelegd wordt; of bent u ook niet meer in uw burens geïnteresseerd sinds u een tweede oplegslot hebt aangeschaft?
Trouwens: is individualisering op zich zo verwerpelijk?
- "Technopreventie helpt niet echt, een gemotiveerde dader kan tenslotte elke bari re overwinnenals hij dat wil".
Ook dit lijkt ons geen sterk argument. Het centrale punt is immers dat een dader het op een gegeven moment niet meer zal willen, omdat de moeite en het risico te hoog worden.
- "Okee, technopreventie mag misschien best helpen, maar er zal een verschuivingseffect optreden, waardoor over het geheel genomen de criminaliteit niet afneemt. In dat opzicht helpt technopreventie dus niets".
Deze tegenwerping is enigszins vergelijkbaar met de voorgaande.

^{*} Cliff van Dijk trekt naar aanleiding van zijn onderzoek naar "Vandalisme in de woonomgeving" bij de bespreking van een case waar talloze anti-vandalisme maatregelen werden toegepast ook de conclusie dat in dat geval (een studentenflat te Amsterdam) eigenlijk alleen technopreventieve maatregelen effectief waren (o.a. het afsluiten van de centrale ingang) (Van Dijk (1984)).

Op beide laatstgenoemde punten willen we nader ingaan. Ze zijn namelijk concreet en essentieel genoeg in het debat over technopreventie.

Ten eerste kan opgemerkt worden dat achter de laatste twee argumenten een enigszins verouderd beeld van daders schuil gaat: bij een dader is er psychisch, sociaal of economisch een soort kortsluiting ontstaan, hij moet delicten plegen (bijvoorbeeld omdat hij "gek" is, of omdat hij moet eten of tenminste moet consumeren). Lukt het plegen van een delict ergens niet dan moet hij dus wel op een andere tijd, op een andere plaats of op een andere manier -tot het plegen van een ander delict aan toe- zijn geluk beproeven. Nu valt niet te ontkennen dat dergelijke daders bestaan (bijvoorbeeld drugsverslaafden), maar het is onzinnig om alle daders over deze kam te scheren.

Ten tweede kan opgemerkt worden dat het eigenlijk heel flauw is om deze laatste twee argumenten alleen tegen de Keiharde school in de strijd te werpen. Vaak ziet men dat degene die op grond van dit soort argumenten eerst technopreventie platwalst, vervolgens sociale controle als tovermiddel uit de doos trekt. Dat is natuurlijk te gek: als technopreventie tot verschuiving van criminaliteit leidt, omdat daders nu eenmaal moeten scoren, dan zal zo'n verschuivingseffect ook voor sociale controle gelden.

Niettemin is het spijtig, dat verschuivingseffecten maar zelden onderwerp van studie geweest zijn. Er is een studie van Patricia Allatt (1984) waarin ze de mogelijke verschuivingseffecten bekijkt die ontstaan naar aanleiding van een aantal bouwkundige technopreventieve maatregelen (om het aantal inbraken te verminderen) die genomen werden in een probleemcomplex*. Het aantal inbraken in het doelgebied steeg na deze maatregelen niet meer, maar wel concludeerde zij (heel voorzichtig in verband met onderzoekstechnische problemen) dat een verschuivingseffect naar autodiefstal optrad (Allatt (1984/110)). Ondanks dit verschuivingseffect achtte Allatt het netto-resultaat van de technopreventieve maatregelen positief. Kennelijk was er dus ook een deel van de criminaliteit verminderd, zonder dat er een verschuivingseffect optrad.

*- De uitvoering van de maatregelen vergde (leerzaam!) nogal wat moeite. Sommige maatregelen werden pas na veel gezeur (en voor het onderzoek ten dele te laat) uitgevoerd, het onderhoud van de beveiligingsmiddelen (bijvoorbeeld deur/raamsloten; met name toegepast op maaiveldniveau) door de woningbouwvereniging liet soms te wensen over. Allatt (1984) wijst dan ook op het belang van het onderhoud van de getroffen technopreventieve voorzieningen.

Als we het voorgaande overzien, mogen we voorzichtig stellen dat de strategie van de Keiharde school werkt. Dat geldt zeker voor het individuele niveau. De vraag blijft in welke mate er nu precies sprake is van een afwenteling van de ellende op anderen. Het lijkt erop dat deze afwentelingseffecten inderdaad plaatsvinden, maar dat er toch ook sprake is van een totale vermindering van de criminaliteit, omdat bepaalde daders het gewoon allemaal te moeilijk en gevaarlijk gaan vinden om op de oude voet voort te gaan.

Als overigens ergens het obligate pleidooi voor verder onderzoek op zijn plaats is, is het wel hier bij de Keiharde school.

8. CRIMINALITEIT EN GEBOUWDE OMGEVING: CONCLUSIES

8.1 Inleiding

Een beroemd historicus heeft ooit eens opgemerkt dat "Alles wat we uit de geschiedenis leren, is dat we niets uit de geschiedenis leren" (Hipkens (1931)). Onderzoek kan keihard laten zien wat er allemaal fout ging en wat er zeker niet werkt dat helpt weinig. Dezelfde fouten, blunders en geldwegsmijterij wordt elders en/of later vrolijk herhaald. In een wanhoopspoging om aan deze wet van de reproductie van ellende te ontsnappen, willen we hier een aantal hoofdpunten behandelen die uit onze vogelvlucht door de literatuur naar voren kwamen.

Allereerst wijden we in 8.2 enkele opmerkingen aan de waarde van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. We doen dit om de lezer, in zeer kort bestek, een indruk te geven van "wetenschapstheoretische" problemen. Vervolgens komen drie problemen aan de orde die om de hoek komen kijken als men zelf een onderzoek(je) naar de plaatselijke criminaliteit doet, of als men criminologisch onderzoek van anderen beoordeelt op kwaliteit en beleidsmatige relevantie.

In 8.3 gaat het om de "vertaalslag naar de praktijk". We filosoferen dan in 8.3.1 over het verschil tussen de wetenschapper en de praktijkman (of -vrouw).

Daarna behandelen we in 8.3.2 twee valkuilen die bestaan bij het uitvoeren van criminaliteitspreventieve maatregelen. Deze twee valkuilen hebben in feite betrekking op wat we zouden kunnen noemen "te hoge verwachtingen". Lest best stellen we nog twee problemen aan de orde die spelen rond de uitvoering van preventie in de gebouwde omgeving.

8.2 Onderzoeksproblemen

We willen beginnen erop te wijzen dat de sociale wetenschappen nu eenmaal nog niet zover gevorderd zijn als de natuurwetenschappen in hun methodiek. Algemeen geldende theorieën, van de Zuidpool tot de Noordpool, daar zijn we nog lang niet aan toe. Het is de vraag, of dat ideaal ooit te bereiken is (en zelfs of het nastrevenswaard is), maar het zou te ver gaan om op die wetenschapstheoretische discussie in te gaan. We willen wel een tipje van de sluier oplichten.

Wat zijn de fundamentele verschillen tussen sociale en natuurwetenschappen?:

- 1) In de sociale wetenschappen beschikken we niet of nauwelijks over de mogelijkheid van een experiment waarbij de uitvoerder alle omstandigheden onder controle heeft, zodat kan worden vastgesteld welke omstandigheid verantwoordelijk is voor het eindresultaat. De maatschappelijke werkelijkheid is (gelukkig) geen laboratorium, waarin de wetenschapper naar believen kan ingrijpen.

- 2) De sociale wetenschapper maakt zelf deel uit van de levende werkelijkheid die hij bestudeert, hij brengt zijn eigen (voor)oordelen mee. Net als degene die op reis gaat beter niet kan vergeten dat hij zichzelf meesjouwt, hoe ver hij ook vaart, rijdt of vliegt, is het beter dat hij zich zijn onvermijdelijke subjectiviteit realiseert, dan dat hij als een blind paard (met excuses aan de paardenstand) voortrent.

Na onze literatuur-vogelvlucht staat in ieder geval een ding vast: criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving kent geen standaardoplossingen. De Amerikaanse ervaringen in de afgelopen decennia overziend, stelt Patricia Brantingham in 1984:

"Vergelijkbare programma's kunnen slagen in de ene gemeenschap, terwijl ze mislukken in andere; het is mogelijk dat ze effectief zijn tegen één type criminaliteit, maar niet tegen andere. (...). Gebieden in steden verschillen. De manier waarop bewoners tegen de problemen aankijken verschilt. Het vermogen van lokale gebieden om criminaliteit te bestrijden verschilt. Reacties op criminaliteit variëren (...). **Standaardoplossingen werken niet.** In de VS groeit het bewustzijn dat criminaliteitspreventieve inspanningen flexibel en aanpasbaar moeten zijn, gebaseerd op inschatting van de criminaliteitsproblemen op lokaal niveau en uitgaand van het vermogen van de betreffende gemeenschap om op criminaliteitsproblemen te reageren. Situationele criminaliteitspreventie is de benadering van de toekomst aan het worden. Criminaliteitspreventie is situationeel aan het worden, zowel wat betreft de analyse van criminaliteitsproblemen als wat betreft de analyse van reacties op criminaliteit"(Brantingham (1984/113-114)).

Dit ervaringsfeit stelt de uitvoerder van preventieve maatregelen voor de opgave om zelf -voordat de hand aan de ploeg wordt geslagen- een onderzoekje te (laten) doen naar criminaliteit in de lokale gebouwde omgeving. Bij een dergelijke analyse bestaat het gevaar dat de onderzoeker* over drie veel voorkomende problemen struikelt. We behandelen deze problemen stuk voor stuk.

Pleegplaats versus woonplaats.

Het maakt nogal wat uit of we praten over de vraag waar criminaliteit plaatsvindt (pleegplaats) of over de vraag waar daders van criminaliteit wonen (woonplaats). Zoals we gezien hebben richtten de onderzoekers zich voor 1960 vooral op de daders en hun woonplaats. Pas met Jane Jacobs vindt een complete ommekeer plaats: de Pragmatische school richt zich op de pleegplaats en de dader verdwijnt naar de achtergrond.

*= Dit kan een politionele preventiefunctionaris zijn, iemand van een woningbouwvereniging, de gemeente, of van een extern adviesbureau tot een architect of stedenbouwkundige die "eens een dagje goed gaat rondneuzen". Het begrip onderzoek beperken we zeker niet tot omvangrijk wetenschappelijk onderzoek.

Woon- en pleegplaats zijn, zeker voor de delicten waarop wij ons hier richten, zelden identiek. Op dit punt ontstaat in de praktijk dan ook een bijna babylonische spraakverwarring, zowel bij beleidsmakers, die onderzoeksverslagen lezen er iets mee trachten te doen, als bij onderzoekers zelf. Tot op de dag van vandaag komt het voor dat woon- en pleegplaats door elkaar worden gehaald. Er worden harde conclusies getrokken en verstrekkende beleidslijnen uitgezet op basis van boterzachte verbanden. Pleegplaats onderzoek laat namelijk slechts héél voorzichtige uitspraken toe over daders (en hun motivatie), terwijl daderonderzoek slechts héél voorzichtige conclusies toelaat over pleegplaatsen. Gelukkig is in 6.4 gebleken dat woon- en pleegplaats in het algemeen nou ook weer niet zo ver uit elkaar liggen, met name voor (jonge) niet-professionele daders. We ontdekten echter ook het "mus-model": de meeste daders blijven dicht bij huis, maar als ze uitvliegen bewegen ze zich naar gebieden waar openbare voorzieningen en gelegenheden geconcentreerd zijn. Full-profs passen echter weer niet helemaal in dit model: die opereren in goed uitgekozen buurten (voor inbrekers bijvoorbeeld de "goudkusten") ver van de eigen woonplaats.

Concreet kunnen we van dit woonplaats/pleegplaats probleem in ieder geval leren dat iedereen die preventieve maatregelen in de gebouwde omgeving overweegt eerst antwoord moet kunnen geven op de vraag: "wonen de daders van de criminaliteit die ik wil voorkomen binnen het gebied (buurt/gebouw), waar ik mijn maatregelen wil treffen, of komen ze van buiten dat gebied?" Met andere woorden: hebben we met interne of externe daders te maken?

Stel bijvoorbeeld dat een woningbouwvereniging, die in een van haar flatgebouwen last heeft van baldadige jongeren, besluit de ingangen van het gebouw goed af te sluiten met een steviger deur, beter slot, intercom e.d.

De reële kans bestaat dat deze maatregelen niets opleveren, omdat de daders zelf in het gebouw wonen. In een bijna identiek flatgebouw kunnen de gekozen maatregelen wel heel slim zijn, bijvoorbeeld als de daders van het naast gelegen jongerencentrum komen. Vergelijkbare verhalen zijn te geven voor andere delicten, maar ook voor andere schaal niveaus (bijvoorbeeld de buurt, zie het voorbeeld in 6.6).

Een gebied: appels, peren en nog veel meer in één pot.

Als men zich bij criminologisch onderzoek richt op een bepaald gebied (bijvoorbeeld een buurt of een bepaald aantal km², of zelfs een gebouw) dan is het meteen oppassen geblazen. Er doen zich namelijk twee problemen voor.

Maar al te snel neemt men aan dat de in dat gebied wonende daders (of de voorkomende criminaliteit) evenredig over dat hele gebied zijn uitgesmeerd. Recent onderzoek naar de ruimtelijke spreiding van inbraken binnen buurten heeft aangetoond dat dit vaak niet het geval is (Brantingham en Brantingham (1975 en 1980))*.

*- Amsterdams onderzoek naar vandalisme laat iets vergelijkbaars zien: binnen een buurt kunnen veel gevallen van vandalisme op een bepaalde plek als het ware samengeklonterd zitten. Interessant is dan natuurlijk om te bezien welk type plek dit is (zie Van Dijk en Van Soomeren ('80 en '81).

Als men dus uitgaat van een evenredige (homogene) spreiding dan ontbreekt zeer relevante informatie. Het is immers uit preventie oogpunt nu juist zeer interessant om bijvoorbeeld te weten dat alle inbraken in dat ene flatgebouw aan de rand van de buurt voorkomen. Daarnaast maakt men ook vaak de "ecologische fout". Bijvoorbeeld: buurt A herbergt veel criminelen en buurt A heeft ook veel krotten en werklozen. Het trekken van de conclusie dat criminelen "dus" in krotten wonen en werkloos zijn, is hiermee erg verleidelijk geworden. Maar zo'n conclusie kan natuurlijk gevaarlijke onzin zijn. Misschien wonen alle criminelen immers wel in die ene mooie nieuwe flat, en hebben ze -in tegenstelling tot al hun buurtgenoten- wèl werk. Met andere woorden: trek in dit soort gevallen niet meteen "harde" conclusies, formuleer hoogstens een hypothese die met andere gegevens (bijvoorbeeld daderdossiers) onderbouwd moet worden. Het gevaar van "stigmatisering", het ten onrechte in een bepaalde hoek plaatsen van een hele groep, ligt altijd op de loer.

Officiële cijfers over daders

Heel wat onderzoek maakt gebruik van de officiële politie- of justitiegegevens over gepakte en/of veroordeelde daders. Dat is een nogal linke zaak, omdat er voor de meeste delicten erg weinig daders gepakt en vervolgens officieel "geboekt" worden. Als een onderzoek gebaseerd wordt op gegevens over gepakte daders, zal altijd de vraag blijven of die gepakte daders representatief zijn voor alle daders. Misschien zijn ze wel dommer of minder ervaren (anders waren ze niet gepakt), opvallender, plegen ze vaker delicten (waardoor een grotere pakkans ontstaat)...wie zal het zeggen?

Er zijn maar twee zekerheden:

- Het percentage gepakte daders verschilt per delict (voor moord is de pakkans vele malen groter dan voor vandalisme bijvoorbeeld).
- Het aantal daders dat voor een bepaald delict gepakt wordt is, zeker voor delicten als inbraak, vandalisme en geweld, slechts een fractie van het werkelijke aantal daders.

Uitgaande van het gegeven dat de meeste gevallen van criminaliteit ook een slachtoffer kennen, kan men natuurlijk de dader laten voor wat hij is. Als alle slachtoffers maar netjes bij de politie zouden opgeven hoe vaak ze slachtoffer geworden zijn van een bepaalde vorm van criminaliteit, zou er weinig aan de hand zijn. Maar ook deze aangiftestroom loopt minder goed dan we zouden hopen: voor veel delicten krijgt de politie via aangiften namelijk niet veel meer dan het topje van de ijsberg onder ogen. Mensen doen geen aangifte bij de politie ("te onbelangrijk", "hebben we al onderling geregeld", "toch niets aan te doen"), of -als er wel aangifte wordt gedaan- blijkt dat de politie zo'n aangifte soms niet registreert, meestal ook met het argument "te onbelangrijk". Tussen werkelijk plaatsvindende criminaliteit en de officieel door de politie geregistreerde criminaliteit gaapt dus vaak een flink zwart gat, het zogenaamde "dark number".

Bij sommige delicten is dit dark number enorm hoog. Zo komt van het vandalisme nog minder dan 10% in de officiële statistieken terecht, omdat het "slachtoffer" (wie is vaak onduidelijk) het te onbelangrijk vindt. Maar ook aanrandingen blijven in de officiële statistieken zwaar onderbelicht. Ook hiervan doet nog minder dan 10% van de slachtoffers aangifte bij de politie (Fiselier (1978/56)). Hier is de reden vaak volstrekt anders: schaamte en angst voor de wijze waarop politie en justitie reageren en soms angst voor represailles van de kant van de dader. Voor andere delicten (inbraak, autodiefstal) komen de politiestatistieken wel heel redelijk overeen met de werkelijk plaatsvindende criminaliteit. De reden is hier puur financieel: de verzekering betaalt niet uit als er geen aangifte wordt gedaan.

Officiële criminaliteitscijfers zijn dus soms wel en soms niet bruikbaar. Het hangt er maar net vanaf over welk delict het gaat. In ieder geval is het oppassen geblazen met officiële statistieken.

Concreet betekent dit dat iemand die meer informatie wil hebben over een bepaald delict, ter voorbereiding en onderbouwing van de te treffen preventieve maatregelen, soms vrijwel niets heeft aan politiegegevens. Zo iemand kan zich bij vandalisme bijvoorbeeld beter baseren op de vernielingen (of reparatie) registratie van een woningbouwvereniging of gemeentelijke dienst (c.q. de corporatie of dienst overhalen zo'n registratie te starten) dan op politiegegevens. Alternatieven zijn bijvoorbeeld: een lokale slachtofferenquête, gegevens van slachtofferhulp instellingen, verzekeringsgegevens of eventueel medische gegevens (bij geweld; probleem: anonimiteit).

De voorgaande drie problemen waar onderzoekers tegenaan kunnen lopen zijn in de eerste plaats van belang voor het eigen onderzoek van de preventiefunctionaris. Vandaar ook dat de voorgaande behandeling van een drietal essentiële problemen bij criminaliteitsonderzoek zeker geen spelerei van wetenschappers is. Ook beleids mensen en pragmatische uitvoerders, kunnen hierdoor dingen doen (preventieve maatregelen uitvoeren) die op niets, of op drijfzand, gebaseerd blijken.

Daarnaast zal de lezer onze valkuilen beschrijving als achtergrondinformatie kunnen gebruiken bij het lezen en bekijken van andere literatuur: zijn de conclusies die een onderzoeker trekt echt wel zo hard als hij doet voorkomen?

8.3 De vertaalslag naar de praktijk

8.3.1 Wetenschap en praktijk

Er is een fundamenteel verschil tussen de wetenschapper en de praktijkman of -vrouw: de wetenschapper is voor erkenning, financiering etc. afhankelijk van wat je de "wetenschappelijke marktwaarde van zijn produkt" zou kunnen noemen. Hij is gebaat bij zoveel mogelijk bewijzen voor zijn theorie en zal daarnaar op zoek gaan, wat een zekere eenzijdigheid in zich bergt. Daarmee willen we niet zozeer suggereren, dat bewijsmateriaal vervalst wordt (hoewel ook

dát voorkomt), maar meer dat de wetenschapper die een theorie gebaard heeft enigszins blind zal zijn voor de minder aangename eigenschappen van het kindje (hoe menselijk, niet waar). Bij de praktijkman staat daarentegen niet zozeer het eigen, abstracte gelijk voorop, maar het boeken van resultaat. Zijn houding is die van de leider van één miljard aardbewoners, de heer Deng Xiao Ping: "het doet er niet toe of een kat wit of zwart is, als hij maar muizen vangt".

8.3.2 De valkuil der hoge verwachtingen

Naast onderzoeksproblemen waar de uitvoerder van preventieve maatregelen misschien voor komt te staan, is er ook nog de volgende valkuil: men verwacht bijna altijd te snel en veel te veel resultaat van de genomen maatregelen..... een snelle en spectaculaire afname van criminaliteit. Dat lukt zelden omdat hier twee problemen spelen, namelijk fysisch determinisme en verschillende schaalniveaus.

Fysisch determinisme

Gebouwen plegen geen criminaliteit: criminaliteit is mensenwerk.

Dit lijkt misschien op het eerste gezicht een flauwe doodoener. De achtergrond is wel degelijk serieus: dat criminaliteit mensenwerk is, houdt in dat de rol van de gebouwde omgeving per definitie secundair is. Er bestaat binnen vakken als de planologie, sociale geografie, stedenbouw- en architectuurwetenschappen een zeer ver in de tijd teruggaande discussie over de vraag in hoeverre de gebouwde omgeving het gedrag van mensen beïnvloedt. In vorige eeuwen werd dit verband nog heel direct gelegd. Utopisten bouwden ideale dorpen en steden in de zekerheid dat dit tot ideale mensen en ideale samenlevingen zou leiden (ook de Bijlmer is als lustoord ontworpen...). De meeste mensen, die tegenwoordig in en aan de gebouwde omgeving bouwen en sleutelen, glimlachen meewarig bij dit soort ideeën en ze spreken dan enigszins neerbuigend over fysisch determinisme: de theorie die er van uitgaat dat de fysieke omgeving het menselijk handelen geheel bepaalt (determineert). Door de wol der praktijk geveerd, zijn architecten, stedenbouwkundigen en planologen er wel van overtuigd geraakt dat de invloed van de gebouwde omgeving op het menselijk gedrag gering is. Desgevraagd zullen ze dit ook allen zeer stellig beaamen ... maar toch ... als een ontwerper van de gebouwde omgeving zichzelf diep in de ziel kijkt, is daar toch altijd het idee dat de gebouwde omgeving (of in ieder geval zijn/haar gebouwde omgeving) een substantiële en positieve invloed heeft op het menselijk handelen. Ware dat niet het geval dan zou een ontwerper bouwen om het bouwen in plaats van te bouwen voor bewoners en gebruikers. De moraal van de voorgaande gedachten is simpel: de ontwerpers van een gebouwde omgeving (of dat nu architecten, stedenbouwkundigen, planologen, of op de gebouwde omgeving gespecialiseerde onderzoekers zijn) hebben toch altijd de neiging om de invloed van de gebouwde omgeving op het menselijke

gedrag te overschatten. Zoals bijna elk mens overigens het belang en de invloed van zijn/haar eigen vak overschat. Dit gegeven is dan ook bij bijna alle auteurs die we in de voorgaande hoofdstukken tegenkwamen te bespeuren.

De Chicago-school bevindt zich al op het randje van fysisch deterministische verklaringen. Veel van haar latere volgers blijken zelfs over het randje heengeduikeld te zijn. Ook de Pragmatische-school en de Defensible Space theorie leggen vaak een veel te direct en sterk verband tussen de gebouwde omgevingen menselijk gedrag. Het gevolg is dat men de mogelijkheden voor criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving schromelijk overdrijft en in enkele gevallen zelfs reclamewasmiddel-achtige praat uitstoot.

Concreet leidt dit punt tot twee stellingen:

- Elke ontwerper of beleidsmaker die zegt of denkt dat een bepaalde ingreep in de gebouwde omgeving leidt tot een afname van -een bepaalde vorm- van criminaliteit met x %, kan het beste dit getal x direct maar halveren. De kans dat te hoge verwachtingen gewekt worden, wordt daarmee in ieder geval minder.
- Criminaliteitspreventief sleutelen aan de gebouwde omgeving vereist dat er ook ruim aandacht besteed wordt aan de in de desbetreffende gebouwde omgeving bestaande sociale omgeving. Zo is het voor een woningbouwvereniging misschien verleidelijk om alleen fysieke criminaliteitspreventieve maatregelen te treffen: een beter slot op raam of deur, steviger materiaal gebruiken, etc; en daarmee af. Deze aanpak lijkt ons echter niet effectief: het zijn immers de bewoners die de sloten moeten (willen) gebruiken ("lastig dat nieuwe slot, laten we maar een stuk hout tussen de deur leggen."); het zijn de bewoners die een seintje moeten geven als het slot niet (meer) werkt; het is op de lange termijn het onderhoudsbeleid van de woningbouwvereniging dat de genomen preventieve maatregelen in werking moet houden; het zijn de daders van vandalisme die tenslotte ontmoedigd hun gedrag moeten veranderen (steviger materialen zijn hierbij hoogstens een hulpmiddel); het zijn steeds weer mensen waar het op aankomt (gelukkig).

Verschillende schaalniveaus

Bij onze vogelvlucht door de literatuur zijn we enkele keren gestruikeld over het probleem dat de preventie van criminaliteit zich op verschillende schaalniveaus moet afspelen: land, stad, stadsdeel (bijv. het centrum), buurt, straat, gebouw, gebouwonderdeel (bijv. ontsluiting) en detail (de wel of niet weggewerkte hemelwaterafvoer, het slot). Het is bijna verbijsterend om te zien hoe weinig aandacht men in de literatuur aan dit probleem besteedt. Het heeft er veel van weg dat elke discipline met haar eigen oogkleppen op er tegenaan gaat: zo produceren architecten bijvoorbeeld lijsten met tips voor preventieve maatregelen, die in en aan een gebouw genomen kunnen worden, en richten geografen en planologen zich met evenveel ijver op de buurt of de stad. Maar oog hebben voor -of rekening houden met- elkaars werk is kennelijk te veel gevraagd.

Goede en goedkope criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving zal zo nooit goed van de grond komen. Het mag dan misschien lastig zijn, maar als men ooit wil komen tot effectieve en (uit kosten/baten oogpunt gezien) efficiënte criminaliteitspreventieve maatregelen, dan zal men bereid moeten zijn meerdere schaalniveaus in de beschouwing te betrekken. Of zoals Davidson (1984/62) voor het delict inbraak stelt:

"wat duidelijk lijkt, is dat noch het type woning, noch het type gebied op zichzelf voldoende zijn om het inbraakrisico te verklaren. Het is veel zinvoller om deze twee aspecten van kwetsbaarheid in combinatie te beschouwen."

Concreet betekent dit punt bijvoorbeeld dat men, kijkend naar een met vandalisme kampend flatgebouw, zijn blik niet alleen op dat flatgebouw moet richten. Misschien ligt dat flatgebouw namelijk precies tussen een school aan de ene kant en een patattent aan de andere kant en ontstaan de problemen dus doordat de tussen lesstof en patatzak pendelende jongeren letterlijk en passant vernielingen in en aan het flatgebouw plegen. Een andere lokatie van de patattent zou hier dus waarschijnlijk effectiever en goedkoper zijn.

Zelden zullen echter de zaken zo simpel liggen als in het voorgaande voorbeeld*. Dat betekent dat we altijd rekening moeten houden met het feit dat een hoger schaalniveau onze mooie plannetjes en maatregelen verstoort. Hoge verwachtingen van het effect van de op een bepaald schaalniveau genomen preventieve maatregelen zullen dan ook bijna altijd onder zware druk komen te staan van problemen of maatregelen die op andere schaalniveaus spelen.

Al met al zijn de valkuil van het fysisch determinisme en het probleem van de verschillende schaalniveaus, dus voldoende reden om de verwachtingen van het effect van criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving niet al te hoog te stellen.

Enigszins met het voorgaande verband houdend, willen we tot slot ook nog twee uitvoeringsproblemen aansnijden, die naar aanleiding van het literatuur onderzoek naar voren kwamen.

*- Zie voor een uitgewerkt voorbeeld op buurniveau paragraaf 6.6.

8.4 Problemen bij de uitvoering van preventieve maatregelen

Iedereen, die met de voorbereiding en uitvoering van criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving aan de slag gaat, moet rekening houden met twee aspecten:

Preventie is een proces

Uit de buitenlandse literatuur blijkt dat men aanvankelijk dacht dat criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving een soort wondermiddel was. Men maakte fraaie programma's waarin op de baksteen nauwkeurig vermeld stond wat er moest gebeuren opdat delict X met Y procent zou afnemen. Checklisten waren de hit. (dit geldt met name voor de VS in de jaren 1970-1980). Thans heeft men in het buitenland geleerd dat dit naïef was. Patricia Brantingham merkt, terugblikkend op de Amerikaanse ervaringen, bijvoorbeeld op:

"Vanaf 1980 is het besef gegroeid dat criminaliteit een ingewikkeld verschijnsel is (...) er is een beweging gekomen in de richting van situationele antwoorden op criminaliteitsproblemen. Het begint er op te lijken, dat criminaliteitspreventie betekent dat enerzijds gedetailleerde analyses worden gemaakt van het specifieke criminaliteitsprobleem, van de sociale en fysieke omgeving waarin de criminaliteit optreedt, en dat anderzijds het vermogen van officiële instanties, bewonersgroepen en individuele personen wordt ingeschat om te reageren. Criminaliteitspreventie is een proces aan het worden, niet een reeks programma's." (Brantingham (1984/115)).

De uitvoering van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving is er na deze -op zich vrij logische- ontdekking voor de uitvoerder lastiger op geworden: het simpel overnemen van een maatregel uit een checklist, of het kopiëren van een ander preventieproject is er niet meer bij. Zoals we bij de bespreking van de onderzoeksproblemen al zagen, moet de uitvoerder van preventieve maatregelen eerst zelf een analyse maken van de eigen lokale situatie en de mogelijkheden en onmogelijkheden die deze situatie kent. Een extra probleem dat hier nu nog bovenop blijkt te komen, is dat er eigenlijk nooit sprake is van een rustig nulpunt van waaruit gestart kan worden. De uitvoerder van preventieve maatregelen zal dus als het ware moeten trachten op een rijdende trein te springen. Een trein van bestaande belangen, veranderende situaties, wisselende deelnemers/bewoners, etc.

Concreet leidt dit punt tot de aanbeveling: Bereken uw sprong nauwkeurig; weet waar en wanneer u op die trein moet springen. Doet u dat niet dan loopt u het risico op de rails terecht te komen.....

Het volgende en laatste punt hangt hier nauw mee samen.

Het procedurele aspect

In onze vogelvlucht door de literatuur hebben we op een gegeven moment (zie einde 5.4.) verzucht dat het verzinnen van criminaliteitspreventieve maatregelen die in de gebouwde omgeving uitgevoerd zouden kunnen worden, waarschijnlijk nog een peuleschil is vergeleken met de daadwerkelijke uitvoering van die maatregelen.

De achtergrond van deze verzuchting is tweeledig.

- De uitvoerder van preventieve maatregelen heeft (zoals we al zagen) rekening te houden met meerdere schaalniveaus en dwars daar doorheen lopen dan weer talloze kokers (politie, gemeentelijke diensten, bouwkolom, etc.) die elk weer in afdelingen, diensten en onderdelen zijn opgesplitst. Elk onderdeel heeft op elk schaalniveau zo zijn eigen taken en belangen. Hiermee ontstaat dus alras een gigantisch coördinatie- en afstemmingsprobleem rond de uitvoering van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving. Nu is dit probleem misschien nog wel organisatie-technisch oplosbaar, bijvoorbeeld door middel van projectorganisatie. Er is echter nog van een tweede achtergrond sprake bij onze verzuchting dat de uitvoering van preventieve maatregelen zeer moeilijk zal zijn.
- Criminaliteitspreventie is als "issue" een voetveeg vergeleken bij belangen als brandpreventie, huurhoogte, woonconfort, economische belangen, verkeerscirculatie, etc.

Als we deze punten concreet -maar heel negatief- interpreteren, betekent het dat er in de gebouwde omgeving nimmer een criminaliteitspreventieve maatregel uitgevoerd zal worden als deze maatregel normaliter (zonder criminaliteitspreventie als argument) toch al niet van de grond gekomen was.

Criminaliteitspreventie legt gewoon te weinig gewicht in de schaal en de uitvoering is veelal erg lastig. De uitvoerder van preventieve maatregelen willen we dan ook de tip meegeven om een reële kijk op het totaalplaatje te houden en de andere betrokken partijen niet te overvragen. Men moet met andere woorden uitgaan van het feit dat criminaliteitspreventie slechts een klein gewichtje in de schaallegt en men zal dus vooral moeten zoeken naar die momenten en punten waarop dat kleine gewicht net de doorslag geeft. Zo'n aanpak lijkt ons reëler -en beter voor het hart- dan het verspillen van veel moeite aan het nastreven van de uitvoering van -uit criminaliteitspreventief oogpunt fraaie, doch in de werkelijkheid van de botsende belangen onhaalbare- utopieën.

9. SAMENVATTING VAN HET LITERATUURONDERZOEK

9.1 Inleiding

In de voorafgaande pagina's heeft u heel wat theorieën aan uw oog voorbij zien trekken. Sommige theorieën spreken elkaar tegen, andere vullen elkaar aan en dat roept de vraag op wat iemand uit de praktijk daar dan allemaal mee aan moet. Naar onze mening moet voorop staan dat geen enkele theorie het alleenrecht heeft op de "waarheid". U kunt de theorieën het beste zien als denkinstrumenten: ze reiken begrippen en denkwijzen aan die behulpzaam kunnen zijn bij criminaliteitspreventie in de praktijk. Het kan nooit zo zijn dat theorieën zelfstandig nadenken overbodig maken en als recepten zonder meer worden toegepast.

Uitgaande van de opvatting, dat een theorie als het ware een bril is, waardoor je de werkelijkheid bekijkt, en onder de erkenning dat verschillende ogen verschillende brillen nodig hebben, zullen we bij de samenvatting van theorieën de nadruk leggen op de positieve bijdrage die ze leveren, namelijk:

- de kernbegrippen en denkkaders die de theorie aanreikt; deze zullen in cursief worden weergegeven;
- de verhouding tot andere theorieën: gaat het om kritiek of nadere uitwerking
- de bruikbaarheid van de theorie voor de criminaliteitspreventieve praktijk.

Nadat de theorieën aldus in kort bestek de revue gepasseerd zijn wordt met behulp van de kernbegrippen een "preventologisch model" gebouwd, wat niets anders is dan een gestructureerde vragenlijst die als hulpmiddel kan dienen bij het op een logische manier ontwerpen van criminaliteitspreventieve maatregelen in woningbouwcomplexen.

Dit model sluit dit literatuur onderzoek (het eerste deel in de drie-delige VM-reeks "Criminaliteit en Gebouwde Omgeving") af. Het model is echter tevens het startpunt voor het derde deel in de reeks "Criminaliteit en Gebouwde Omgeving": de cases. In dat derde deel zullen de behandelde cases getoetst worden aan het model: een confrontatie met de praktijk.

9.2 De bijdragen van de behandelde theorieën

Hoofdstuk 2 De Chicagoschool

De Chicagoschool was de eerste die het begrip *sociale controle* in verband bracht met criminaliteit en toespitste op buurten (het *macro-niveau*). Daarmee werd de eerste stap gezet in de richting van de gebouwde omgeving. De Chicago-school heeft zodoende het fundament gelegd voor het hele theoretische gebouw dat in de daaropvolgende decennia werd opgericht.

Het is niet verwonderlijk dat de problemen, waar de Chicago-school onderzoekers mee worstelden in de discussie een rol bleven spelen. We noemen als belangrijkste:

- in hoeverre bepaalt ("determineert") de fysieke gebouwde omgeving het gedrag van mensen?
- moet de pleegplaats of de woonplaats van ouders als onderzoeksingang gebruikt worden?

Hoofdstuk 3 De Pragmatische School

Deze school zet de volgende stap in de richting van "beton en cement" door zich te concentreren op het *ruimtegebruik* op wat we nu het "*meso-niveau*" van de gebouwde omgeving noemen, namelijk de tussenruimtes tussen gebouwen (straten, paden e.d.). Daarmee komt de pleegplaats centraal te staan. De vraag waar de ouders vandaan komen, verdwijnt daarmee helaas uit beeld.

Het gedachtengoed van de grote voorvechtster van deze school, Jane Jacobs, kenmerkt zich niet door een overmaat aan heldere begrippen en consistentie, maar ademt wel een prijzenswaardige mate van gezelligheid: openbare ruimtes moeten duidelijk afgescheiden zijn van niet door iedereen te betreden ruimtes en van die openbare ruimtes moeten zoveel mogelijk mensen gebruik maken terwijl er ook een grote mate van toezicht op de straat moet zijn (het Jordaan-model). Simpel gezegd: hoe meer mensen op straat en hangend uit het raam, hoe veiliger. Steevast leidt deze nog altijd populaire gedachtengang tot pleidooien voor "multifunctioneel bouwen", dat wil zeggen het bij elkaar houden van wonen, werken en recreëren.

Empirisch blijkt deze theorie niet houdbaar: straten met veel openbare gelegenheden zijn juist relatief onveilig. Het bezwaar, dat Jacobs' benadering de invloed van de gebouwde omgeving overschat ("fysiek determinisme"), wordt ook niet ondervangen door E. Wood, die weliswaar met concretere aanbevelingen komt, maar er toch vanuit gaat dat bewonersgedrag bepaald wordt door de inrichting van gebouwen

Hoofdstuk 4 Defensible Space

De grondlegger van deze school, O. Newman, redeneert heel concreet vanuit gebouwen en bewoners en bouwt met zijn sleutelbegrippen voort op het werk van de Pragmatische School, namelijk:

- *Territorialiteit*: het "gevoel" van bewoners, dat een bepaalde ruimte "van hun" is, dat wil zeggen niet voor openbaar gebruik bestemd, vergroot de veiligheid van die ruimte.
- *Zichtbaarheid*: alleen ruimtes, die voor anderen zichtbaar zijn, leveren (een gevoel van) veiligheid. Dit kan gezien worden als een voorwaarde voor territorialiteit.

Er is echter nog meer nodig voor territorialiteit, namelijk een bepaalde structuur van *toegankelijkheid*. Immers, gebieden die niet zichtbaar zijn, hoeven minder risico's op te leveren als ze alleen voor de beperkte groep van bewoners toegankelijk zijn. Daarmee brengt Newman een stukje dynamiek in de tot dusverre nogal statisch opgevatte gebouwde omgeving, namelijk het belang van *routes* die door bewoners en passanten gebruikt worden. Omdat ook bij

Newman aan de dader van criminaliteit geen aandacht wordt geschonken, komt echter de samenhang tussen *routes* en *toegenkelijkheid* niet geheel tot zijn recht.

Naar aanleiding van de wetenschappelijke kritiek, die losbarst op Newman's eerste Defensible Space aanzetten en het daarbij behorende empirisch onderzoek, en die met de kreet "fysiek determinisme" kan worden gevat, herformuleert Newman zijn theorie door de schijnwerper te richten op de zelfstandige rol van bewoners. Praktisch gezien leidt dit tot een pleidooi voor *bewonersbetrokkenheid* door middel van *management*, *organisatie* en *voorlichting*.

Weer later geeft hij de rol van bewoners nog meer reliëf door de aandacht te vestigen op *levensstijlen* (m.n. de mate van aanwezigheid en -dus- betrokkenheid van bewoners), uitmondend in een pleidooi voor het scheppen van qua levensstijl homogene "belangengemeenschappen". Deze gedachtengang opent als preventiestrategie de weg voor vormen van *zelfbeheer*, bijvoorbeeld privatisering van gemeenschappelijke ruimtes in meergezinswoningen, straten en plantsoenen.

Hoofdstuk 5 De Situationele Aanpak

Het is niet voor niets dat we hier spreken van "aanpak", want deze school stelt praktische doelen voorop. Met andere woorden: hier wordt de steven gewend in de richting van preventiestrategieën.

Daarvoor is nodig een scherpe probleemdefiniëring, tot uitdrukking komend in *delictspecificatie* (dus niet meer "criminaliteit in het algemeen"). Tevens vestigen de situationelen de aandacht op problemen van *organisatie* en *coördinatie*, die in de praktijk menig goed bedoeld project in het zand doen bijten.

Na decennia van borrelpraat op dit gebied komen de praktisch georiënteerde situationelen ten langen leste met een *uitwerking van het begrip sociale controle*. Men maakt een onderscheid tussen *informele controle* (zoals die door iedereen, onbetaald, kan worden uitgeoefend), *semi-formele controle* (gepaard gaand met beroepsuitoefening: postbodes, melkboeren etc.) en *formele controle* (geheel door betaalde krachten uitgevoerd).

Door een realistisch oog voor de vele voorwaarden voor actieve sociale controle (het zien, begrijpen én rapporteren van een gebeurtenis) vestigt de situationele aanpak de aandacht op *daderperceptie* van sociale controle. Immers, daar draait het om: niet zozeer de objectief aanwezige controle is van belang, maar veeleer de mate van controle zoals de dader die ervaart of vermoedt.

Hoofdstuk 6 De Geografische School

Deze school stelt de simpele vraag: "Waar gebeurt het nou precies"?

Deze benadering opent een aantal perspectieven.

In de eerste plaats komt het belang naar voren van een duidelijk onderscheid tussen het *macro-* (buurt), *meso-* (straat) en *micro-* (woningomgeving) niveau. Door de aandacht te richten op *routes* die potentiële daders kiezen (zie bijvoorbeeld het "mus-model"), en die vanuit de dader

geredeneerd (*daderperceptie*) vooral bepaald worden door de *toegankelijkheid* van buurten, straten etc., komt men tot heel gedifferentieerde conclusies.

In de tekst is deze gedachtengang samengevat in de *trechtertheorie*, die de preventoloog als het ware een stukje huiswerk meegeeft voor het analyseren en ontwerpen van *fysieke* en/of *symbolische barrières*.

Apart het vermelden waard is Gardener's theorie over "*criminaliteitsgeneratoren*", d.w.z. publieke voorzieningen die criminaliteit aantrekken.

Hoofdstuk 7 Technopreventie

Studies over de effectiviteit van technopreventie zijn schaars, maar het beschikbare materiaal laat zien dat technopreventie individueel effectief kan zijn, met echter de reële mogelijkheid van verschuivingseffecten; het is in feite een micro-strategie met (helaas) effecten op meso- en macro-niveau.

Dit is een gevolg van de *natuurlijke volgorde van macro-naar micro-niveau*, die het bezwaar laat zien van micro-strategieën: wat er op meso- en macro-niveau gebeurt heb je niet in de hand*.

In de tekst worden overigens een aantal populaire bezwaren tegen technopreventie ontzenuwd.

*- De "natuurlijke volgorde" keert terug in het preventologisch model aan het einde van deze samenvatting.

9.3 Preventologisch model

Mede aan de hand van de *sleutelbegrippen* uit de samenvatting wordt in het onderstaande een prevento-logisch model weergegeven. Dit is in feite een vragenlijst, die in de gegeven (prevento-logische) volgorde moet worden afgelopen bij het ontwerpen van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving.

Bij iedere vraag is aangegeven welke sleutelbegrippen daarbij in het spel zijn.

De beantwoording van de vragen leidt als vanzelf tot het "opborrelen" van mogelijk te nemen maatregelen: voorbeelden zullen bij de vragen worden aangegeven. De logica is, dat eerst bij vraag 3 opborrelende maatregelen moeten worden bekeken, dan die bij vraag 4 etc. etc.

Het al of niet treffen van de maatregelen is dan iedere keer weer een vraag van financiën, *bewonersbetrokkenheid* (vooral daar waar vormen van *zelfbeheer* worden overwogen) en *organisatie/coördinatie*.

Vraag 1: Om welke delict(en) gaat het?

In navolging van de situationele school (*delictspecificatie*) bevelen wij aan om doelstellingen zo duidelijk mogelijk te maken, vooral om niet teveel hooi op de vork te laden.

Vraag 2: Met wat voor type (potentiële) dader hebben we te maken?

Het gaat hier vooral om de vraag of het (de) delict(en) als gepland (bijvoorbeeld inbraak) of "spontaan" gepleegd (bijvoorbeeld vandalisme) gekarakteriseerd moet worden*. Zeer algemeen gesteld: het voorkomen van geplande delicten stelt de hoogste eisen.

Vraag 3: Hoe zit het met de aanwezigheid van groep(en) daders in en rond het complex: wonen zij (intern) er of passeren zij het complex (extern)?

Hierbij spelen de volgende sleutelbegrippen een rol: *routes*, *criminaliteitsgeneratoren*. De analyse spitst zich toe op de *toegankelijkheid* op macro- en meso-niveau, waarbij het onderkennen van *fysieke* en *symbolische barrières* centraal staat. Dit alles uitgaand van de *trechtertheorie*, waarin *daderperceptie* centraal staat. Voorbeelden van maatregelen:

- . verandering van het stratenplan
- . verplaatsing van daderaantrekkende voorzieningen (*criminaliteitsgeneratoren*)
- . verandering van het woningtoewijzingssysteem (interne daders)**

*- Verwar dit niet met gelegenheds- versus professionele daders! Immers voor de Gebouwde Omgeving-preventoloog is de invalshoek in de eerste plaats het delict, niet de dader: het is best mogelijk dat niet-professionele daders een gepland delict plegen.

**= Men onderschatte de moeilijkheden op dit punt niet: zeker als de politie hierover adviseert, is dit in de volkshuisvestingswereld bijna een taboe.

Vraag 4: Hoe zit het met de fysieke mogelijkheden voor bewoners (en andere regelmatig aanwezigen* om:
a) buitenstaanders te herkennen
b) het plegen van delicten waar te nemen?

In feite is dit een zeer concrete definitie van *informele* en *semi-formele sociale controle*. Het gaat daarbij om *ruimtegebruik*, *levensstijl* van bewoners, *territorialiteit* (4a), *zichtbaarheid* (4b).

Voorbeelden van maatregelen:

- . compartimenteren van galerijen, boxengangen e.d.
- . herinrichting: van galerijflat naar portiekflat
- . verhoging van de overzichtelijkheid van (semi-)openbare ruimtes
- . vergroten van zicht uit woningen op (semi-) openbare ruimtes

Vraag 5: Hoe zit het in het gebouw zelf met *fysieke* (en *symbolische*) *barrières* tussen het "startpunt" van de dader en zijn einddoel?**

Hierbij is van belang of de daders intern of extern zijn (zie Vraag 3). Ook hier geldt: kruip in de huid van de dader (*Daderperceptie*), bezie vanuit zijn standpunt de *toegankelijkheid* van het complex en individuele objecten daarin.

Voorbeelden van maatregelen:

- . afsluiten van centrale entrees, galerijen, boxengangen e.d.
- . gebouw-inwaarts verplaatsen van objecten als brievenbussen
- . onderbreking van vluchtroutes (bijvoorbeeld brandgangen)

Vraag 6: Hoe zit het met de stevigheid van de te vernielen/kraken individuele objecten?

We zitten hier op het *micro-niveau*: daar, waar technopreventieve maatregelen overwogen worden.

Voorbeelden van maatregelen:

- . verbetering hang- en sluitwerk woningen en bergingen
- . het aanwenden van vandalisme-bestendige materialen voor verlichting, brievenbussen e.d.

Het kan niet genoeg herhaald worden:

"Het hanteren van een dergelijk model heeft alleen zin als de vragenlijst vanaf vraag 1 wordt doorlopen."

Beginnen bij vraag 1 betekent dat eerst de schijnwerper wordt gericht op structurele oplossingen, daarna pas op detailmaatregelen. Dat wil niet zeggen dat altijd éérs hogere orde maatregelen uitgevoerd moeten of zullen worden. Soms kan dat gewoon niet (er is geen geld, bepaalde zaken liggen vast etc. etc.) en dan moet de preventoloog genoeg nemen met een (in zijn ogen!) suboptimale oplossing.

*- Bijvoorbeeld postbodes, leveranciers etc. etc. (semi-formele controle).

** - We willen hiermee niet zeggen dat de "barrières" alléén de aantrekkelijkheid van het einddoel bepalen: bij een delict als inbraak is ook de zgn. intrinsieke aantrekkelijkheid van het einddoel van belang (mogelijke buit, afwezigheid bewoners etc.). De intrinsieke aantrekkelijkheid is echter niet via de gebouwde omgeving te beïnvloeden en daarom blijft die hier buiten beschouwing.

BIJLAGE 1: ANGSTGEVOELEN EN GEBOUWDE OMGEVING

1. Probleemstelling en definitie

In deze bijlage gaat het om de vraag:
Op welke manier werkt de gebouwde omgeving in op angstgevoelens voor criminaliteit?

Criminaliteit is op dezelfde manier gedefinieerd als in 1.3. Nu nemen we in deze bijlage voor het gemak al deze vormen van criminaliteit samen, maar het zal duidelijk zijn dat angstgevoelens geconcentreerd zijn op criminaliteit in de geweldssfeer: bedreiging en geweldpleging (waaronder we in deze bijlage ook beroving vatten), seksuele delicten. Ook voor de definitie van het begrip "gebouwde omgeving" verwijzen we terug naar 1.3. We wijzen er hier nog eens op dat ons onderzoek stopt bij de voordeur: we gaan niet in op angstgevoelens die spelen in de thuissituatie van mensen. Zo wordt er in onderzoeken naar angstgevoelens wel eens gevraagd "bent u, als u thuis alleen bent, wel eens bang?". Het antwoord op dergelijke vragen komt in deze bijlage dus niet aan de orde. Ook de angst voor huisgenoten (bijvoorbeeld in verband met verkrachting) blijft buiten beschouwing.

We spreken opzettelijk van "angstgevoelens", omdat we het niet willen hebben over "algemene ongerustheid" over criminaliteit, zoals mensen zich bijvoorbeeld ook ongerust kunnen maken over werkloosheid, milieuvervuiling etc. Het gaat hier om concrete angstgevoelens, zoals die zich op bepaalde plaatsen en in bepaalde situaties kunnen manifesteren.

We geven de lezer de tip mee om bij het raadplegen van de literatuur dit onderscheid goed in te gaten te houden. Ook in deze bijlage komen we niet met concrete tips en evenmin komt de belangrijke vraag aan de orde welke rol aan angstgevoelens moet worden toegekend in preventieve activiteiten. We geven alleen een overzicht van de literatuur met betrekking tot het feitelijke verband tussen angstgevoelens en de gebouwde omgeving.

2. Angstgevoelens hebben veel te maken met persoonsgebonden factoren

Het kopje van deze paragraaf is bedoeld om duidelijk te maken dat de invloed van de gebouwde omgeving op angstgevoelens niet overschat moet worden. Met andere woorden: ook hier moeten we niet trappen in de valkuil van het "fysisch determinisme" (zie 8.3).

Om welke persoonsgebonden factoren gaat het dan?

Uit diverse onderzoeken is gebleken dat angstgevoelens voor criminaliteit beïnvloed worden door:

1) Geslacht

Uit diverse onderzoeken (bijvoorbeeld CBS (1984)) blijkt dat vrouwen (veel) meer angstgevoelens hebben dan mannen.

2) Leeftijd

Het zou te simpel zijn om te stellen: hoe ouder, hoe banger. Wel is duidelijk dat bejaarden relatief veel angstgevoelens hebben.

Het verband tussen informatie over criminaliteit (bijvoorbeeld via kranten en televisie) en angstgevoelens is minder duidelijk. De verwerking van deze informatie is namelijk weer afhankelijk van allerlei persoonsgebonden en sociale factoren, zodat je niet kunt zeggen: hoe meer iemand leest (kijkt, luistert) over criminaliteit, hoe banger hij/zij wordt.

Het merkwaardige is dat er ook geen duidelijke relatie bestaat tussen feitelijk slachtofferschap en angstgevoelens. Mensen die ooit slachtoffer zijn geweest van (een vorm van) criminaliteit worden daar niet angstiger van.

Ook is gebleken dat vrouwen en bejaarden juist een relatief lage slachtofferkans hebben*. Betekent dit nou dat de angstgevoelens van deze groepen niet serieus hoeven te worden genomen?

Allerminst, en wel om verschillende redenen:

- Hier wreekt zich de formeel-juridische definitie van criminaliteit in de meeste onderzoeken: allerlei vormen van "lastig vallen", van betasten tot uitschelden en koejonneren aan toe, worden niet in de beschouwing betrokken.
- De fysieke kwetsbaarheid van deze groepen is groter: de grotere negatieve uitwerking van eventueel slachtofferschap (met name van sexuele delicten tegen vrouwen) geeft daarom aanleiding tot intensievere angstgevoelens.
- Door hun maatschappelijke positie en fysieke eigenschappen zijn vrouwen en bejaarden relatief sterk aan huis gebonden. Daardoor lopen ze ook minder risico om slachtoffer te worden.

We moeten al met al de invloed van de gebouwde omgeving op angstgevoelens niet overschatten. Angstgevoelens hebben in sterke mate te maken met persoonsgebonden factoren die niets met de gebouwde omgeving te maken hebben.

3. Onderzoek naar het verband tussen angstgevoelens en de gebouwde omgeving: de verschillende "scholen".

We onderscheiden drie "scholen", of onderzoekstradities:

- 1) De Pragmatische school en de Defensible Space theorie (zie paragraaf 4).

Volgens deze onderzoekstraditie komen werkelijke criminaliteit en angst daarvoor uit dezelfde factoren voort.

- 2) Buurtonderzoekers: het "Quality of Life"-model (zie paragraaf 5).

Er is een onderzoekstraditie, die angstgevoelens weliswaar als een apart verschijnsel beschouwt, maar in

*- Het zijn juist jonge mannen, die de hoogste slachtofferkans vertonen. Maar wie zich in gevaar begeeft

het onderzoek niet verder gaat dan het macro-niveau van de "buurt".

3) De "enge plekken"-groep (zie paragraaf 6).

Dit is de enige groep, die ook in Nederland vertegenwoordigd is. Zij doen alleen onderzoek naar angstgevoelens bij vrouwen, en dan wel -en dat is uitermate nuttig- op het micro-niveau (openbare of semi-openbare plekken), met zo nu en dan een uitstapje naar het meso-niveau (de straat).

De volgende paragrafen zijn gewijd aan de bespreking van het werk van deze "scholen".

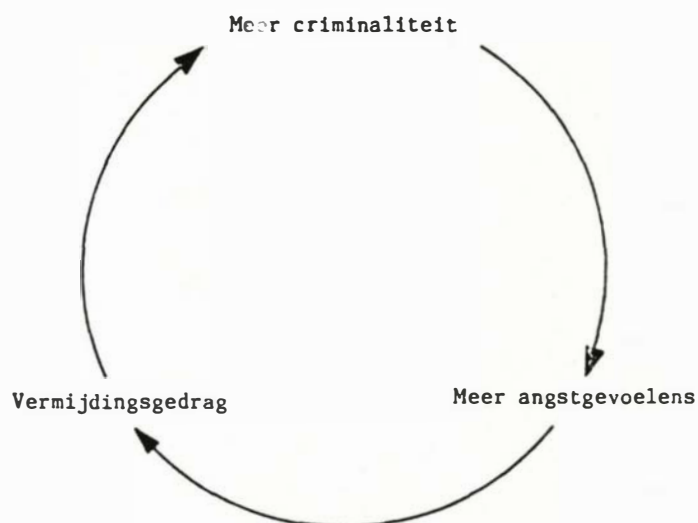
4. De Pragmatische School en de Defensible Space theorie

Volgens auteurs als Jacobs (zie 3.1-3.4), Wood (3.5-3.7) en Newman (4.1-4.9) zijn dezelfde gebouwde omgevingsfactoren, die het werkelijke niveau van criminaliteit verklaren, verantwoordelijk voor angstgevoelens. Centrale begrippen als "territorialiteit" (het gevoel van controle over bepaalde ruimtes) en "zichtbaarheid" (de objectieve mogelijkheid om ruimtes te controleren) verklaren waarom sommige plekken als veilig en andere als gevaarlijk worden ervaren. In grote lijnen komen hun aanbevelingen neer op:

- kleinschaliger bouw;
- het vergroten van de mogelijkheden voor contacten in semi-openbare of openbare ruimtes;
- het verkorten van de afstanden die tussen de woning en de openbare weg moeten worden afgelegd.

Voor meer details verwijzen we terug naar de hoofdstukken en paragrafen die eerder in deze literatuurstudie aan deze onderzoekers gewijd zijn; samenvattingen van hun bevindingen zijn te vinden in respectievelijk 3.4, 3.7 en 4.9.

In feite gaat men uit van de volgende vicieuze cirkel:

De diagnose is vervolgens simpel: doe wat aan de gebouwde omgeving, dan vermindert de criminaliteit, angstgevoelens verminderen etc. Nu is het maar de vraag of je dit soort vicieuze cirkels zonder meer kunt omkeren: als meer criminaliteit leidt tot meer angstgevoelens, dan hoeft minder criminaliteit nog niet te betekenen dat angstgevoelens verminderen (zeker niet op korte termijn!). Bij enkele van de pijlen in de cirkel plaatsen we ook nog kritische kanttekeningen:

- Het verband tussen angstgevoelens en vermijdingsgedrag (niet op "gevaarlijke" plaatsen komen) is niet zo duidelijk. Het aantal mensen dat thuis blijft uit angst voor criminaliteit is erg klein (CBS '84/11). Hindelang e.a. (1978) komen tot de conclusie dat mensen uit angst voor criminaliteit niet zozeer veranderen wat ze doen, maar hoe ze het doen. Met andere woorden: men vermijdt "enge" plekken niet (soms is er geen alternatief!), maar gaat er met zweet in de handen en knikkende knieën naar toe, of op de fiets in plaats van lopend.
- Het is veel te simpel om te stellen, dat meer mensen op straat leidt tot minder criminaliteit. In de kritiek op Jane Jacobs (zie 3.3) werd hierop al gewezen. Deze kritiek wordt nog versterkt door de scepsis van de Situationele school over het effect van "informele controle" (zie 5.3). In paragraaf 7 zullen we zien, dat je er evenmin van uit kunt gaan dat intensief straatgebruik leidt tot een groter gevoel van veiligheid.

5. Onderzoek op buurtniveau: het "Quality of Life-model".

In de "Quality of Life" benadering worden angstgevoelens ingebed in een breder welzijnsmodel. Onderzoekers uit deze traditie (bijvoorbeeld Skogan en Maxfield (1981) en Lewis en Maxfield (1980)) deden onderzoek in buurten van (grote) steden en beschouwen op basis daarvan angst voor criminaliteit als een onderdeel van de zogenaamde "urban unease"*, het verloren gegane gemeenschapsgevoel en het daarmee gepaarde gaande gevoel (perceptie) van "sociale wanorde". Onder de perceptie van sociale wanorde verstaan zij concreet: de mate waarin men het gedrag van jongeren, vandalisme, leegstand, drugsgebruik etc. in de buurt ziet als problemen. Deze benadering doet sterk denken aan die van de Chicagoschool (zie 2), maar dan toegespitst op gevoelens van angst en onrust.

Waar komt de gebouwde omgeving nu in beeld?

In feite gebeurt dit op een indirecte manier. De gebouwde omgeving geeft, naast andere factoren, signalen af die wijzen op gebrekkige sociale controle in een buurt. Deze signalen worden "incivilities" (letterlijk "onbeleefdheden") genoemd en het gaat daarbij om fenomenen als: rondhangende figuren (potentiële daders), zichtbare tekenen van vandalisme, gebrekkig onderhoud van straten en gebouwen, rommel op straat etc. etc. Dergelijke signalen fungeren als "trigger" (letterlijk "trekker" (van een pistool)) voor angstgevoelens.

*= Vertaling van deze term is lastig: "stedelijk ongemak" is letterlijk, maar niet fraai.

Een ander belangwekkend onderzoeksresultaat van deze school (dat overigens niet haarfijn in de theorie paste) was dat in buurten met een hoog criminaliteitsniveau de angst voor criminaliteit algemeen hoog was, terwijl in objectief veilige buurten de angst geconcentreerd was bij de ons bekende kwetsbare groepen: vrouwen en ouderen*.

Overzien we deze en de voorafgaande paragraaf, dan moeten we stellen dat het betreffende onderzoek niet veel heeft opgeleverd.

De Pragmatische school en de Defensible Space theorie opereren op het micro- en meso-niveau en concluderen ons inziens te gemakkelijk dat werkelijke criminaliteit en angstgevoelens op dat niveau uit dezelfde factoren voortkomen. Afgezien daarvan gelden voor deze benaderingen de bezwaren die reeds in eerdere paragrafen naar voren werden gebracht.

De "Quality of Life"-benadering concentreert zich op het macro-niveau en vindt daar een verband tussen het niveau van de werkelijke criminaliteit en angstgevoelens. Daarnaast speelt de gebouwde omgeving, voorzover deze de sporen vertoont van ontbrekende sociale controle, een rol als een van de "triggers" voor angstgevoelens (een andere is bijvoorbeeld de aanwezigheid van potentiële daders).

6. Het "enge plekken" onderzoek

Er is in Nederland in de afgelopen jaren een reeks publikaties verschenen, waarin door middel van enquêtes en gesprekken met sleutelpersonen de simpele vraag onderzocht werd: "wat voor plekken vinden vrouwen eng?". De enquêtes werden echter onder tamelijk kleine groepen vrouwen gehouden, zodat we moeten oppassen met algemene conclusies. Niettemin: ander Nederlands onderzoek is er niet en vrouwen zijn wat betreft angstgevoelens een duidelijke risicogroep (doelgroep voor de preventiefunctie!), die niet eens als "minderheid" beschouwd kan worden.

Uit onderzoeken in Den Haag (Werkgroep Onbezorgd op straat (1984)), en Utrecht (van Selm e.a. (1985)) komen als kenmerken van als angstwekkend ervaren plaatsen naar voren:

- 1) Slechte zichtbaarheid vanuit de woonbebouwing
- 2) Onoverzichtelijkheid, zowel van de plaats zelf als van de toegangswegen
- 3) Sporadische aanwezigheid van mensen
- 4) Onduidelijke of "enge" gebruiksfunctie

*- Je zou op basis hiervan een "plateau-theorie" kunnen ontwikkelen: feitelijke criminaliteit leidt pas tot angstgevoelens zodra deze een bepaald niveau (het plateau) overschrijdt. Beneden dat niveau zijn angstgevoelens bepaald door persoonsgebonden factoren. Voer voor onderzoekers (wat bepaalt bijvoorbeeld de hoogte van het plateau?).

De nota "Ruimtelijke ordening en emancipatie van de vrouw" (1985) van de gemeente Amsterdam noemt bovendien: slecht onderhoud en "verpaupering". Deze factoren zijn echter, voorzover ons bekend (de nota zelf geeft daarover geen uitsluitel), niet op Nederlands onderzoek gebaseerd. Zichtbaarheid speelt een rol vanwege de controle door derden (niet-aanwezig). In feite gaat het daarbij om het gevoel dat de plaats "gecontroleerd" wordt, een perceptie die zowel bij het potentiële slachtoffer als de potentiële dader leeft. Op de rol van controle door derden komen we in paragraaf 7 terug.

Overzichtelijkheid heeft betrekking op de mogelijkheid van individuele controle: kan ik zien wat daar gebeurt? en: kan ik makkelijk weggkomen bij onraad? Ook de mogelijkheden voor individuele controle zullen in 9.7 aan de orde komen.

Wat betreft de derde factor, de aanwezigheid van anderen, waren de resultaten overigens niet eenduidig. Doorvragen leerde dat de aanwezigheid van sommige mensen, bijvoorbeeld druggebruikers en prostitués, juist als angstaanjagend werd ervaren (van Selm e.a. (1985)). Met andere woorden: daar gaf het karakter van de gebruiksfunctie van de plaats (factor 4) de doorslag.

Daarnaast bleek, dat op sommige (semi-) openbare plaatsen de aanwezigheid van anderen juist niet als geruststellend werd ervaren (van Selm e.a. (1985); Ensink en Albach (1983)). Het gaat daarbij om plaatsen als bushaltes, gemeenschappelijke ruimtes van flatgebouwen, braakliggend (bouw-)terrein etc. De vraag is dan telkens: welke anderen? en: wat zijn de bedoelingen van die andere(n) op deze plek en tijd?

Daaruit valt de conclusie te trekken dat voor het bepalen van angstgevoelens een rol spelen: de subjectieve beoordeling van het uiterlijk van die andere(n) en de gepastheid van de aanwezigheid tegen de achtergrond van de functie van de plaats en het tijdstip ("staat hij hier echt alleen maar op de nachtbus te wachten?"). Het belang van (duidelijkheid over) de functie van een plaats komt zal in paragraaf 7 opnieuw aan de orde worden gesteld.

7. Samenvatting: welke factoren bepalen of een plek als eng ervaren wordt?

We vatten de resultaten van de voorafgaande paragrafen op het micro-niveau (de plek) toegespitst samen.

Bij de vraag of een bepaalde plek als eng ervaren wordt kunnen vanuit de gebouwde omgeving de volgende sleutelfactoren onderscheiden worden:

1) Controle door derden (niet-aanwezig)

De mate van (gepercipieerde!) controle door derden wordt bepaald door:

- Zichtbaarheid van de plek. Daarbij speelt 's avonds en 's nachts de mate van verlichting een rol. Wat nog wel eens vergeten wordt: ook de hoorbaarheid van gebeurtenissen op de plek is van belang (bijvoorbeeld in verband met verkeerslawaaï, luidruchtige werkzaamheden);

- Karakter van de omliggende bebouwing: in bebouwing met een niet-woonbestemming is de aanwezigheid van controlerende derden (en de oplettendheid!) niet zeker;
- Tekenen van "sociale wanorde" (zie 9.5): slechte onderhoudstoestand van straat en bebouwing, tekenen van vandalisme, rommel op straat etc.

2) Mogelijkheden voor individuele controle

De situatie op een plek moet zoveel mogelijk voorspelbaar zijn en daarnaast moeten er reactiemogelijkheden zijn.

Voorspelbaarheid wordt gediend door de plek en de toegangswegen er naartoe zo overzichtelijk mogelijk te maken. Dus bijvoorbeeld: geen obstakels (struikgewas, muurtjes) en kronkels in de straat.

Daarnaast speelt duidelijkheid over de functie een rol; hierop komen we bij 3) terug.

Reactiemogelijkheden worden vergroot door te zorgen voor meer dan een, makkelijk toegankelijke en snel te ontwaren toegangswegen. Daarnaast moet het mogelijk zijn om, in geval van nood, tekenen aan de omgeving te geven; daarbij koppelen we weer terug op 1), zichtbaarheid en hoorbaarheid.

3) Functie van de plek

Spreken we van "functie", dan bedoelen we de reël bestaande functie, niet de officiële functie die de planners jaren geleden (en waarschijnlijk op papier nu nog) in hun hoofd hadden. Immers, een parkeergarage kan een jeugdsoos worden, of een tunnel een lustoord voor graffiti-kunstenaars.

Enge plekken zijn plekken met:

- een "gevaarlijke" functie: tippelzones, verzamelplaatsen van drugsverslaafden, maar ook de omgeving van een (slecht bekend staande) "sportschool".
- geen functie of een onduidelijke functie: bijvoorbeeld braakliggend terrein, overgangszones tussen woon- en bedrijfsbebouwing, soms ook gemeenschappelijke ruimtes van flatgebouwen. De vraag: "wie mag hier wanneer en waarvoor komen" speelt dan in alle hevigheid, evenals de -bange- vraag: "wat kan ik hier verwachten?".

De lezer kan de bovengenoemde drie sleutelfactoren gebruiken als een handvat om te beoordelen of bepaalde plekken aanleiding zullen geven tot angstgevoelens.

BIJLAGE 2: GEBRUIKTE LITERATUUR

- Allatt, P.: Residential security: Containment and displacement of Burglary. In: The Howard Journal of Criminal Justice vol. 23 nr. 2, pag. 99-116, 1984
- Angel, S.: Discouraging Crime Through City Planning. University of California, Berkeley 1968.
- Bennett, T. en Wright, R.: Offenders' perception of targets, Home Office Research Bulletin no. 15, Londen 1983.
- Bottoms, A.E.: Defensible Space (book review). In: The British Journal of Criminology nr. 14 1974.
- Bottoms, A.E. en P. Xanthos: Housing Policy and Crime in the British Public Sector. In: Brantingham P.J. en P.L. Brantingham (ed.): Environmental Criminology. Sage, Beverly Hills 1981.
- Brantingham, P.J. en P.L. Brantingham: The spatial patterning of Burglary. In: The Harvard Journal, 14 (2), 1975.
- Brantingham, P.J. en P.L. Brantingham: Residential Burglary and Urban Form. In: Criminology Review Yearbook, pag. 475-486, 1980 (oorspronkelijk verschenen in Urban Studies, 12 (3), oct. 1975).
- Brantingham, P.J. en P.L. Brantingham (ed.): Environmental Criminology. Sage, Beverly Hills 1981.
- Brantingham P.J.: Crime Prevention in North America. Proceedings of a national conference of crime prevention panels 5-7 October 1984.
- Brown, B.B. en I. Altman: Territoriality and Residential Crime: A Conceptual Framework, in Brantingham en Brantingham (1981).
- CBS: Onrustgevoelens in verband met criminaliteit; 1982-1984 in Maandstatistieken Politie, Justitie en Brandweer, november 1984.
- Clarke, R.V.G. (ed.): Tackling Vandalism. Home Office Research Study nr. 47. HMSO, London 1978.
- Clarke, R.V.G. en P. Mayhew (ed.): Designing out Crime. Home Office Research Unit, HMSO, London 1980.
- Clarke, R. en T. Hope (ed.): Coping with Burglary (Research perspectives on Policy). Kluwer/Nijhoff, Dordrecht 1984.
- Davidson, R.N.: Burglary in the community: patterns of localisation in offender-victim relations. In: Clarke, R. en Hope, T. (ed.): Coping with Burglary, pag. 61-75, Kluwer/Nijhoff, Dordrecht 1984.
- Dijk, B. van en P. van Soomeren: Vandalisme in Amsterdam. Amsterdam 1980.
- Dijk, B. van en P. van Soomeren: Vandalisme ideeën/onderzoek/preventie. Kobra, Amsterdam 1981.
- Dijk, B. van, P. van Soomeren en M. Walop: Amsterdammertjes vernielen? Achtergronden van Jeugd vandalisme (rapportage onderzoek jeugd vandalisme deel 4); Gemeente Amsterdam 1982.
- Dijk, A.G. van en P.F. van Soomeren: Vandalisme. In: Handboek Schadepreventie, Samson, Alphen aan de Rijn 1983.

- Dijk, B. van en P. van Soomeren: De preventie van vandalisme (van een leuk vandalisme bestrijdingsproject naar een gemeentelijk vandalisme preventiebeleid). In: De Europese Gemeente nr. 3, mei/juni 1985.
- Dijk, C. van: Vandalisme in de woonomgeving. Delft 1984.
- Ensink, B. en F. Albach: Angst voor sexueel geweld (van overdreven angst naar gerechtvaardigde woede). Vrouwenstudies, Rijksuniversiteit Leiden, 1983.
- Fiselier, J.P.S.: Slachtoffers van delicten (Een onderzoek naar verborgen criminaliteit). Ars Aequi Libri, Utrecht 1978.
- Fowler, F.J. en T.W. Mangione: Neighborhood Crime: Fear and Social Control (A second look at the Hartford Program). National Institute of Justice, US Department of Justice, Washington D.C. 1982.
- Fowler, F.J., M.E. McCalla en T.W. Mangione: Reducing residential crime and fear: The Hartford Neighborhood Crime Prevention Program. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C. 1979 (zie ook Hollander e.a. 1980).
- Gans, H.J.: Urban Vitality and the fallacy of fysical determinism. In: Gans H.J.: People and Plans. Basic Books, New York 1968.
- Graeve, E.: Buurtcriminaliteit in vogelvlucht. Gemeente Amsterdam, Bestuursinformatie, afd. Onderzoek en Statistiek. Amsterdam, 1985.
- Gardener, R.A.: Design for Safe Neighborhoods. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C. 1978.
- Gladstone, F.J.: Co-ordinating crime prevention efforts, Home Office Research Stusy no. 62, HMSO, Londen 1980.
- Hajonides, T. en A. Lodder: Veiligheid buitenshuis voor vrouwen (themamap t.b.v. de studiedag 10 mei '85 te Utrecht). Stichting Vrouwen, Bouwen en Wonen, Rotterdam 1985.
- Hartholt, W.R.: Buurt en jeugddelinquentie in Groningen (de rol van de allocatie van woonruimte). Groningen 1980.
- Hindelang, M.J., M. Gottfredson en J. Garofalo: Yhe victims of personal crime (an empirical foundation of personal victimization). Ballinger, Cambridge, Massachusetts, 1978.
- Hipkens, A.: Perspectives for Historical Research. GPO, Washington D.C. 1931.
- Hollander, B., F.X. Hartmann, R.R. Brown en R. Wiles: Reducing residential crime and fear: The Hartford Neighborhood Crime Prevention Program (Executive Summary). National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C. 1980.
- Hope, T.J.: Burglary in Schools: The Prospects for Prevention. Research and Planning Unit Paper nr. 11, Home Office, Londen 1982.
- Hope, T.J.: Preventing Vandalism: The experience of an action research project. In: Lévy-Leboyer, C. (ed.): Vandalism (behaviour and motivations). North Holland, Amsterdam/New York/Oxford 1984.

- Hough, M en P. Mayhew: The British Crime Survey: first report. Home Office Research Study nr. 76, HMSO, Londen 1983.
- Jacobs, J.: The Dead and Life of Great American Cities. Vintage Books, New York 1961.
- Jeffery, R.: Crime Prevention through Environmental Design, New York 1971.
- Kentie, E.J.: Ontwerpen tegen criminaliteit, Tilburg 1984
- Kolodny, R.: The emergence of self help in the USA as a housing strategy of the urban poor. In Habitat, 5, nr. 1/2, 1983.
- Kube, E.: Städtebau, Wohnhausarchitektur und Kriminalität: Prevention statt Reaction; Kriminalistik-verlag; Heidelberg 1982.
- Lavrakas, P.J., J. Normoyle en R. Szoc: CPTED Commercial security surveys and burglary reduction: A time-series analyses. Paper presented at the Second National Workshop on Criminal Justice Evaluation. Washington D.C. 1978a.
- Lewis, D.A. en M.G. Maxfield: Fear in the neighbourhood (an investigation of the impact of crime). In: Journal of research in crime and delinquency, 1984, nr. 3, pag. 233-250.
- Loef, C.J.: Aanranding en verkrachting. Gemeente Amsterdam, Bestuursinformatie, afd. onderzoek en statistiek. Amsterdam 1985.
- Mannheim, H.: Juvenile Delinquency in an English Middletown, London 1948.
- Mawby, R.I.: Kiosk Vandalism: A Sheffield Study. In: The British Journal of Criminology vol. 17, nr. 1, 1977.
- Mayhew, P., R.V.G. Clarke, A. Sturman en J.M. Hough: Crime as Opportunity. Home Office Research Study nr. 34, HMSO, London 1976.
- Mayhew, P., R.V.G. Clarke, J.N. Burrows, J.M. Hough en S.W.C. Winchester: Crime in Public View. Home Office Research Study nr. 49, HMSO, London 1978.
- Mayhew, P. e.a: Crime in Public View, Home Office Research Unit Report no. 49, HMSO, Londen 1979.
- Mayhew, P.: Target-Hardebing: How much of an answer. In: Clarke, P. en Hope, T. (ed.): Coping with Burglary; Kluwer; Dordrecht 1984.
- Morris, T.: The Criminal Area. London 1985.
- Motoyama, T., H. Rubenstein en P. Hartjens: The link between crime and the Build Environment (vol.2): Methodological Reviews of Individual Crime-Environment Studies. National Institute of Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C. 1980 (zie ook: Rubenstein e.a. 1980).
- Newman, O.: Defensible space: Crime Prevention Through Urban Design. McMillan, New York 1972 (The Architectural Press, London 1973).
- Newman, O.: Architectural Design for Crime Prevention. U.S. Department of Justice, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, Law Enforcement Assistance Administration. GPO Washington D.C. 1973.
- Newman, O.: Design Guidelines for creating Defensible Space. GPO, Washington D.C. 1975.
- Newman, O.: Community of Interest. Doubleday, New York 1979.

- Newman, O. en K. Franck: Factors Influencing Crime and Instability in Urban Housing Developments. National Institute of Justice. GPO. Washington D.C. 1980.
- Pablant, P. en J.C. Baxter: Environmental correlates of school vandalism. In: Journal of the American Institute of planners nr. 41, pag. 270-279, 1975.
- Patterson, A.H.: Methodological developments in environment- behavioural research. In: Stokols, D.: Perspectives on Environment and Behaviour. Brook/Cole, Monterey 1977.
- Poyner, B.: Design against Crime (Beyond defensible Space). Butterworth, London 1983.
- Priemus, H.: Effectieve aanpak in Jersey City van problemen met flats. In: Bouw nr, 19. 15 sept. 1984.
- Ramsay, M.: City-centre crime: the scope for situational prevention. Research and Planning Unit Paper 10, Home Office, London 1982.
- Reppetto, T.A.: Residential Crime. Ballinger. Cambridge (MA) 1974.
- Rhodes, W.M. en C. Conly: Crime and Mobility: an Empirical Study, in Brantingham en Brantingham (1981).
- Rigby, R.J.: The Residents as Resource: A Public Housing Management Demonstration in Jersey City. New Jersey Department of Community Affairs, Trenton NJ 1982.
- Roëll, G., J.J.M. van Dijk en C.H.D. Steinmetz: Interventiegedrag van omstanders: een veldexperiment. In: Tijdschrift voor Criminologie, nr. 1, pag. 21-35, 1982.
- Roethof, H.: Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit (onder voorzitterschap van H. Roethof). Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1984.
- Rolinsky, R.: Wohnhausarchitektur und Kriminalität. Wiesbaden 1980.
- Rosenthal, A.: Thirty-Eight Witnesses. McGraw-Hill, New York 1964
- Ruimtelijke ordening en emancipatie van de vrouw, eerste deelrapport sociale veiligheid. dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam, 1985.
- Savornin Lohman, L. de en B. van Dijk: Brandstichting in scholen. Gemeente Amsterdam/Bureau Criminaliteitspreventie, Amsterdam 1985.
- van Selm e.a.: Eng op straat, Wageningen 1985.
- Shaw, C.R.: Delinquency Areas. University of Chicago Press, Chicago 1929.
- Shaw, C.R. en H.D. McKay: Social Factors in Juvenile Delinquency. Government Printing Office, Washington D.C. 1931.
- Shaw, C.R. en H.D. McKay: Juvenile Delinquency and Urban Areas. University of Chicago Press, Chicago 1942 (herziene versie: 1969).
- Skogan, W.G. en M.G. Maxfield: Coping with Crime (Individual en Neighborhood Reactions). Sage, Beverly Hills/London 1981.
- Sutherland, E.H.: Principles of Criminology. Lippincott, Philadelphia 1947.
- Taylor, R.B., S.D. Gottfredson en S.N. Brower: Informal control in the urban residential environment. National Institute of Justice, US Department of Justice. Washington D.C. 1981.

- Turner, S.: Delinquency and Distance. In: Sellin, T. en Wolfgang, M.E. (ed.): Delinquency: Selected Studies. John Wiley, New York 1969.
- Waller, I. en Okihiro, N.: Burglary: the victim and public. University of Toronto press. Toronto 1978.
- Walop, M., B. van dijk en P. van Soomeren: Eindrapport actie-onderzoek jeugd vandalisme (deel 6), Gemeente Amsterdam 1984.
- Werkgroep Onbezorgd op straat: Onbezorgd op straat, Den Haag 1984.
- Wilson, S.: Vandalism and "Defensible Space" on London Housing Estates. In: Clarke, R.V.G. (ed.): Tackling Vandalism; HMSO; London 1978.
- Winchester, S. and H. Jackson: Residential Burglary: the limits of prevention. Home Office Research Study no. 74. HMSO. London 1982.
- Wood, E.: Housing design, A Social Theory. Citizens' Housing and Planning Council of New York, Inc., New York 1961.